

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE VE İTALYA’DA NÜFUSUN
YAŞLANMASI VE EMEKLİLİK REFORMLARI

Zehra ATÇIL
2501180090

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. Zeki PARLAK

İSTANBUL - 2022

ÖZ

TÜRKİYE VE İTALYA’DA NÜFUSUN YAŞLANMASI VE EMEKLİLİK REFORMLARI

Zehra ATÇIL

Nüfusun yaşlanması geçtiğimiz yüzyılda önce gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan, zamanla gelişmekte olan ülkelerin de deneyimlediği çok yönlü bir olgudur. Nüfusun yaşlanması, ülkelerin ekonomik ve sosyal politikalarının belirlenmesinde, özellikle emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliği üzerinde etkili olmaktadır. İtalya 1950’lerden itibaren yaşlı ülke konumunda ve mevcut durumda dünyanın en yaşlı üçüncü ülkesidir. Türkiye, genç nüfusa sahip olma avantajını yitirmiş, yaşlanma hızı bakımından değerlendirildiğinde ise dünyada ikinci sırada yer almaktadır.

Bu tezde, İtalya ve Türkiye özelinde nüfusun yaşlanması olgusu ve nüfusun yaşlanmasının emeklilik sistemleri üzerindeki etkisi mukayeseli olarak incelenmektedir. Tezin amacı yaşlanan nüfusa bağlı olarak emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla uygulanan reformları iki ülke özelinde incelemektir. Demografik verilere ve nüfus projeksiyonlarına dayandırılarak yazılmış olan bu tez İtalya ve Türkiye’nin emeklilik reformlarını nüfusun yaşlanması bağlamında değerlendirmesi yönüyle özgün bir çalışmadır.

Anahtar kelimeler: Nüfusun yaşlanması, demografik dönüşüm, emeklilik sistemi, emeklilik reformları, Türkiye, İtalya, yaşlı bağımlılık oranı, doğurganlık oranı

ABSTRACT

POPULATION AGEING AND PENSION REFORMS

IN TURKEY AND ITALY

Zehra ATÇIL

Population ageing is a complex phenomenon that emerged first in the developed countries in the last century and the developing countries too have lately experienced. Population ageing have effect on determining economic and social policies and especially on sustaining pension systems. Italy had long been an old country since 1950 and now it is the third oldest country in the world. Turkey has lost the advantage of having young population and now is the second among the fast-ageing countries in the world.

This thesis examines comparatively population ageing and its effect on pension systems in Italy and Turkey. The purpose of the thesis is to investigate reforms to sustain pension systems in the connection with the ageing populations in the example of two countries. Based on demographic data and population projections, this thesis is original for discussing pension reforms in Italy and Turkey in the context of population ageing.

Keywords: population ageing, demographic transition, pension system, pension reforms, Turkey, Italy, old age dependency rate, fertility rate

ÖN SÖZ

Nüfusun yaşlanması doğumda beklenen yaşam süresi artarken doğurganlık oranlarının düşmesi ile gelişen ve tüm dünyada yaşanmaya devam eden bir olgudur. Nüfusun yaş yapısının değişmesi hem sosyal politikaların hem de sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu çalışma, demografik açıdan önem arz eden, benzer coğrafi özelliklere ve sosyal refah rejimine sahip iki ülke olan İtalya ve Türkiye özelinde, nüfusun yaşlanmasının emeklilik sistemleri üzerindeki etkisini ve uygulanan emeklilik reformlarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma süresince yardım ve desteklerini gördüğüm birçok kişiye teşekkür etmek isterim. Öncelikle, ders döneminde kendisinden aldığım dersler sayesinde demografik çalışmalara olan ilgimi keşfettiğim danışman hocam Prof. Dr. Zeki Parlak’a, ve jüri üyeleri Dr. Şenol Kurt ve Doç. Dr. İskender Gümüş’e çok teşekkür ederim. Ayrıca ders döneminde kıymetli birikimlerinden istifade ettiğim bölüm başkanı hocam Prof. Dr. Halil İbrahim Sarioğlu’na, hocalarım Prof. Dr. Sedat Murat, Dr. Şevket Kâmil Akar, Dr. Hasan Şenocak, Prof. Dr. Faruk Taşçı, Doç. Dr. Başak Alpar’a, tezin tamamlanma sürecinde yardımlarını esirgemeyen hocam Muhammed Erkam Kocakaya’ya şükranlarımı sunarım.

Ayrıca yüksek lisans eğitimim süresince birlikte ders aldığımız, fikir alışverişi yaptığımız arkadaşlarım Büşra Ökten, Fatma Zehra Aktaş ve Şeyda Karakaya’ya tez dönemimi samimi dostluklarıyla güzelleştirdikleri için teşekkür ederim.

Bu süreçte akademik katkılarını ve desteğini hep hissettiğim kıymetli dostum Dr. Ayşe Polat’a, ağabeyim Dr. İsmail Yaylacı’ya destekleri ve tezime katkıları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Her zorlandığımda ufkumu açtıkları ve bana bu uzun ve zahmetli yolda umut verdikleri için müteşekkirim. Geriye dönüp tez yazım sürecimi

düşündüğümde her ikisinin de hem tezimi okuyup değerlendirmeleri hem de bana her zaman destek olmaları ve tez sürecimi güzelleştirmeleri benim için paha biçilemez. Ve tabii ki, hayatım boyunca olduğu gibi yüksek lisans eğitimim süresince de maddi manevi desteklerini ve dualarını hiçbir zaman esirgemeyen canım annem Neziha Yaylacı ve babam Durmuş Yaylacı'ya hassaten teşekkür ederim. Bu süreçte yaşadıkları sağlık sorunlarına rağmen hem torunlarına hem de bana ve çalışmama her zaman destek oldular. Allah onlara sağlık ve afiyetle uzun bir ömür bahşetsin. Ayrıca kardeşlerim Fatma Ertem ve Fatıma Tuba Yaylacı'ya da benimle bu süreci paylaştıkları ve beni çalışmam için motive ettikleri için teşekkür ederim.

Son ve en büyük teşekkürüm, eşim Zahit Atçıl ve çocuklarım İbrahim Hakkı, Ahmet Furkan, Mustafa İsmail ve tez sürecinde aramıza katılan Ömer Asım'a. Pandemi şartları gereği hepimizin evden çalışmak zorunda kaldığı günlerde tezimi yazmama izin verdikleri için, salondaki masada yayılı kitaplardan, makalelerden ve yoğun çalıştığım günlerden şikâyet etmedikleri için müteşekkirim. Her zaman olduğu gibi bu süreçte de varlıkları, sevgileri en büyük neşe ve mutluluk kaynağım oldu. Sevgili eşim Zahit Atçıl, ilmî birikimi ve tecrübesi ile akademik çalışmam boyunca bana yol gösterdi. Hem fedakâr bir eş hem de ilgili ve şefkatli bir baba olduğu için minnettarım.

Zehra Atçıl

Üsküdar, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	iv
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
NÜFUSUN YAŞLANMASI, DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM ve EMEKLİLİK REFORMLARI	5
1.1. NÜFUSUN YAŞLANMASI	5
1.1.1.Nüfusun Yaşlanması Olgusu	7
1.1.2.Nüfusun Yaşlanmasının Belirleyicileri	8
1.1.2.1.Yaşlı Nüfus Oranı	9
1.1.2.2.Ortanca Yaş (Medyan Yaş)	10
1.1.2.3.Yaşlı Bağımlılık Oranı	12
1.1.3.Nüfusun Yaşlanmasının Nedenleri	15
1.1.3.1.Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	16
1.1.3.2.Doğurganlık Oranının Düşmesi	18
1.1.3.3.Göçler	21
1.2. DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM	24
1.2.1.Demografik Dönüşüm Teorisi	24
1.2.2.Demografik Dönüşümün Evreleri	25
1.2.3.Demografik Fırsat Penceresi	27
1.2.4.İkinci Demografik Dönüşüm	28
1.2.5. Demografik Dönüşüm Teorisine Getirilen Eleştiriler	30

1.3. NÜFUSUN YAŞLANMASI BAĞLAMINDA EMEKLİLİK SİSTEMLERİ	31
1.3.1 Dünya Sosyal Güvenlik Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	31
1.3.2. Geçmişten Bugüne Emeklilik Sistemlerinin İşleyişi	33
1.3.2.1. Emeklilik Sistemlerinin Ortak Özellikleri/Üç Sütunlu Yapı	34
1.3.2.2. Emeklilik Sistemlerinde Finansman Türleri	35
1.3.3. Nüfusun Yaşlanması ve Emeklilik Sisteminde Reform İhtiyacı	37
1.3.3.1. Emek Piyasasındaki Sektörel Dönüşüm	40
1.3.3.2. Esnek Çalışma ve Neo-liberal Politikalar	41
1.3.3.3. Demografik Dönüşümün Etkisi	42
İKİNCİ BÖLÜM	46
TÜRKİYE’DE VE İTALYA’DA NÜFUSUN YAŞLANMASI	46
2.1. TÜRKİYE’DE NÜFUSUN YAŞLANMASI	46
2.1.1. Türkiye’de Nüfusun Yaşlanması Olgusu	46
2.1.2. Türkiye’de Nüfusun Yaşlanmasının Nedenleri	49
2.1.2.1. Türkiye’de Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	50
2.1.2.2. Türkiye’de Doğurganlık Oranı	51
2.1.2.3. Türkiye’de Göçlerin Nüfusun Yaşlanmasına Etkisi	52
2.1.3. Türkiye’nin Demografik Dönüşümü	54
2.1.3.1. 1945’e Kadarki Dönem	56
2.1.3.2. 1945-1965: Pronatalist dönem	58
2.1.3.3. 1965-1982: Doğurganlığı Kısıtlayıcı (Antinatalist) Dönem	58
2.1.3.4. 1983-2010: Küreselleşme ve İkinci Antinatalist Dönem	60
2.1.3.5. 2010 ve Sonrası: Yeniden Doğurganlığı Teşvik	62
2.2. İTALYA’DA NÜFUSUN YAŞLANMASI	65
2.2.1. İtalya’da Nüfusun Yaşlanması Olgusu	65
2.2.2. İtalya’da Nüfusun Yaşlanmasının Nedenleri	67
2.2.2.1. İtalya’da Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	67
2.2.2.2. İtalya’da Doğurganlık Oranı	68
2.2.2.3. İtalya’da Göçlerin Nüfusun Yaşlanmasına Etkisi	69
2.2.3. İtalya’da Demografik Dönüşüm	73
2.2.3.1. 1850-1950 Arası Dönem	73

2.2.3.2. 1950-1980 Arası Dönem	75
2.2.3.3. 1980-2010 Arası Dönem	78
2.2.3.4.2010 Sonrası Dönem	78
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	82
<i>TÜRKİYE VE İTALYA'DA NÜFUSUN YAŞLANMASININ EMEKLİLİK SİSTEMİNE ETKİSİ</i>	82
3.1.TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE EMEKLİLİK REFORMU	83
3.1.1.Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Gelişimi	83
3.1.2.Türkiye’de Emeklilik Reformunun Nedenleri	84
3.1.2.1.Kamu Emeklilik Harcamaları ve Bütçe Açığı	85
3.1.2.2.Türkiye’de Yaşlı Bağımlılık Oranı	89
3.1.2.3.Demografik Fırsat Penceresi	90
3.1.3.Reform Süreci	96
3.1.3.1. Türkiye’de 1999 Emeklilik Reformu	97
3.1.3.2. Türkiye’de 2006 Reformu	99
3.2.İTALYA’DA EMEKLİLİK REFORMU	100
3.2.1. İtalya’da Emeklilik Sisteminin Gelişimi	100
3.2.2. İtalya’da Emeklilik Reformunun Nedenleri	102
3.2.2.1. İtalya’da Yaşlı Bağımlılık Oranı	102
3.2.2.2.İtalyan Emeklilik Sisteminin Yapısal Sorunları	104
3.2.3. İtalya’da Emeklilik Reformları	105
3.2.3.1.Amato Reformu (1992)	105
3.2.3.2.Dini Reformu (1995)	106
3.2.3.3.Prodi Reformu (1997), Berlusconi Reformu (2004) ve Sonrası	108
3.3. TÜRKİYE- İTALYA KARŞILAŞTIRMASI	109
3.3.1.Nüfusun Yaşlanması ve Emeklilik Sistemlerinin Yapısı Bakımından Karşılaştırılması	109
3.3.2.Kamu Emeklilik Harcamalarının Karşılaştırılması	111
3.3.3.Yaşlı Nüfusun Sosyo-Ekonomik Durumunun Karşılaştırılması	113
SONUÇ	118
KAYNAKÇA	122

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Dünyada 65 Yaş ve Üzeri Nüfus (Milyon)	9
Tablo 1.2. Yaşlılık Sigortası (Emeklilik) Sistemleri	35
Tablo 1.3. Kamu Emeklilik Harcamalarının GSYH'ye oranı	38
Tablo 1.4. Yaşlı Nüfusun İki Katına Çıkması İçin Geçen Süre (Yaşlanma Hızı)	43
Tablo 2.1. İtalya'da Net Göç	71
Tablo 3.1. OECD Ülkelerinde Emeklilikten Sonra Ortalama Yaşam Süresi	98

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1.Dünya’da Ortanca Yaş Eğilimleri ve Projeksiyonları	11
Şekil 1.2.Yaşlı Bağımlılık Oranı	14
Şekil 1.3.Doğumda Yaşam Beklentisi	18
Şekil 1.4.Doğurganlık Oranı	20
Şekil 1.5.Uluslararası Göçlerin Yaş Dağılımı (Dünya, Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkeler)	22
Şekil 1.6. Demografik Dönüşüm Modeli	27
Şekil 1.7.İstihdamın Sektörlerdeki Dağılımı (OECD)	41
Şekil 2.1. Türkiye’de Yaşlı Nüfus Oranı	47
Şekil 2.2.Türkiye’de Ortanca Yaş	48
Şekil 2.3. Türkiye’de Erkek ve Kadın Ortanca Yaşı	49
Şekil 2.4. Türkiye’de Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	50
Şekil 2.5.Türkiye’de Doğurganlık Oranı	51
Şekil 2.6. Türkiye’ye Gelen Göçmenlerin Sayısı ve Nüfusa Oranı	53
Şekil 2.7. Türkiye’de Kaba Doğum Hızı	63
Şekil 2.8. Türkiye’de Doğum sayısı ve Toplam doğurganlık hızı	64
Şekil 2.9. İtalya’da Yaşlı Nüfus Oranı	66
Şekil 2.10. İtalya’da Ortanca Yaş	67
Şekil 2.11.İtalya’da Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	68
Şekil 2.12. İtalya’da Doğurganlık Oranı	69
Şekil 2.13. İtalya’da Doğup AB ve Baltık Ülkelerinde Yaşayan Genç ve Toplam Nüfus	72
Şekil 2.14.İtalya’da 1852-2009 Arasında Ölüm Oranı	74
Şekil 2.15.İtalya’da 1852-2009 Arasında Doğum Oranı	75
Şekil 2.16.İtalya’da Göç Dengesi	76
Şekil 2.17. İtalya’da Şehirleşme	77
Şekil 2.18 İtalya’da Doğurganlık Oranı (2000-2020)	79
Şekil 2.19.İtalya’da Her 1000 Kadın içinde Evlenme Oranı	80

Şekil 2.20.İtalya’da Evlilik Dışı birliktelik (Cohabitation)_____	81
Şekil 3.1.Türkiye’de Emeklilik Harcamalarının GSYH’ya Oranı_____	86
Şekil 3.2.Türkiye’de Yaşlı Bağımlılık Oranı_____	90
Şekil 3.3 Türkiye’de 15-64 Yaş Arası Nüfus ve İşgücüne Katılım Oranları_____	94
Şekil 3.4.Türkiye’de 15-64 Yaş Arası Kadınların İşgücüne Katılım Oranı_____	95
Şekil 3.5.İtalya’da Yaşlı Bağımlılık Oranı_____	102
Şekil 3.6.İtalya’da 15 Yaş ve Üzeri Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı_____	103
Şekil 3.7.Kamu Emeklilik Harcamalarının GSYH’ya Oranı (İtalya)_____	104
Şekil 3.8.İtalya’da 15-64 Yaş Arası İşgücü Katılım Oranı_____	107
Şekil 3.9.Türkiye ve İtalya’da Emeklilik Harcamalarının GSYH İçindeki Oranı_____	112
Şekil 3.10.Emeklilik Aylığı Brüt İkame Oranı_____	114
Şekil 3.11. Emeklilik Aylığı Net İkame Oranı_____	115

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin büyük bölümünde savaşlar, doğal afetler, kıtlık ve salgın hastalıklar gibi nedenlerden dolayı ileri yaşa erişmek istisnaydı. Bilim insanları M.S. 1. yüzyılda yaşamış bir kişinin ömrünün ortalama 20 yıl olduğunu tahmin etmektedir. 10. yüzyıla gelindiğinde tahmini yaşam süresi 30 yıl, 13. yüzyılda 35 yıl, 19. yüzyılda 39 yıl ve 20. yüzyıl başlarında ise 47 yıl civarındaydı.¹ İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika ve Avrupa’da doğurganlık oranlarının artması ile “bebek patlaması” (*baby boom*) olarak adlandırılan 1950’li yıllara gelindiğinde ortalama ömür 62 yıl olarak hesaplanmıştı. Küreselleşme süreçlerinin hızlandığı, dünya savaşı sonrasında küresel refahın artması yaşam şartlarının ve sağlık sisteminin de iyileştirilmesi ile ortalama yaşam süresi 78 yıl olmuştu.² Ayrıca tıp alanında yaşanan büyük ilerlemeler, insan ömrünün uzamasında şüphesiz etkili olmuştur. Aşıların geliştirilmesi salgınların önlenmesini, ve antibiyotiklerin geliştirilmesi hastalıkların daha erken teşhis ve tedavi edilmesini beraberinde getirmiştir. Ek olarak, kıtlıklar azalmış, daha iyi yaşam şartlarına erişilmiştir. Savaşların neden olduğu ölümler azalmış, bebek ölüm oranları düşmüştür.³ Bu gelişmelerin sonucunda 2000’li yıllara gelindiğinde, yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı daha önce hiç görülmemiş bir oranda artmıştır. Dünya genelinde Antony Giddens’in “yaşlı patlaması” olarak adlandırdığı demografik süreç yaşanmaktadır.

Tahmini yaşam beklentisi ve dünya nüfusunun artışı paralellik arz etmektedir. Milattan sonra 1. yüzyılda 250 milyon olan dünya nüfusu, Sanayi devriminin başladığı 18. yüzyılın ikinci yarısında 770 milyon civarına ulaşabilmiştir. Ancak dünya nüfustaki esas artış Sanayi Devrimi sonrasında yaşanmıştır. 1800’de ilk kez 1 milyara ulaşmış olan

¹ Seyhan Gürsoy Çuhadar ve Kuvvet Lordoğlu, “Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Yaşlanma ve Sorunlar,” **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, no: 54, Mart 2016, s. 64-65.

² Çuhadaroğlu ve Lordoğlu, “Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Yaşlanma ve Sorunlar,” s. 65.

³ Mehmet Turgay Erol, “Avrupa Birliği’nde Nüfusun Yaşlanması ve Sağlık Harcamalarına Etkisi,” **Sosyal Güvence**, c.1, n.1, 2012, s. 57-58.

dünya nüfusu, 1930'da 2 milyar, 1960'ta ise 3 milyar olarak hesaplanmıştır.⁴ Bugün ise dünya nüfusu 7,7 milyar civarındadır. Ancak son 200 yılda dünyada yaşanan hızlı nüfus artışı son dönemde yavaşlamıştır. Nitekim nüfus artış hızı elli yıl önce % 2.2 iken günümüzde %1.05'e gerilemiştir.⁵

Bireysel olarak ortalama ömrün uzaması toplumların da dönüşmesine neden olmuş, nüfusun yaşlanması olgusunu gündeme getirmiştir. Bir toplumdaki yaşlı nüfus artarken çocuk ve genç nüfusun payının görece azalmasını ifade eden nüfusun yaşlanması “demografik dönüşüm” olarak da ifade edilmektedir.⁶

Teknolojik yenilikler ve sağlık sistemlerinin gelişmesi insan ömrünün uzamasını sağlarken, doğurganlık oranları hızla düşmektedir. Bu durum çalışma çağındaki her yüz kişi başına düşen 65 yaş üzeri nüfusu ifade eden yaşlı bağımlılık oranının sürekli artmasına neden olurken, toplam nüfusun üretim-tüketim dengesini de bozmaktadır. Ekonomik ve sosyal birçok politikanın belirlenmesinde etkili olan demografik dönüşüm olgusu sosyal güvenlik sistemlerinin işleyişini de etkilemektedir.

Nüfusun yaş dağılımının değişmesinin, bir diğer ifade ile demografik dönüşümün ekonomi, politika, toplum psikolojisi ve sosyal politika alanında belirleyici birçok etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte demografik dönüşümü erken ya da geç tüm toplumların deneyimleyeceği kabul edilmektedir. Bu bağlamda, nüfusun yaşlanmasının neden olabileceği sonuçlar tüm ülkeler için önem arz etmektedir.

Devletlerin sosyal güvenlik sistemleri demografik dönüşümden ilk olarak etkilenmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin en önemli ayağını emeklilik sistemi

⁴ Fatih Aysan, “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar,” **Türkiye’de Toplumsal Değişim**, ed. Lütfi Sunar, İstanbul: Nobel, 2014, s. 68.

⁵ “World Population Growth,” <https://ourworldindata.org/world-population-growth>, (Çevirimiçi) 25 Ağustos 2021.

⁶ Çiğdem Samancı Tekin, ve Fatih Kara, “Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılık,” **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)**, 3, 2018, s. 222.

oluşturmaktadır. Her ne kadar sosyal güvenlik sisteminde hastalık, sakatlık, iş kazası ve meslek hastalığı, ölüm, işsizlik gibi pek çok risk faktörü tanımlanmış olsa da yaşlı aylığı (emeklilik maaşı), toplumsal bilinç ve ekonomik yük olarak ilk akla gelen sosyal güvenlik alanıdır. Bu nedenle nüfusun yaşlanması, hem 65 yaş üzeri nüfusun oransal olarak artması ile daha çok emekli aylığı verilmesini gerektirmesi, hem de ortalama ömrün uzaması ile kişilere daha uzun süre emekli aylığı ödenmesi nedeniyle emeklilik sistemlerini etkilemektedir. Nüfusun yaşlanması yaşlı bağımlılık oranını da yükselterek sosyal güvenlik sistemi üzerindeki baskıyı arttırmaktadır.

Bu çalışma nüfusun yaşlanmasının emeklilik sistemleri üzerindeki etkisini Türkiye-İtalya mukayesesi çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye ve İtalya hem coğrafi ve kültürel benzerlikleri olan, hem de sosyal güvenlik sistemleri bakımından aynı sınıflandırmada yer alan iki ülkedir. Birçok benzerliklerinin yanında İtalya'nın demografik dönüşümünü Türkiye'den çok daha erken tamamlamış olması yaşlı topluma sahip bir ülkenin emeklilik sistemlerini nasıl etkilediğini görmek açısından da önem arz etmektedir.

Tezin birinci bölümünde nüfusun yaşlanması kavramı, nüfusun yaşlanmasının nedenleri ve belirleyicileri ele alınacaktır. Kaçınılmaz bir gerçeklik olarak her toplumun deneyimleyeceği demografik dönüşüm, demografik dönüşüm teorisi-evreleri ve ancak bir kez yaşanacağı ve değerlendirilmesi halinde fırsata dönüşebilecek “demografik fırsat penceresi” kavramı da bu bölümün kapsamında tartışılacaktır. Son olarak, nüfusun yaşlanması bağlamında dünyada sosyal güvenlik sistemlerinin ortaya çıkışı ve gelişimi, geçmişten günümüze emeklilik sistemleri ve emeklilik sistemlerinde reform ihtiyacının nedenleri incelenecektir.

İkinci bölümde nüfusun yaşlanması olgusu, nedenleriyle birlikte Türkiye- İtalya mukayesesi çerçevesinde ele alınacaktır. Her iki ülkenin demografik dönüşümleri tarihsel perspektifle incelenecek, yaşlanma olgusunu deneyimlemeleri istatistiki veriler

çerçevesinde mukayese edilecektir. OECD, TUIK ve Eurostat verilerinden faydalanarak, yaşlanma hızı bakımından dünyada ikinci ülke konumundaki Türkiye ile dünyanın en yaşlı üçüncü ülkesi olan İtalya'nın demografik dönüşümleri mukayese edilecektir.

Üçüncü bölümde ise, nüfusun yaşlanmasının emeklilik sistemleri üzerindeki etkisi Türkiye- İtalya mukayesesi çerçevesinde incelenecektir. Bu amaçla Türkiye ve İtalya'da sosyal güvenlik sisteminin gelişimi, emeklilik sistemlerinde reform ihtiyacının ortaya çıkması ve reform süreçleri mukayeseli olarak değerlendirilecektir. Her iki ülkede emeklilik sistemlerinde yapılan reformlar incelenecek ve bu reformların sonuçları karşılaştırılacaktır. Ayrıca reformların Türkiye ve İtalya'daki yaşlıların sosyo-ekonomik durumlarına etkisi analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NÜFUSUN YAŞLANMASI, DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM ve EMEKLİLİK REFORMLARI

1.1. NÜFUSUN YAŞLANMASI

İnsan hayatı çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi dönemlere ayrılmıştır. Yaşamın bu farklı süreçlerini birbirinden kesin çizgilerle ayırmak hem fiziksel hem de ruhsal farklılıklar nedeniyle çoğu zaman mümkün değildir. Ancak, bu dönemlerin her biri kendine has özelliklere sahiptir. Yetişkinlik döneminin devamı olan yaşlılık süreci de diğer süreçler gibi kendine has özelliklere sahiptir ve yaşamın son evresi olması nedeniyle hassas bir dönemdir.¹ Bununla birlikte yaşlı nüfusu oluşturan her bireyin farklı fizyolojik özellikleri ve ruhsal deneyimleri olabilir.² Bu deneyimler kişiden kişiye, toplumdan topluma değişebilmektedir. Ekonomik gelişmişlik düzeyi ve kültürel kodlarla iç içe olan bu birikimlerin sınıflandırılması mümkün değildir. Bu nedenle yaşamın son evresi olan yaşlılık “kronolojik ve fizyolojik boyutlarının yanı sıra sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutları da olan doğumla başlayıp ölüme kadar devam eden kaçınılmaz bir süreç” olarak tanımlanmaktadır.³

Yaşlılık kavramı literatürde kronolojik yaşlanma, biyolojik yaşlanma, psikolojik yaşlanma ve sosyolojik yaşlanma olmak üzere dört farklı boyutta ele alınmaktadır. Kronolojik yaşlanma doğumdan itibaren her bir yıl için hesaplanan yaşa göre yapılmış bir sınıflandırmadır. Bu tanıma göre dünya üzerinde çeşitli coğrafyalar için farklı

¹ Harun Ceylan, **Yaşlılık ve Refah Devleti: Bakım Hizmeti Alan Yaşlılar Üzerine Nicel Bir Araştırma -İsveç Örneği**, İstanbul: Açılım Kitap, 2015, s. 25.

² Fatih Altun, “Üretken Bir Nüfus Grubu olarak Yaşlı Girişimciler,” **Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Yaşlılık**, ed. Fatih Altun, Ankara: Gazi Kitabevi, 2021, s. 2

³ Fatih Altun, “Üretken Bir Nüfus Grubu olarak Yaşlı Girişimciler,” s. 2.

sınıflandırmalar söz konusudur. Yaşam standartlarının ileri olmadığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yaşlılık sınırı 60 yaş ve üzeri olarak kabul edilmekte iken gelişmiş ülkeler için ise 65 yaş ve üzeri yaşı olarak değerlendirilmektedir. Zira sanayileşme sürecini erken tamamlamış ülkelerde yaşam koşulları daha ileri, sağlık sistemi ise daha gelişmiştir. Bu nedenle kişilerin yaşlılığı deneyimlemeleri farklı zamanlarda gerçekleşmektedir.

Biyolojik yaşlanma kavramı kronolojik yaşlanma ile birlikte görülmektedir. Vücudun biyolojik işleyişi yıllara bağlı olarak yapısal ya da işlevsel birtakım değişikliklere uğramaktadır. Erken ya da geç, kronolojik yaşa bağlı olarak görülen bu değişimler biyolojik yaşlanma olarak ifade edilmektedir.⁴ Yaşlılıkta görülen en önemli sağlık sorunları demans, işitme ve görme kaybı, kemik erimesine bağlı olarak boyun kısalması ve kronik hastalıklardır.⁵ Yaşlanmaya bağlı olarak gelişen bu hastalıklar yalnızca fiziksel yetkinliği azaltmamakta, aynı zamanda kişilerin davranışsal ve ruhsal durumları üzerinde de etkili olmaktadır.

Bir diğer yaşlılık tanımı ise yaşlılığı psikolojik yönüyle ele alan “psikolojik yaşlanma”dır. Psikolojik yaşlanma yaşam boyu kazanılmış olan tecrübeler ve birikimlere bağlı olarak kişinin davranışsal uyum süreci olarak tanımlanmaktadır.⁶ Bununla birlikte, psikolojik yaşlanma “hafıza, öğrenme ve zekâ gibi zihinsel işlevler ile güdü ve dürtülerde, kişilikte değişimler yaşanmasını ifade etmektedir.”⁷

Yaşlılığın bir diğer boyutu da sosyal bir varlık olan insanın kronolojik yaşın ilerlemesiyle birlikte toplumsal statü ve rollerinde meydana gelen değişim ile ilintilidir. Sosyolojik yaşlanma olarak adlandırılan bu durum, kişinin kronolojik ve biyolojik

⁴ Zeynep Kurnaz, “Yaşlılıkta Çalışma Yaşamı ve Sosyal Dışlanma,” **Yaşlılık, Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler**, ed.) Prof. Dr. Velittin Kalınkara, Ankara: Nobel, 2016, s.388.

⁵ Gülüstü Salur, “Yaşlılık ve Bilişsel Süreçler,” **Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açıları**, ed.) Alan Duben, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 9.

⁶ Zeynep Kurnaz, “Yaşlılıkta Çalışma Yaşamı ve Sosyal Dışlanma,” s. 389.

⁷ Fatih Altun, “Üretken Bir Nüfus Grubu olarak Yaşlı Girişimciler,” s. 2.

yaşlanma ile toplumda sahip olduğu statü ve üstlendiği birtakım rollerin değişme süreci olarak tanımlanmaktadır.⁸ Bu noktada toplumun yaşlı bireylere atfettiği değer önem kazanmaktadır. Dünya üzerinde bazı toplumlarda yaşlılar istifade edilmesi gereken bir değer olarak görülürken bazı toplumlarda hak ettikleri değeri görememektedirler. Geleneksel toplumlar için yaşlılar “kültür bekçileri”dir.⁹ Nesiller arasında birikimleri ve tecrübeleriyle köprü görevi gördükleri düşünülür. Sanayileşmiş/modern toplumlarda ise yaşlılık üretkenliğin ve verimliliğin yok olduğu, bireylerin tamamen bağımlı olarak hayatını devam ettirdikleri bir süreç olarak da görülmektedir. Bu bakış açısı, yaşlı bireylerin sahip oldukları bilgi ve tecrübelerden yararlanmada ve sosyal çevrelerinde kendilerine ihtiyaç duyulmasında engel teşkil etmektedir. Bu durum modern toplumlarda yaşlı bireyleri psikolojik ve sosyal olarak yalnızlaştırmaktadır. Öte yandan yaşlı bireylerin toplumda sayıca artması toplam nüfusun yaşlanması olgusunu gündeme getirmektedir.

1.1.1.Nüfusun Yaşlanması Olgusu

Literatürde yaşlılığın pek çok farklı tanımı yapılmakla birlikte, uygulamada kronolojik yaş esas alınmış ve emeklilik yaşı yaşlılık döneminin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Ancak daha önce de değinildiği gibi biyolojik, psikolojik ve sosyal bileşenleri olan ve bir bütün olarak değerlendirildiğinde belirli yıllarla sınırlandırılmayacak kadar karmaşık bir süreç olan yaşlılık sürecinin deneyimlenmesi toplumdan topluma farklılık arz etmektedir. Yaşlılık bir yandan hastalıkların artması, fiziksel kazanımların gerilemesi ve ölümlülüğün daha çok düşünülmesi nedeniyle zor bir dönem olarak görülmektedir. Diğer taraftan fiziksel ve zihinsel yetkinliklerin korunabilmesiyle birlikte yaşam boyu kazanılmış birikimler, genişleyen ailelerle yaşamın bilgelik ve huzur dönemi olarak da yorumlanabilmektedir.¹⁰ Bu bağlamda yaşlılık için belirlenen asgari yaş toplumdan topluma değişebilmektedir. Örneğin, gelişmiş Avrupa ülkelerinde 60 yaşındaki bir kişi ile gelişmekte olan bir ülkede 60 yaşında bir kişinin yaşlılığı deneyimlemesi birbirinden

⁸ Zeynep Kurnaz, “Yaşlılıkta Çalışma Yaşamı ve Sosyal Dışlanma,” s. 389.

⁹ Zeynep Kurnaz, “Yaşlılıkta Çalışma Yaşamı ve Sosyal Dışlanma,” s. 389.

¹⁰ Gülüstü Salur, “Yaşlılık ve Bilişsel Süreçler,” s. 9.

farklıdır. Bu nedenle, Avrupa ülkelerine ilişkin istatistiklerde 65 yaş baz alınırken gelişmişlik düzeyinin ve yaşam beklentisinin çok daha düşük olduğu ülkeleri de kapsadığı için Birleşmiş Milletler'in yaptığı çalışmalarda yaşlılık sınırı 60 yaş olarak kabul edilmiştir.¹¹ Türkiye ve AB üyesi İtalya için bu yaş sınırı 65'tir.

Her birey için kaçınılmaz olan yaşlılık süreci toplumları da dönüştürmektedir. Nüfusun yaşlanması olgusu, nüfusun büyümesi, uluslararası göçler ve şehirleşme ile devletlerin sürdürülebilir kalkınma programları üzerinde etkili olan dört “mega trend”den biri olarak kabul edilmiştir. Dünya genelinde hem nüfus büyümekte hem de nüfusun barındırdığı yaşlı nüfus oranı giderek artmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler'in yayınladığı “Dünya Nüfus Projeksiyonları 2019 Revizyonu”na (World Population Prospects) göre 2019 yılında dünyada her 11 kişiden 1'i 65 yaş üzeridir. Fakat 2050'ye gelindiğinde bu oranın her 6 kişiden 1'e yükselmesi beklenmektedir.¹² Çalışmanın bu kısmında sosyal ve ekonomik pek çok politikada belirleyici bir faktör olan nüfusun yaş dağılımlarının nasıl değerlendirileceği ele alınacaktır. Bir diğer ifade ile, bir toplumun yaşlı nüfus olarak mı yoksa genç nüfus olarak mı kabul edileceğinin belirleyicileri nelerdir sorusuna cevap aranacaktır.

1.1.2.Nüfusun Yaşlanması Belirleyicileri

Bir toplumu yaşlı ya da genç bir toplum olarak tanımlamak hangi parametrelere göre değerlendirilmektedir? Bir ülkenin genç veya yaşlı nüfusa sahip olduğunu söyleyebilmek için birtakım değişkenlerini incelemek gerekmektedir. Nüfusun yapısını değerlendirmek için kullanılan üç ayrı kıstas vardır. Bunlar; toplam nüfus içindeki yaşlı nüfusun yüzdelik oranı, ortanca yaş ve yaşlı bağımlılık oranıdır.

¹¹ İdil Işıl Gül, “Yaşlı Bireylere İnsan Hak ve Özgürlükleri Perspektifinden bir Bakış,” **Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açıları**, ed. Alan Duben, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 112.

¹² United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, **World Population Ageing 2019: Highlights**, ST/ESA/SER.A/430, 2019, s. 3.

1.1.2.1.Yaşlı Nüfus Oranı

Nüfusun yaş yapısını değerlendirirken ilk ölçüt toplam nüfus içindeki yaşlı nüfusun oranına bakmaktır. Barındırdığı yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde 65 yaş üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı %4'ten az olan toplumlar genç toplum; %4-7 aralığında olan toplumlar olgun toplum; %7-10 aralığında olanlar yaşlı toplum, %10'un üzerinde olan toplumlar ise çok yaşlı toplum olarak tanımlanmaktadır.¹³

Tablo 1.1: Dünyada 65 Yaş ve Üzeri Nüfus (Milyon)

Bölgeler	2019	2050	Oransal Değişim (%) (2019-2050)
Sahara Altı Afrika	31.9	101.4	218
Kuzey Afrika ve Batı Asya	29.4	95.8	226
Orta ve Güney Asya	119.0	328.1	176
Doğu ve Güney-Doğu Asya	260.6	572.5	120
Latin Amerika ve Karayipler	56.4	144.6	156
Avustralya ve Yeni Zelanda	4.8	8.8	84
Okyanusya (Avusturalya ve Y. Zelanda hariç)	0.5	1.5	190
Avrupa ve Kuzey Amerika	200.4	296.2	48
Kaynak: United Nations, World Population Ageing 2019: Highlights , s. 5-6'daki verilerden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.			

¹³ Aysen Tokol ve Yusuf Alper, **Sosyal Politika**, Bursa: Dora, 2018, s. 455

Dünya genelinde yaşlı nüfus oranı hızla artmaktadır. 1970 yılında sadece %5.3 olan 65 yaş üzeri nüfus 1990'da %6.1'e, 2010'da %7.5'e, 2015'te %8.2'ye ve 2019'da ise %9.09'a yükselmiştir.¹⁴ Nüfus projeksiyonları bu oranın 2050'de %16'ya yükseleceğini öngörmektedir.¹⁵ Bir başka ifade ile, 2019'da 703 milyon olan 65 yaş üstü nüfusun 2050'de 1,5 milyar olacağı tahmin edilmektedir. Bu da her 6 kişiden birinin 65 yaş üzeri olması anlamına gelmektedir.¹⁶ Tablo 1.1.'de dünya üzerindeki bölgeler açısından toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfusun 2019 ve 2050 yıllarındaki değerlerini mukayese ederek değişimi gösterme imkânı sunmaktadır. Tabloya bakıldığında en hızlı yaşlanan bölgeler Afrika, Asya, Latin Amerika, Karayipler ve Okyanusya'dır. Bu bölgelerde 2019'dan 2050'ye varıldığında yaşlı nüfusun en az iki kat artması beklenmektedir.

1.1.2.2.Ortanca Yaş (Medyan Yaş)

Nüfusun yaşlandığını gösteren bir diğer değer ortanca yaştır. Ortanca (medyan) yaş çoğu zaman aritmetik ortalama ile karıştırılabilmektedir. Aritmetik ortalama (*mean*) bütün yaş değerlerinin toplanarak toplam kişi sayısına bölünmesi ile elde edilir. Fakat nüfusun çok genç ya da yaşlı yoğun olduğu bir yapıda aritmetik ortalama genel nüfus yapısı ile ilgili yanıltıcı bir bilgi vermektedir. Oysa ortanca yaş (medyan yaş) nüfusu yarısını kendisinden genç yarısını da daha yaşlı olmak üzere ikiye bölen nokta olarak tanımlanmaktadır.¹⁷ Bu nedenle ortanca yaş, nüfusun yaş dağılımını gösteren önemli bir göstergedir. Zira toplam nüfusun orta noktasını ifade etmektedir; ortanca yaştan genç olanlar ve yaşlı olanların sayısı eşittir.

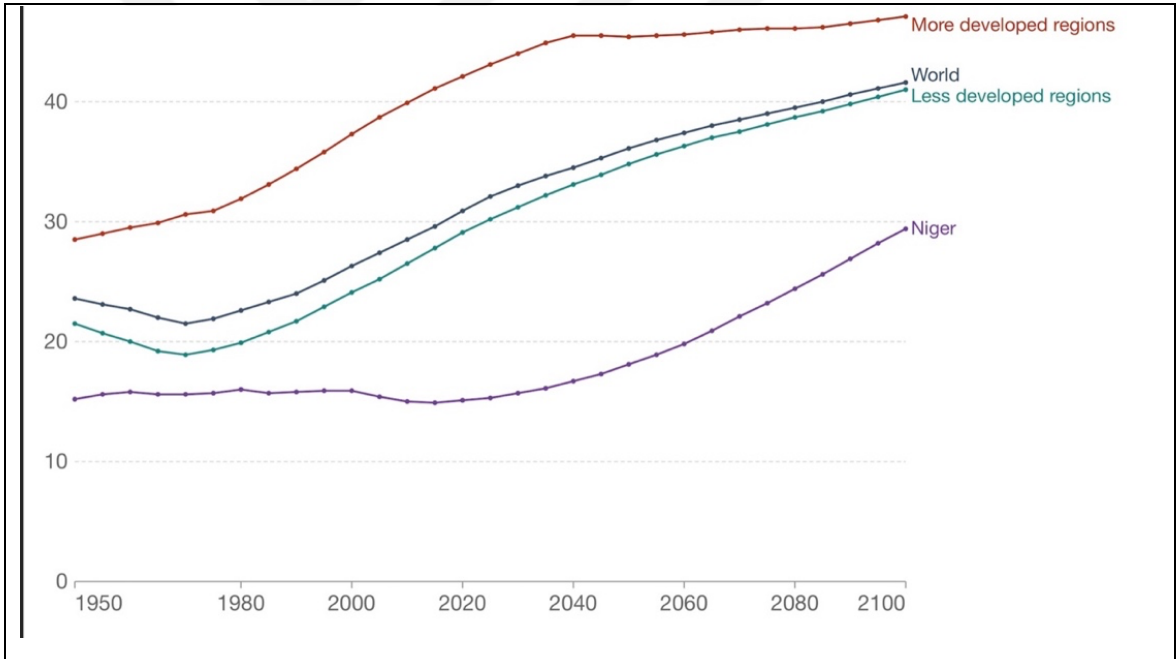
¹⁴The World Bank, "Population ages 65 and above (% of total population)," (Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS>, 25 Ağustos 2021.

¹⁵United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. **World Population Ageing 2019: Highlights**, s. 1.

¹⁶ United Nations, **World Population Ageing 2019: Highlights**, s. 1.

¹⁷ Edward Rosset, **Ageing Process of Population**, s. 18-21; F. Thomas Juster v.d. **Preparing for an Aging World, Panel on a Research Agenda and New Data for an Aging World**, Washington, D.C.: National Academy Press, 2001, s. 39-40.

Ortanca yaş, doğum oranları, ekonomik gelişmişlik ve ortalama yaşam beklentisi gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Gelişmemiş ülkelerde ortalca yaş ve doğumda yaşam beklentisi düşük olurken gelişmiş ülkelerde yüksektir. Şekil 1.1’de görüldüğü üzere, Nijer 15.3 ile dünyada en düşük ortalca yaşa sahip ülkedir. Diğer Afrika ülkelerinin çoğunda da ortalca yaş 20’nin altındadır. Gelişmiş ülkelerde ortalca yaş ortalaması 42,1 iken yüzyılın sonunda 47,1 olması beklenmektedir. Dünyada ortalca yaş ortalaması şu anda 30,9 olup yüzyılın sonunda 41,6’ya yükselmesi beklenmektedir.¹⁸

Şekil 1.1.Dünya’da Ortanca Yaş Eğilimleri ve Projeksiyonları

Kaynak: Hannah Ritchie ve Max Roser (2019) – “Age Structure,” (Çevirimiçi) <https://ourworldindata.org/age-structure>, 20.05.2022.

Ortanca yaşın düşük olması aynı zamanda birçok nedenle ortalama yaşam beklentisinin diğer gelişmiş ülkelere göre düşük olduğunu göstermektedir. Ortanca yaşın

¹⁸ Hannah Ritchie ve Max Roser (2019) – “Age Structure,” (Çevirimiçi) <https://ourworldindata.org/age-structure>, 20.05.2022.

yüksek olduğu ülkelerde doğumda beklenen yaşam süresi de yüksektir. Ayrıca, birçok Afrika ülkesinde medyan yaş ve bununla birlikte ortalama yaşam süresi de düşüktür. Ancak Dünya Sağlık Örgütü'nün istatistiklerine göre medyan yaşı dünyada en düşük ülke olan Nijer'de ortalama yaşam beklentisi 61.8'dir ve bu rakam çoğu Afrika ülkesindeki ortalama yaşam beklentisinin üzerinde bir rakamdır.¹⁹ Bunun yanında, dünyanın yaşlı nüfusa sahip ülkelerinde ortanca yaş da yüksektir. Monako, Japonya ve Almanya gibi yaşlı nüfusu ve doğumda beklenen yaşam süresi yüksek olan ülkelerde ortanca yaş da yüksektir. Monako 52.4 ile ortanca yaş listesinin en üstünde yer alırken ortanca yaş Japonya'da 46.9, Almanya'da ise 46.8'dir.²⁰

1.1.2.3. Yaşlı Bağımlılık Oranı

Bir toplumda 15-64 yaş arası çalışma çağındaki nüfusu ifade eder. Toplumdaki herkes tüketici iken çalışma çağındakiler hem üretici hem tüketicidirler. Üretim-tüketim dengesinin sağlanması, çalışma çağındaki nüfusun kendileriyle birlikte üretime katılmayanlara da yetecek kadar üretim yapmalarına bağlıdır. Başka bir deyişle sadece tüketici olanların yaşamlarını sürdürebilmeleri üretici olan çalışma çağındaki nüfusa bağlıdır. Bu iki grup arasındaki orana bağımlılık oranı denir. Bağımlılık oranı çocuk bağımlılık oranı ve yaşlı bağımlılık oranı olarak iki kısımdır. Çocuk bağımlılık oranı 15 yaşın altındaki çocuk sayısının çalışma çağındaki nüfusa oranı olarak ölçülmektedir.²¹ Yaşlı bağımlılık oranı ise 65 yaş ve üstü nüfusun, çalışma çağındaki yaşa (15-64 yaş) oranının yüzdelik değerini ifade eder.²²

¹⁹ World Population Review, "Median Age 2021," (Çevirimiçi) <http://worldpopulationreview.com/countries/median-age/>, 23 Ekim 2021.

²⁰ World Population Review, "Median Age 2021."

²¹ Naci Gündoğan v.d., **Çalışma Ekonomisi-I**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2016, s. 13.

²² A.e., s. 4.

Yaşlı bağımlılığı çocuk bağımlılık oranıyla birlikte çoğunlukla sosyal yardım ihtiyacının ölçülmesinde kullanılmaktadır.²³ Bir diğer ifadeyle, yaşlı bağımlılık oranı, çocuk bağımlılık oranıyla birlikte, üretime katılmayan grubun çalışan kesim üzerindeki yükü olarak tanımlanmaktadır.²⁴ Zira bağımlılık oranı ne kadar yüksek olursa, çalışmayan nüfusun sağlık, eğitim, emeklilik ve sosyal güvenlik gibi ihtiyaçlarına gerek doğrudan aile yardımı olarak, gerekse de dolaylı olarak vergiler kanalıyla ekonomik olarak aktif olan kesiminin bu iki grup için sağladığı katkı artmaktadır.

İstatistikler, 2050'ye gelindiğinde dünyanın her bölgesinde yaşlı bağımlılık oranlarında ciddi artışlar olacağını öngörmektedir.²⁵ Dünya genelinde yaşlı bağımlılık oranı 1960'tan bugüne sürekli artış göstermiştir. Her 100 çalışma çağındaki kişiye düşen yaşlı nüfusun oranı 1960'ta 8,59, 1980'de 10,02, 2000'de 10,91, 2010'da 11,56 ve 2020'de 14.3 olarak ölçülmüştür.²⁶

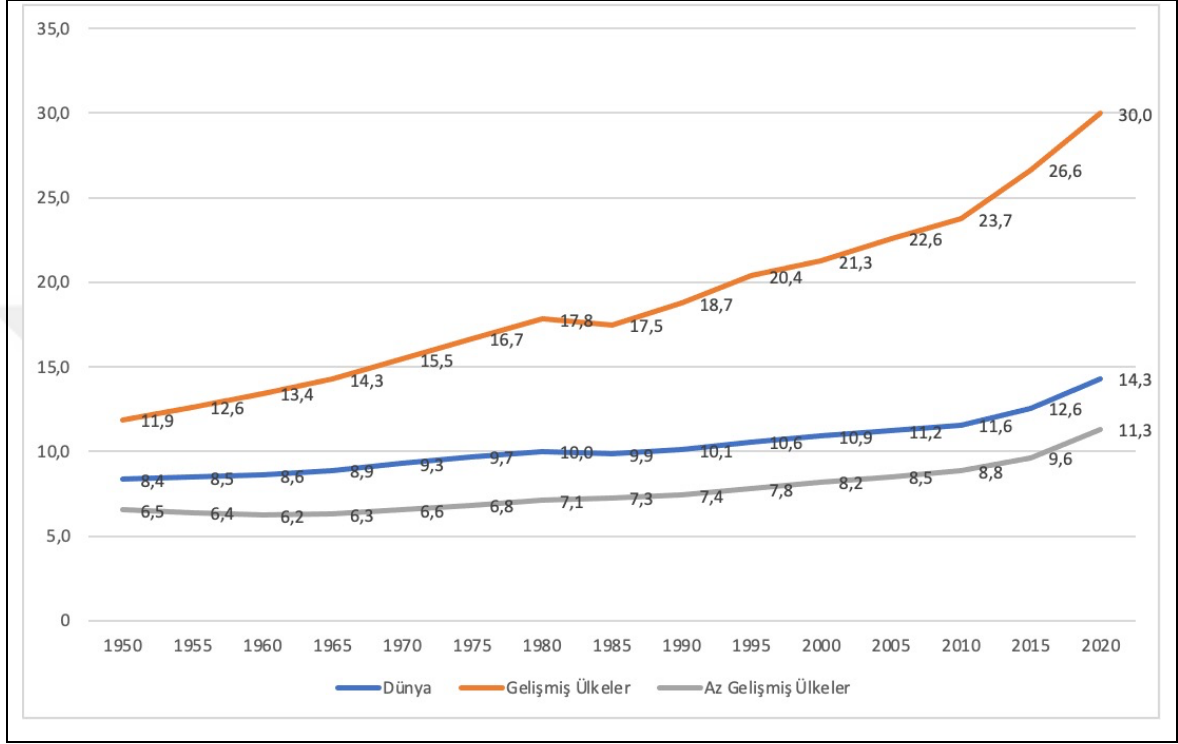
Şekil 1.2'de görüldüğü gibi dünya genelinde yaşlı bağımlılık oranı sürekli artmaktadır. 1950'de 8.4 olan yaşlı bağımlılık oranı 2000 yılında 10.9'a, 2015'te 12.6'ya ve 2020'de 14.3'e yükselmiştir. Az gelişmiş ülkelerin yaşlı bağımlılık oranı 1950'de dünya ortalamasının altında bir değerde görülmekte fakat benzer bir ivme ile artmaktadır. Nitekim Şekil 1.2'de de görüldüğü üzere az gelişmiş ülkelerde 1950'de 6.5 olan yaşlı bağımlılık oranı 2020'de 11.3'e yükselmiştir. Ancak esas kaygı verici yükseliş gelişmiş ülkelerde yaşanmaktadır. Gelişmiş ülkelerin 1950 yılında yaşlı bağımlılık oranı az gelişmiş ülkelerin 2020'de ulaştığı değer de üzerindedir. 1950'de gelişmiş ülkelere yaşlı bağımlılık oranı 11.9 iken 2020'de neredeyse üç katına çıkarak 30,0 olmuştur. Şekle bakıldığında özellikle 2010'dan sonraki artış dikkat çekmektedir.

²³ Yücel Uyanık, "Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus ve Sosyal Politika", **İş ve Hayat**, c.3, S.5 (2017, s. 77

²⁴ Çocuk bağımlılık oranı 0-14 yaş grubunun çalışma çağındaki nüfusa oranıdır.

²⁵ Barbara Ingham, Andrejs Chirijevskis, ve Fiona Carmichael, "Implications of an increasing old-age dependency ratio: The UK and Latvian experiences compared," **Pensions: An International Journal** 14, 2009, s. 223

²⁶The World Bank, "Age dependency ratio, old (% of working-age population," (Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND.OL>, 23.10.2021

Şekil 1.2.Yaşlı Bağımlılık Oranı

Kaynak: UN World Population Prospects Veri tabanından yazar tarafından oluşturulmuştur.

OECD üyesi ülkeler incelendiğinde 2019 yılında yaşlı bağımlılık oranı en yüksek ülke 52/100 ile Japonya'dır. Yani, çalışma çağındaki 100 kişiye düşen 65 yaş üstü kişi sayısı 52'dir. Finlandiya ve İtalya da 40/100 (yaşlı/çalışan nüfus) oranı ile bağımlılık oranı yüksek ülkeler arasındadır. 2075'te yaşlı bağımlılık oranının artmaya devam ederek Kore'de 78,8, Japonya'da 80,7, Portekiz'de 75 ve Yunanistan'da ise 75 olması beklenmektedir.²⁷

²⁷ OECD, **Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators**, Paris: OECD Publishing, 2019, s. 174

Diğer taraftan Meksika ve Türkiye, topluluğun yaşlı bağımlılık oranı en düşük ülkeleridir (Meksika 13.2, Türkiye 15.2). Ancak genel artış eğilimine göre 2080’de olması beklenen oran Meksika için 50.9, Türkiye içinse 58.2’dir.²⁸ Bu tahminlere göre şu an göreceli olarak genç ve bağımlılık oranı düşük bir ülke olsa da Türkiye’nin de hızla yaşlanan bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir.

Avrupa Birliği yaşlı bağımlılık oranı 2019 için 31’dir. Eurostat nüfus projeksiyonlarına göre 2100’e gelindiğinde bu oranın neredeyse ikiye katlanarak %57 olması beklenmektedir.²⁹ Bu da 65 yaş üstü her bir kişiye düşen çalışma çağında kişi sayısının 2’den az olacağını ifade etmektedir. Birliğin 2100 projeksiyonuna göre yaşlı bağımlılığı en yüksek ülkesi %63 ile Polonya’dır. Onu %62 ile İtalya, Malta ve Finlandiya izlemektedir. Diğer taraftan, yaşlı bağımlılığı en düşük olan ülkeler %52 ile Kıbrıs ve %53 ile İsveç ve Çekya’dır. Danimarka, Almanya ve Belçika ise %54 ile nispeten düşük yaşlı bağımlılık oranına sahip ülkelerdir.³⁰

1.1.3.Nüfusun Yaşlanmasının Nedenleri

Dünyada hem toplam nüfus hem de yaşlı nüfus sürekli artmaktadır. Ancak yaşlı nüfusun artış hızı (%2,1) genel nüfusun artış hızından (%1,2) daha fazladır.³¹ Dünya Nüfus Projeksiyonları 2019 Revizyonuna göre (*World Population Prospects: The 2019 Revision*), küresel bazda en hızlı büyüyen yaş grubu 65 ve üzeri yaştadır. Rapora göre, 2019’da dünyada her 11 kişiden biri 65 yaş ve üzeriyken bu oranın 2050’de her 6 kişiden biri olması beklenmektedir. 2050’ye gelindiğinde Avrupa ve Kuzey Amerika’da her dört kişiden birinin 65 yaş ve üzerinde olacağı tahmin edilmektedir. 2018 yılında insanlık tarihinde ilk defa 65 yaş üstü insanların sayısı beş yaş altı çocukların sayısından daha fazla

²⁸ A.e., s. 174

²⁹ Eurostat, “Old-age dependency ratio increasing in the EU,” (Çevirimiçi) <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200713-1?inheritRedirect=true&redirect=/eurostat/en/news/whats-new>, 23 Ekim 2021.

³⁰ Eurostat, “Old-age dependency ratio increasing in the EU”

³¹ Çiğdem Samancı Tekin, ve Fatih Kara, “Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılık,” *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3, 2018 , s. 222.

olmuştur. 80 yaş ve üzeri insanların sayısı 2019’da 143 milyon iken, 2050’de üç katına çıkarak 426 milyona ulaşması beklenmektedir.³² Bu veriler dünya genelinde yaşlanmanın nasıl büyük bir hızla gerçekleştiğini ve ekonomik ve sosyal tüm sonuçlarıyla birlikte dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Tüm dünyada yaşanan bu hızlı yaşlanma birdenbire ortaya çıkmış bir olgu değildir. Toplumların yaşam biçimlerinde sanayileşmeyle birlikte yaşanan değişimler, kadının toplum içindeki rolünün ve ailenin yapısının değişmesi, bilimsel ve teknolojik ilerlemeler toplumların hızla yaşlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak nüfusun yaşlanması doğumda beklenen yaşam süresinin uzaması, doğurganlığın azalması ve göçlere bağlı olarak ortaya çıkmış bir olgudur. Doğurganlık oranının azalması ve ortalama yaşam süresinin uzaması yaşlanmanın asıl belirleyicileriyken, göç yaşlanmanın hız kazanmasında ve demografik hareketlilikte etkili olan yardımcı unsurlardır.³³

1.1.3.1.Doğumda Beklenen Yaşam Süresi

Doğumda beklenen yaşam süresi yeni doğmuş bir bebeğin kaç yıl yaşamasının beklendiğini ifade etmektedir. Bu hesaplama yapılırken o yılki ölüm oranının sabit kalacağını varsayarak anlık resim çekilir. Bir diğer deyişle, o yıl ölenlerin yaşlarına bakılır ve yeni doğan bebeğin tahminen ne kadar yaşayacağı hesaplanır.³⁴ Bu nedenle de ölüm oranlarının değiştiği durumda beklenen yaşam süresi de değişmektedir.

Doğumda beklenen yaşam süresi daha gelişmiş bir yaşam tarzı, daha iyi bir eğitim ve daha kaliteli sağlık hizmetleri gibi değişkenlere bağlıdır. Daha iyi beslenme ve sağlık koşulları, hijyen koşullarındaki iyileşme ve tıp teknolojisindeki gelişmeler ortalama insan

³² United Nations, “Ageing,” (Çevirimiçi) <https://www.un.org/en/global-issues/ageing>, 14.09.2021.

³³ Aynur Yumurtacı, “Demografik Değişim: Psiko-Sosyal ve Sosyo-Ekonomik Boyutları ile Yaşlılık,” **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, no:6, 2013, s.12

³⁴ Emi Suzuki, Tariq Khokhar ve Neil Fantom, “What does "life expectancy at birth" really mean?,” (Çevirimiçi) <https://blogs.worldbank.org/opendata/what-does-life-expectancy-birth-really-mean>, 23 Ekim 2021)

ömrünün uzamasına katkıda bulunmaktadır.³⁵ Bu nedenle de doğumda beklenen yaşam süresi gelişmiş ülkelerde daha yüksektir. Çin için 84, Japonya, İtalya, İsviçre için 83 iken, Sierra Leone de 51, Nijer’de 53 olarak tahmin edilmektedir. Türkiye için doğumda beklenen yaşam süresi 75 yıldır. Dünya genelinde doğumda yaşam beklentisi 1950’lerde 47 iken 2050’de 75’e yükselmesi beklenmektedir.³⁶ Doğumda yaşam beklentisinin artışı teknolojik gelişmeler ve sağlık hizmetlerindeki iyileşmelerin doğrudan sonucudur. 1940’ta doğan her dört çocuktan biri ölürken şimdi bebek ölüm oranı binde 17’ye düşmüştür. Dolayısıyla hem çok daha fazla bebek hayatta kalmaya başlamış hem de çocukluktan itibaren karşılaşılan sağlık sorunları daha hızlı ve etkin yöntemlerle müdahale edilmeye başlanmıştır.³⁷

Şekil 1.3’te 1960’tan 2020’ye kadar doğumda yaşam beklentisinin dünya genelindeki, OECD ülkeleri için ve Afrika ülkeleri için değişimi görülmektedir. Orta ve Batı Afrika’nın doğumda beklenen yaşam süresi 1960’ta 37’dir. 1980 ila 2000 arası ciddi bir artış görülmemiştir. Ancak son 20 yılda hızla artarak 58.4’e yükselmiştir. Beklenen yaşam süresindeki artışa baktığımızda en hızlı yükselmenin Afrika ülkelerinde olduğunu söyleyebiliriz. Dünya ortalaması 1960’ta 52.5 iken OECD ülkeleri 67.2 ile hayli yüksek bir değerdedir.³⁸ OECD ülkelerinin doğumda yaşam beklentisi 2020’de 80’dir. Doğumda beklenen yaşam süresinin artması yaşlı oranını artırmaktadır. Bununla birlikte bireylerin daha uzun bir yaşlılık dönemi geçirmelerine neden olmaktadır.³⁹ Dolayısıyla doğumda beklenen yaşam süresi yükseldikçe hem ülkeyi daha yaşlı hale getirmekte hem de yaşlı bireylerin hayatlarını ileriki yaşlarda daha zor hale getirmektedir.

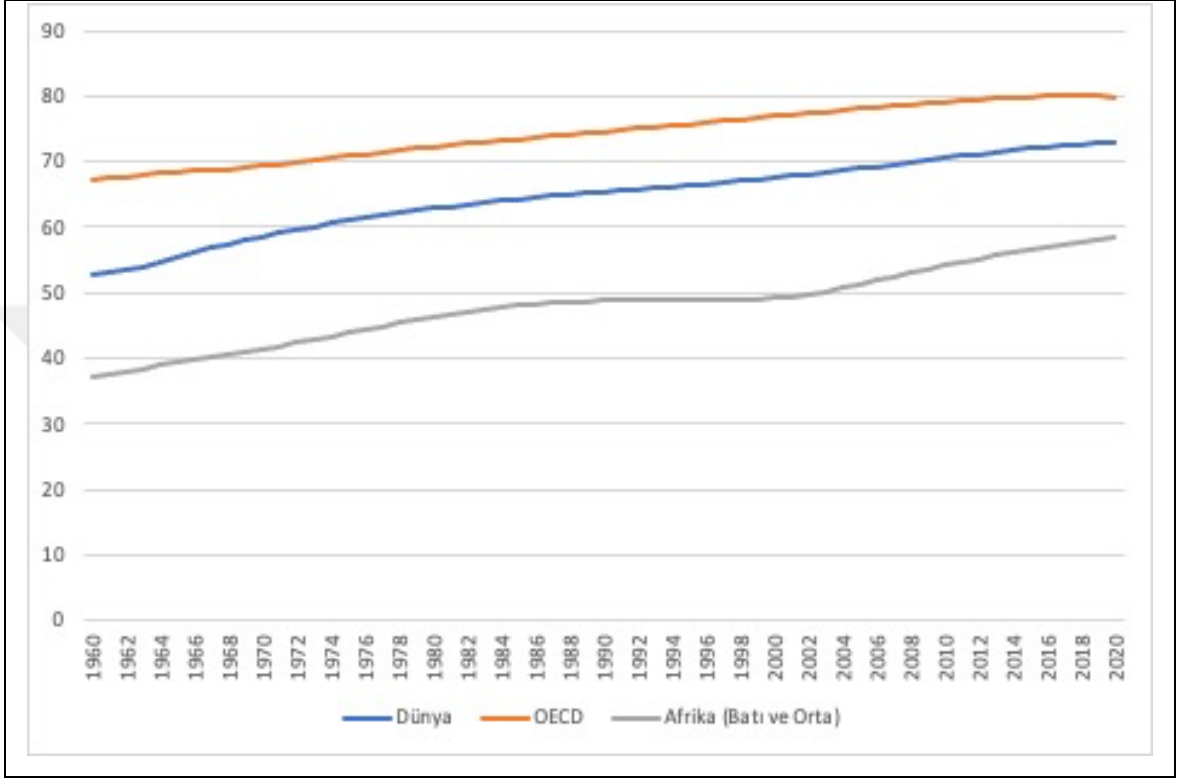
³⁵ F. Thomas Juster v.d. **Preparing for an Aging World**, Washington, D.C.: The National Academy of Sciences, 2001) s. 47-50; Dilek Şahin; “Doğumda Yaşam Beklentisinin Belirleyicilerinin Analizi: APEC Ülkeleri Örneği,” **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 11, S. 1, 2018, s. 2.

³⁶ Alexandra Crampton, “Global Aging: Emerging Challenges,” **The Pardee Papers**, S.6, August 2009.

³⁷ Ferhunde Özbay, **Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus**, İstanbul: İletişim, 2015, s. 322.

³⁸ Worldbank, “Life Expectancy at Birth, total (years),” (Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>, 20.05.2022.

³⁹ Hamza Kurtkapan, “Türkiye’de Demografik Dönüşümün Sosyal Yansımaları ve Yaşlılık,” **Sosyal Güvence Dergisi**, C. 7, S. 15, 2019, s. 37.

Şekil 1.3.Doğumda Yaşam Beklentisi

Kaynak: Worldbank Life Expectancy at Birth veri tabanından yararlanılarak oluşturulmuştur.

1.1.3.2.Doğurganlık Oranının Düşmesi

Nüfusun yaşlanması olgusu, bir taraftan gelişen yaşam şartları ile ortalama yaşam süresinin artması diğer taraftan doğum oranlarının düşmesi ile genç nüfusun azalması sonucu ortaya çıkmıştır. Sanayileşen toplumlarda yaşam şartları iyileşmiş, ortalama yaşam beklentisi artmıştır. Fakat bu süreç, aynı zamanda kırsaldan kente büyük göçlerin yaşandığı, kadının ev dışında çalışma hayatına dahil olduğu, geniş aile bağlarının giderek zayıfladığı ve ataerkil aile modelinin dönüşüme uğradığı bir süreç olmuştur. Gelişmiş

lkeler ncelikli olmak üzere tüm dünyada doğurganlık oranında ciddi bir düşüş yaşıanmış ve bu değişim “doğurganlık geçişi” (*fertility transition*) olarak adlandırılmıştır. Diğer bir deyişle doğurganlık geçişi, doğurganlık oranının çok yüksek olduğu durumdan doğum kontrol uygulamaları ile düşük doğurganlık oranlarına geçilmesini ifade eder.⁴⁰

şehirleşme, geniş ailelerde aile bağlarının zayıflamasına ve ailenin “geleneksel refah destekleyici” işlevini yitirmesine neden olmuştur. Zira refah devleti, sunduğu fırsatlarla yanında güvenle yaşlanacağı çocuğu olmayan kimseler için güven kaynağı olmuştur. Çekirdek aile modelinde evde çocukların bakımına destek olan dede ve büyükanneler olmadığı gibi, çoğu durumda anne ve babanın her ikisi de evin dışında çalışmaktadır. Özellikle hızlı sanayileşen pek çok Avrupa ülkesinde kadın ve erkeğin çalıştığı fakat ocuk sahibi olmadığı, “ift maaşlı ve ocuksuz” (*Double Income No Kids*) aile yapısı yaygınlaşmaktadır.⁴¹ Geleneksel aile modelinde ev ekonomisine destek amacıyla kadın çalışırken, evin büyüğü ev işleri ve çocukların bakımında aileye destek olmaktaydı. Gerek anne-babanın yükünü hafifletmesi, gerekse de fiziksel gücü azalmış büyüklerin çocuklarına sağladığı fayda ile mutlu olduğu geniş aile yapısının dönüşümü, kadının çalışma hayatında daha çok yer alması, evlenme yaşının ve ilk ocuk sahibi olma yaşının ötelenmesi gibi faktörler doğurganlık hızının düşmesine neden olmuştur.⁴²

Dünya genelinde doğurganlık oranında düşüş gözlenmektedir. Toplam doğurganlık oranı bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaş arası) doğurabileceği ortalama ocuk sayısıdır.⁴³ Yaşlanan nüfusun genç nüfusla

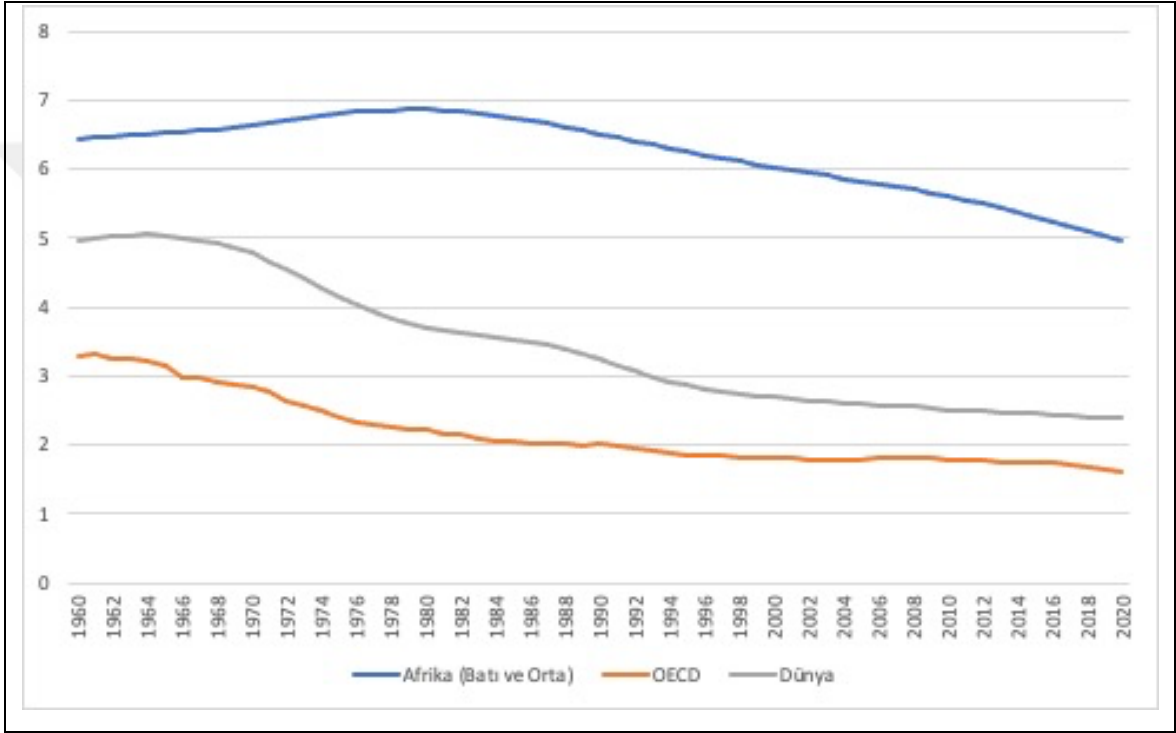
⁴⁰ M. Fatih Aysan, Türkiye’de Aile Yapısındaki Değişim ve Doğurganlığın Düşüşü”, **Türkiye Dördüncü Nufusbilim Konferansı (5-6 Kasım 2015): Tebliğ Metinleri Kitabı**, Ankara: Hacettepe niversitesi, 2016, s. 156.

⁴¹ İsmail Ilgar, **Yaşlı Adam Avrupa**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 110-114.

⁴² Mehmet Turgay Erol, “Avrupa Birliği’nde Nüfusun Yaşlanması ve Sağlık Harcamalarına Etkisi,” **Sosyal Güvence**, C. 1, S. 1, 2012, s. 63-64.

⁴³ TÜİK, “Dünya Nüfus Günü, 2018,” (evirimii) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2018-27589>, 24 Ekim 2021.

dengelenebilmesi için gerekli olan doğurgan her kadın başına düşen minimum çocuk sayısı ise 2.1’dir. Bu orana nüfusun yenilenme hızı (*replacement rate*) denmektedir.⁴⁴

Şekil 1.4.Doğurganlık Oranı

Kaynak: Worldbank Fertility Rate veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.4’te Batı ve Orta Afrika ülkelerinin doğurganlık hızlarında 1980’de bir kırılma yaşandığı gözlenmektedir. Bu tarihe kadar doğurganlık hızı artarken 1980’de düşüşe geçmiş ve bugüne dek azalarak devam etmiştir. Örneğin 1980’de 7 iken 2020’de 5’e düşmüştür. Ancak Afrika’daki bu oran, dünya doğurganlık oranı ortalamasının 3’ün

⁴⁴ Burcu Gökçe, Yılmaz Akın, “Avrupa Birliği’nin Yaşlanma Sorununa Bir Çözüm Olarak Türkiye’nin Üyeliği”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, c.8, no.1, 2009, s.29

altında, OECD üyesi ülkelerin ortalamasının ise 2'nin altında olduğu göz önünde bulundurulursa halâ oldukça yüksektir. Şekilde OECD ülkelerinde doğurganlık hızının 1990'dan beri nüfus yenilenme oranı olan 2,1'in altında olduğu gözlenmektedir. Bu durum gelişmiş ülkelerdeki toplumsal ve aileye dair dönüşümlerin daha erken yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Doğurganlık oranındaki düşüş nüfusun yaşlanması sürecindeki başlıca neden olduğu kabul edilmektedir.⁴⁵

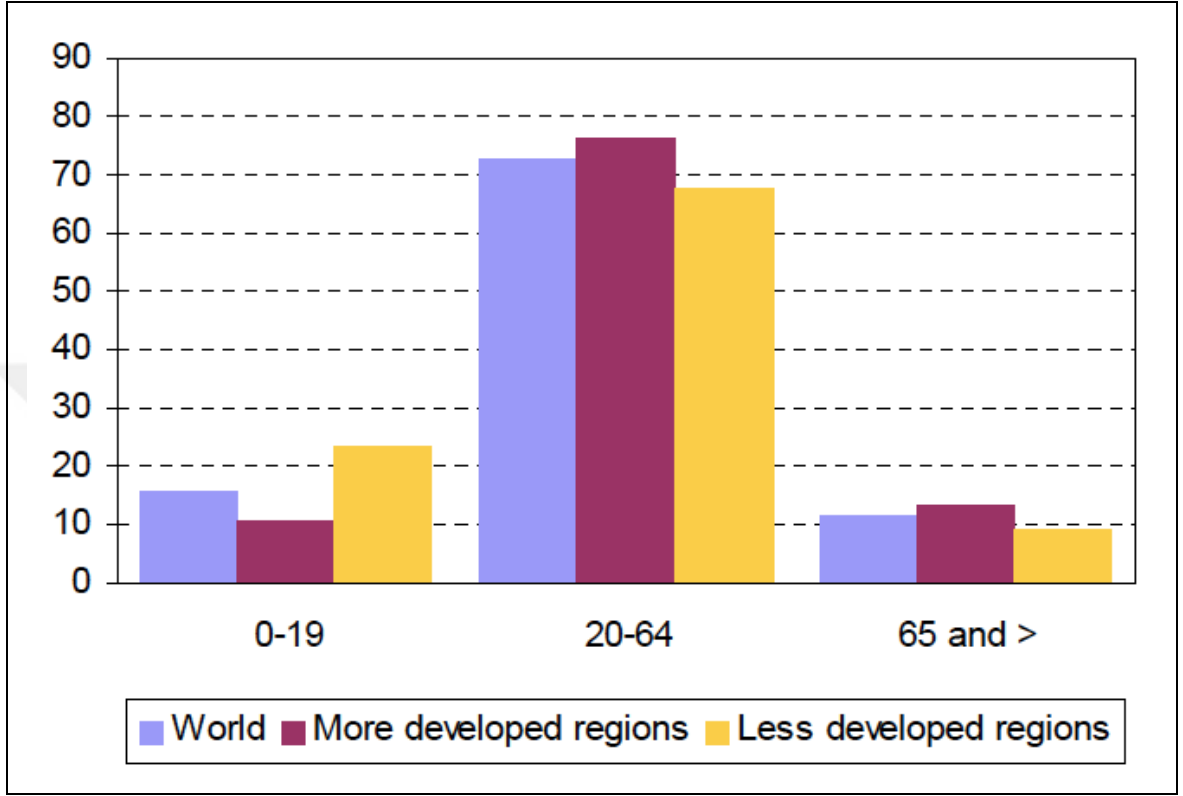
1.1.3.3. Göçler

Nüfusun yaşlanması üzerinde uluslararası göçlerin etkisi doğum ve ölüm oranlarının etkisi ile kıyaslandığında oransal olarak daha küçüktür. Göç, daha ziyade yaşlanmanın sonuçlarını göç yoluyla çözümlen veya en azından azaltmanın mümkün olup olmadığı sorusuyla bağlantılıdır.⁴⁶ Göçün nüfusun yaşlanması üzerinde iki tür etkisi olmaktadır. Birincisi göçmenlerin geldikleri ülkenin nüfusuna etkisi ikincisi ise gittikleri ülkenin nüfusuna etkisi. Göçmenler ayrıldıkları ülkenin nüfusunu azaltmakta gittikleri ülkenin nüfusunu artırmaktadır. Yapılan istatistik çalışmalarına göre göçmenlerin büyük çoğunluğunu çalışma çağında bulunan nüfus oluşturmaktadır. Bu nedenle göçmenler ayrıldıkları ülkenin nüfusunun yaşlanmasına sebep olurken, gittikleri ülkenin ise yaşlanma sorununa geçici de olsa çözüm olabilmektedirler. Şekil 1.5'te görüldüğü üzere, dünya üzerinde uluslararası göçmenlerin %73'ü 20-64 yaş arası grupta yer almaktadır. Bu durum göçmenlerin ayrıldıkları ülkenin genç nüfusu kaybetmekte olduğunu giden ülkenin de genç nüfusunun artmakta olduğuna işaret etmektedir.⁴⁷

⁴⁵ David M. Cutler v.d. "An Aging Society: Opportunity or Challenge," **Brookings Papers on Economic Activity**, no 1, 1990, s. 6.

⁴⁶ Markéta Arltová & Jitka Langhamrová, 2010. "Migration and Ageing of the Population of the Czech Republic and the EU Countries," **Prague Economic Papers**, Prague University of Economics and Business, vol.1, 2010, s. 60.

⁴⁷ Yasin Yıldız, "Yaşlanma ve Göç Boyutuyla AB ve Türkiye Emek Piyasaları İlişkisi," (Doktora Tezi: İstanbul Üniversitesi, 2011, s.82.

Şekil 1.5.Uluslararası Göçlerin Yaş Dağılımı (Dünya, Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkeler)

Kaynak: United Nations, **Trends in International Migrant Stock: Migrants by Age and Sex.**United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2010, 2011, s. 2.

Göç eden nüfus, çoğunlukla çalışma çağındaki genç nüfustur. Bu durum, göç alan ülkenin genç popülasyonunu yükseltirken, göç veren ülkeninkini düşürebilmektedir. Dünya genelinde göçün başladığı ve bittiği nokta arasında maddi ve manevi farklılıklar göçün devamlı olmasını sağlamaktadır. Göçlerin yönüne bakıldığında çevreden merkeze, kırsaldan kente, fakirden zengine ve gelişmemiş/ az gelişmişten gelişmiş/ sanayileşmiş

olana doğrudur.⁴⁸ Bu doğrultuda, göçün gelişmiş ülkeler üzerinde genç nüfusu arttırıcı etkisi olabilmektedir.

Göçün nüfusun yaşlanması üzerindeki bir başka etkisi ise doğurganlık oranı ile bağlantılıdır. Doğurganlık oranı yüksek olan bir ülkeden göç edenler gittikleri ülkenin doğurganlık oranını yükseltmesi beklenir. Bu özellikle çok yoğun göç olması durumunda beklenebilecek bir olgudur.⁴⁹ Gençleşme (rejuvenation) da denilen bu durum aslında dünya yüzeyinde nadiren görünen bir olgu olup göçün yaşlanmaya çare olmadığı gözlenmektedir.⁵⁰ Ayrıca doğurganlık oranı yüksek olan göçmenlerin doğurganlık oranı düşük olan bir ülkeye geldiklerinde ortalama doğurganlık oranını yükseltme açısından çok küçük katkıları olduğu ifade edilmektedir.⁵¹ Bununla birlikte genellikle göçmenlerin doğurganlık oranları misafir oldukları ülkenin kültüründen de etkilenecek oranın evlilik ve doğum pratiklerini benimsedikleri gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, göç göçmenleri kabul eden ülkelerin yaşlanmasını bir süreliğine geciktirse de yaşlanmaya çözüm olmamaktadır.

Bunun yanında göç olgusunun nüfusun yaşlanması açısından asıl etkisi göç veren ülkeye olduğu ifade edilmektedir. Hem ayrıldıkları ülkenin genç nüfusunun azalmasına neden olması hem de doğurganlık oranını etkilemesi bakımından göç veren ülkelerin yaşlanmasını hızlandırdığı gözlemlenmektedir.⁵² Özellikle göç aile bireylerinin kısa veya uzun süreliğine ayrı kalmalarına neden olabilmektedir. Bu durum doğum oranının düşmesine ve uzun vadede ülke nüfusunun yaşlanmasına neden olmaktadır.

⁴⁸ Yusuf Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, Ankara: Nobel Yayınları, 2018, s.21.

⁴⁹ Selim Vatandaş, "AB Nüfusunda Yaşlanma Sorunu ve Çözüm Seçenekleri," **Avrupa Çalışmaları: Bilgesam Analiz/Avrupa**, S. 5001, 12 Şubat 2013.

⁵⁰ Rene Desiderio, "The Impact of International Migration on Fertility: An Empirical Study," **KNOMAD Paper** No 36, World Bank, Washington, DC., 2020.

⁵¹ Markéta Arltová & Jitka Langhamrová, 2010. "Migration and Ageing of the Population of the Czech Republic and the EU Countries," s. 61.

⁵² Rene Desiderio, "The Impact of International Migration on Fertility: An Empirical Study," s. 19.

1.2. DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM

Demografik dönüşüm teorisi, Avrupa ülkelerinin yaşadığı demografik değişimlerin aşamalı olarak tüm dünyada gerçekleşeceğini öngören bir teoridir. Daha önce de değinildiği gibi, sanayileşen toplumlarda yaşanan sosyo-ekonomik değişimler, nüfusun yapısında da değişime neden olmuş, insanların yaşam süreleri uzarken doğurganlık hızı azalmıştır. Bu teori nüfustaki bu dönüşümün çeşitli evrelerden oluştuğunu ve Avrupa ülkeleri öncelikli olmak üzere, tüm dünyada yaşanacağını öngörmektedir.

Bu kısımda, demografik dönüşüm teorisinin ortaya çıkışı ve gelişimi, demografik dönüşümü oluşturan evreler ve bu teoriye yönelik eleştiriler incelenecektir. Ayrıca demografik dönüşüm süresince her ülkenin bir kez yakalayabileceği düşünülen demografik fırsat penceresi de ele alınacaktır. Ardından, Türkiye'nin demografik dönüşüm serüveni incelenecektir.

1.2.1. Demografik Dönüşüm Teorisi

Demografik dönüşüm teorisi ilk olarak 1929'da Warren Thompson ve 1934'te Adolphe Landry tarafından geliştirilmiştir. 1940 ve 60'lı yıllarda Kingsley Davis, Dudley Kirk ve Frank Notestein'in çalışmaları teorinin daha sistematik bir hale dönüşmesine katkı sağlamıştır.⁵³ Özellikle Batı Avrupa ülkelerindeki doğum ve ölüm hızlarının uzun yıllar incelenmesi ile geliştirilen bu kuram Avrupa ülkelerinin yaşadığı demografik değişimlerin diğer tüm ülkeler tarafından da yaşanmasının kaçınılmaz olduğunu iddia etmektedir.⁵⁴

⁵³ Dudley Kirk, "Demographic Transition Theory," **Population Studies**, Vol. 50, S. 3, Nov., 1996, s. 361-364.; John C. Caldwell, "Toward a Restatement of Demographic Transition Theory," **Population and Development Review**, C. 2, S. 3/4, Sep. - Dec., 1976, s. 323-324; Jessica Diggs, "Demographic Transition Theory of Aging" **Encyclopedia of Aging and Public Health**, 2008, s. 266-267.

⁵⁴ Dudley Kirk, "Demographic Transition Theory," s. 365; M. Murat Yüceşahin, "Küresel Bir Süreç Olarak Demografik Dönüşüm: Mekânsal Bir Değerlendirme," **Coğrafi Bilimler Dergisi**, S. 9, 2011, s. 12.

Bu teori ülkeleri doğum ve ölüm oranlarına göre üçe ayırır: doğum ve ölüm oranlarında hızlı düşüş yaşayanlar, daha az düşüş yaşayanlar ve çalışmanın yapıldığı dönemde doğum ve ölüm oranlarında düşüş yaşamayan ülkeler. Thompson'ın bu ayırımına göre Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri ve ABD ilk grupta yer alırken İtalya, İspanya ve Orta Avrupa ülkeleri nispeten daha az düşüş yaşanan yerlerdir. 1929'da yapılmış olan bu çalışma demografik dönüşümün farklı coğrafyalarda farklı yollar izleyerek meydana geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.⁵⁵

1.2.2.Demografik Dönüşümün Evreleri

Demografik dönüşüm kuramına göre Avrupa ülkelerinin demografik değişimlerinde üç kırılma noktası vardır ve tüm toplumlar kaçınılmaz olarak bu üç kırılmayı tecrübe edeceklerdir. Diğer bir deyişle demografik dönüşüm üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada hem ölüm oranları hem de doğum oranları yüksektir. Yetersiz sağlık ve eğitim imkanlarının, düşük düzeyli teknolojinin var olduğu, savaşların, salgın hastalıkların hüküm sürdüğü bu aşama, sanayi devrimi öncesi az gelişmiş ekonomilerde yaşanmaktadır. Mevcut şartlara bağlı olarak ölüm oranları çok yüksektir.⁵⁶ Her ne kadar bu yüksek ölüm oranları doğum oranlarını da arttırsa da bu aşamada nüfusun büyümesi çok düşük düzeydedir.⁵⁷

İkinci aşamada, 18. yüzyılın ikinci yarısında sanayi devrimi ile birlikte yaşam koşulları iyileşmeye başlamıştır. Tıptaki ilerlemeler hastalıklarda iyileşme oranını arttırmış, fiziki şartlar da iyileşmeye başlamıştır. Bu aşamada ölüm oranları hızla düşmüş, doğum oranları ise görece az düşmüştür. Doğum oranlarındaki azalmanın daha az olması, nüfusun artması sonucunu doğurmuştur. Birinci aşamada %1'in altında olan nüfusun

⁵⁵ Dudley Kirk, "Demographic Transition Theory," 362.

⁵⁶ Fatih Aysan, "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar," s.70.

⁵⁷ M. Murat Yüceşahin, "Küresel Bir Süreç Olarak Demografik Dönüşüm: Mekânsal Bir Değerlendirme," s. 12.

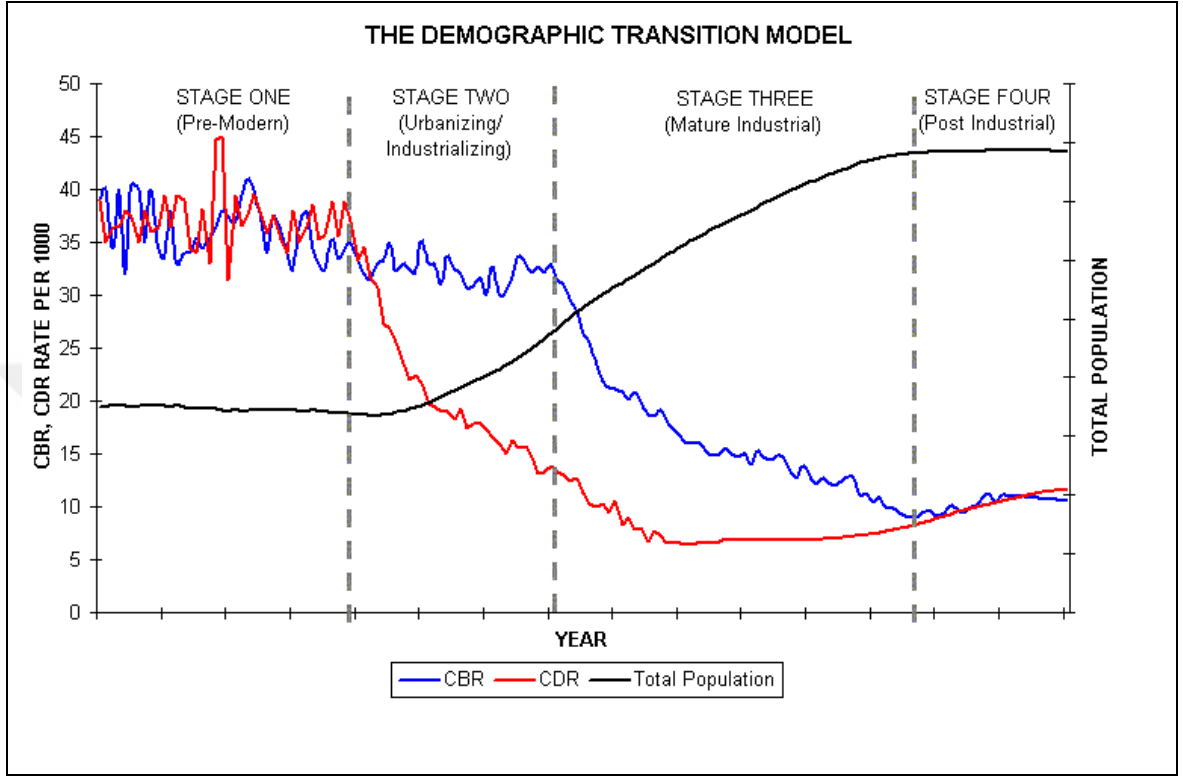
büyümesi bu süreçte “nüfus patlaması” olarak da adlandırılan, %2 ila %4 gibi yüksek değerler arasında seyretmiştir.⁵⁸ Zamanla, eğitim olanaklarının artması, kentleşmenin hızla artması, yaşam standartlarının yükselmesi ile nüfusun hızla artması bir problem olarak görülmeye başlamış ve doğum kontrolü ortaya çıkmıştır. Bu durumda doğum oranlarında azalma eğilimi görülmeye başlanmıştır.

Üçüncü aşamada ise, ölüm oranlarının düşük olmasının yanında toplam doğum oranları da hızla düşmektedir. Hatta kadın başına düşen çocuk sayısı olarak ifade edilen doğurganlık oranının da nüfusun yenilenme oranı olan 2.1’in altına düştüğü görülmektedir. Doğurganlık oranlarının yenilenme oranının altında olması halinde nüfus bir müddet sabit kalır, ancak sonra zamanla da azalır. Bu noktada, demografik geçiş tamamlanmıştır.⁵⁹

Özetlemek gerekirse, Şekil 1.6.’da da görüldüğü üzere demografik dönüşümün üç aşamasında kaba ölüm ve kaba doğum oranı zamanla azalmaktadır. Birinci aşamada (*Stage One*) kaba ölüm oranı (*CDR: Crude Death Rate*) ve kaba doğum oranı (*CBR: Crude Birth Rate*) yüksektir. Modern öncesi döneme tekabül eden bu aşamada nüfus artışı düşüktür. İkinci aşamada ise (*Stage Two*) kaba ölüm oranı hızla düşmekte fakat doğum oranı genel olarak sabit kalmaktadır. Şehirleşme ve endüstrileşme evresi olan bu dönemde nüfus artmaya başlar. Üçüncü aşamada (*Stage Three*) düşük ölüm oranının yanında doğum oranı da düşmeye başlar ve nüfus artışı zamanla hızını kaybetmeye başlar. Endüstrileşmiş toplumlarda görülen bu evrede genç nüfus giderek azalmakta ve ortalama ömür uzayarak yaşlı nüfus artmaktadır. Sonunda bu dönüşüm tamamlanır (*Stage Four*) ve nüfus artışının çok yavaşladığı ve yaşlı nüfusun giderek arttığı bir evreye geçilmiş olur.

⁵⁸ Jessica Diggs, “Demographic Transition Theory of Aging”

⁵⁹ Fatih Aysan, “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar,” s.70

Şekil 1.6. Demografik Dönüşüm Modeli

1.2.3. Demografik Fırsat Penceresi

‘Demografik armağan’ olarak da adlandırılan bu süreci her ülke tarihinde bir kere yaşayabilmektedir. İlk kez 1994’te Barlow tarafından kullanılan bu ifade nüfusun yaş dağılımına bağlı olarak ortaya çıkmıştır ve demografik geçiş teorisinin ikinci aşamasında görülür.

Demografik geçişin her aşamasında nüfusun yaş dağılımı farklılık arz etmektedir. Örneğin ilk aşamasında toplumda genç nüfus ağırlıktadır. Zira ölüm oranları yüksek olmakla birlikte doğum oranları da yüksektir. Buna bağlı olarak ilk aşamada genç bağımlılığı da yüksektir. İkinci aşamada çalışma çağındaki nüfus yükselmiş, bağımlı genç nüfus azalmıştır. Ölüm oranlarındaki düşüş azalarak devam ettiği için bağımlı yaşlı oranı

da henüz yüksek değildir. Hem doğum hem de ölüm oranlarının düşük olması nedeniyle, yaşlı nüfusun ağırlıkta olduğu son evreye gelmeden önce ikinci evredeki genç nüfusun ülke için bir fırsat olduğu düşünülmektedir. Nitekim, ikinci evrede çalışma çağındaki nüfus yüksektir; çalışma çağındaki nüfus toplumun üretme ve çalışma potansiyelini göstermektedir. Dolayısıyla toplum içindeki oranının artması vergi gelirlerinin ve kamu tasarruflarının artması anlamına gelmektedir.⁶⁰ Artan kamu tasarrufları ülkenin gelişmişlik düzeyini ileri taşıyacak yatırımlara yönlendirildiği taktirde gelecekte daha verimli bir işgücüne sahip olma imkânı sağlar. Genç bağımlılığının düşük olması daha az nüfusa daha kaliteli eğitim sunabilme fırsatı vermektedir. Doğurganlık oranının düşmesi ile azalan çocuk sayısı, ailelerin çocuklarının eğitim ve sağlıklarına daha çok harcama yapabilmelerini sağlamaktadır. Daha eğitilmiş ve daha sağlıklı bireylerin daha verimli çalışacakları düşünüldüğü için ekonomik kalkınmaya olumlu etkisi olmaktadır.⁶¹

Özetle, demografik fırsat penceresi, her ülkenin bir kez yaşayabileceği bir süreçtir. Her ülkenin farklı zamanlarda karşılaştığı bu süreçten istifade etmesi doğru zamanda doğru kararlar almasına bağlıdır.

1.2.4.İkinci Demografik Dönüşüm

Demografik dönüşümün aşamaları gelişmiş Batı ülkelerinde büyük oranda tamamlanmış olmakla birlikte ilk başta tahmin edilen doğurganlık oranının durağan hale gelmesi halâ gözlemlenmemektedir. Başka bir deyişle doğurganlık oranı demografik dönüşümün aşamalarının sonunda da düşmeye devam etmektedir. Hatta dünyada bazı ülkeler demografik dönüşüm sürecine henüz yeni başlamışken, gelişmiş Batı ülkelerinin nüfus göstergelerinde düşüşler devam etmektedir. Bu şekilde demografik dönüşüm

⁶⁰ Bilge Köksel, “Demografik Fırsat Penceresi’nden Türkiye’de İstahdam ve İşsizlik,” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 9, S. 43, 2016, s. 2014.

⁶¹ Bilge Köksel, “Demografik Fırsat Penceresi’nden Türkiye’de İstahdam ve İşsizlik,” s. 2014.

tamamlandığı halde doğurganlık oranlarının düşmeye devam etmesi durumuna ikinci demografik dönüşüm (Second Demographic Transition) ismi verilmektedir.⁶²

İkinci demografik dönüşüm, doğurganlık oranının yenilenme oranının altına düşmesi ve evlilik örüntülerinde yeni eğilimlerin ortaya çıkması ile ilişkilendirilmektedir. Özellikle evlilik ile çocuk sahibi olma arasındaki bağlantının kopmaya başlaması ve boşanma oranlarının hızlı bir şekilde yükselmesi, doğurganlık oranlarının düşmeye devam etmesinde etkili olmaktadır. Bunların birlikte bekar olarak yaşamaya devam edenlerin sayısı artarken evlilik dışı bir arada yaşama (cohabitation) eğiliminin de arttığı gözlemlenmektedir. Bu da doğurganlık oranının düşmesine neden olmaktadır.⁶³ Baby-boom ile artan nüfusun ardından doğurganlığın hızlıca düşmeye başlaması bu ülkelerin ikinci bir demografik dönüşüm yaşamaya başladıkları fikrini ortaya çıkarmıştır.⁶⁴

İkinci demografik dönüşüm teorisini ilk defa Dirk van de Kaa ve Ron Lesthaeghe'nin 1986'da ortaya atmış, ancak ardından bazı eleştiriler ileri sürülmüştür. İlk olarak ikinci demografik dönüşümün aslında birincinin bir devamı olduğu dolayısıyla ilkinden farklı bir olgu olarak nitelenemeyeceği iddia edilmiştir.⁶⁵ Ayrıca, ikinci demografik dönüşüm olgusunun sadece Batı Avrupa ülkelerinde görülen bir olgu olduğu fakat dünyanın geri kalanında beklenmeyen bir durum olduğu ileri sürülmüştür. Bunun yanında, ikinci demografik dönüşüm teorisinin aile ilişkilerindeki değişimi (özellikle birlikte yaşam, *cohabitation*, olgusunu) abarttığı ve yenilenme seviyesinin altına düşen doğurganlık oranına fazla vurgu yaptığı ileri sürülmüştür.⁶⁶

⁶² Ron Lesthaeghe, "The Unfolding Story of the Second Demographic Transition," **Population and Development Review**, June 2010, C. 36, n.2, s. 211.

⁶³ Ron Lesthaeghe, "The second demographic transition, 1986–2020: sub-replacement fertility and rising cohabitation—a global update," **Genus**, C. 76, S. 10, 2020.

⁶⁴ Ron Lesthaeghe, "The Unfolding Story of the Second Demographic Transition," s. 212.

⁶⁵ Cliquet, R. "The second demographic transition: Fact or fiction?," **Council of Europe Population Studies**, S. 23, s. 13-14.

⁶⁶ Ron Lesthaeghe, "The Unfolding Story of the Second Demographic Transition," s. 212.

Fakat bu teoriyi ileri sürenlerden biri olan Ron Lesthaeghe ikinci demografik dönüşümdeki eğilimlerin birincisindekinden farklı olduğunu iddia etmektedir. Birinci demografik dönüşümde doğurganlığın düşüşü, işgücüne harcanan zamanın artması ile nüfusun doğurganlığı azaltması ile ilgilidir. Oysaki ikinci dönüşümdeki doğurganlığın düşüşü bekar yaşam tercihinin artması veya evlenmeden birlikte yaşam (cohabitation) eğiliminin artması ile ilgilidir.⁶⁷ Nitekim, birinci ve ikinci demografik dönüşümde evlilik eğilimleri de farklıdır. Birinci de evliliğin güçlendirilmesi hedeflenip boşanma kısıtlanmakta iken ikinci demografik dönüşümün yaşandığı zamanlarda boşanma, bekarlık veya evlenmeden birlikte yaşanma oranı artmıştır. Dolayısıyla doğurganlık oranındaki düşüş tamamen farklı bir nedenden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında ikinci demografik dönüşüm olgusunun sadece Batı Avrupa için değil başta Doğu Avrupa olmak üzere dünyanın geri kalanında da görülmekte olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin, Doğu Avrupa’da şehirlerde gözlemlenen hane yapısındaki değişim ve doğurganlık oranının düşmesi ikinci demografik dönüşüm teorisine uymaktadır.⁶⁸ Ayrıca her ne kadar Arap dünyasında aile kurum olarak merkezi konumunu kaybetmemiş olsa da evliliğin geciktirilmesinden dolayı doğurganlık oranı çok hızlı bir şekilde düşmektedir.⁶⁹ Tüm bu argümanlar ikinci dönüşüm kuramını desteklemektedir.

1.2.5. Demografik Dönüşüm Teorisine Getirilen Eleştiriler

Demografik çalışmaların temeli demografik dönüşüm teorisine dayanmaktadır. Bununla birlikte bu teoriye birçok eleştiri getirilmiştir. Öncelikle bu teori var olan durağan nüfusu baz alıp birtakım değişimlerin hem tüm toplumlar için hem de tüm zamanlar için var olacağını iddia etmektedir. Oysa bu geçiş dünyanın farklı yerlerinde farklı zamanlarda

⁶⁷ Ron Lesthaeghe, “The Unfolding Story of the Second Demographic Transition,” s. 214-215.

⁶⁸ Annett Steinführer ve Annegret Haase, “Demographic Change as a Future Challenge for Cities in East Central Europe,” **Geografiska Annaler. Series B, Human Geography**, C. 89, S. 2, 2007, s. 183-195.

⁶⁹ Paul Puschmann, ve Koen Matthijs, “The demographic transition in the Arab world: The dual role of marriage in family dynamics and population growth,” **International Population Studies, Beyond the Demographic Divide: Population Change in Europe, the Middle-East and North Africa**, ed., Koen Matthijs v.d., Farnham: Ashgate, 2015, s. 119-165.

meydana gelen veya geleceği düşünölen dönuşömlerden biridir. Bunu Avrupa merkezci bir bakış açısıyla değörlendirmek doğru değildir. Bunun da ötesinde tüm Avrupa için dahi genelleştirilebilecek bir teoriden söz edilemez. Zira demografik geçiş Avrupa'nın farklı ölkelerinde ve aynı ölkenin farklı bölgelerinde dahi farklılık arz etmektedir. Ayrıca, yukarıda bahsedildiğı gibi ikinci bir demografik dönuşömun mümkün olduğı da iddia edilmektedir. Kültürel birtakım değışimler demografik değışimlere de neden olmaktadır ve bu değışim toplumların ikinci bir kez demografik geçiş yaşamalarını mümkün kılmaktadır. Kültürel değışimle birlikte yaşam standardı ve doğurganlık oranı da değışmektedir. Bir diğör faktör de göçlerdir. Yaşanan büyük göç dalgaları da demografik geçişte etkilidir. Göç dalgaları üçöncü bir demografik geçişin yaşanmasına neden olabilmektedir.⁷⁰

1.3. NÜFUSUN YAŞLANMASI BAĞLAMINDA EMEKLİLİK SİSTEMLERİ

1.3.1 Dünyada Sosyal Güvenlik Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Sosyal güvenlik kavramı, kişileri doğabilecek risklere karşı korumak amacıyla tedbirler almayı ifade eder. İnsanoğlu varoluşundan beri karşılaşabileceğı birtakım risklere karşı tedbir alma ve güven içinde olma eğilimindedir. Nitekim “tasarruf” ve “yardım” gibi geleneksel yöntemler sosyal güvenlik sisteminin kurumsal olarak var olmadığı dönemlerde sosyal güvenlik aracı olarak hep var olmuştur.⁷¹ Ancak zamanla potansiyel risk faktörleri için geleneksel yöntemler sosyal güvenlik ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmıştır.

⁷⁰ Fatih Aysan, “Türkiye'nin Demografik Dönuşömu ve Yeni Meydan Okumalar,” s.70-71.

⁷¹ Hasan Şenocak, “Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değörlendirilmesi,” *Sosyal Siyaset Konferansları / Journal of Social Policy Conferences*, 0 / 56, Ekim 2010, s. 410.

Bu yetersizlik 19. yüzyılın sonlarında Sanayi devrimiyle birlikte doğan işçi sınıfının, ağır çalışma şartlarına karşı korunması noktasında en üst düzeye ulaşmış ve ilk olarak Almanya’da Bismarck yönetiminde küçük bir işçi kesimini kapsayacak şekilde kurulan yardımlaşma ve dayanışma sandıkları ile sosyal güvenlik kavramı hayata geçirilmiştir.⁷² Sosyal güvenliğin ilk etapta küçük bir işçi kesimini kapsayan sosyal sigorta olarak uygulamaya geçtiği söylenebilir.⁷³ İlk olarak 1884’te hastalık sigortası olarak uygulanmış, ilerleyen yıllarda iş kazaları, malullük ve yaşlılık sigortaları da eklenerek sosyal güvenliğin kapsadığı risk faktörleri genişletilmiştir.⁷⁴

20. yüzyıla gelindiğinde başta ABD olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına alan büyük bir kriz yaşanmıştır. Tüm ülkelerde ekonomik çöküşe neden olan krizin toplumsal etkilerini azaltmak amacıyla dönemin başkanı Roosevelt tarafından “New Deal (Yeni Anlaşma)” adı verilen bir plan uygulamaya konulmuştur.⁷⁵ Bu planla birlikte 1935’te “Social Security Act (Sosyal Güvenlik Kanunu)” uygulamaya konulmuş, böylelikle sosyal güvenlik ifadesi ilk kez literatüre girmiştir.⁷⁶ Bu gelişmeleri takiben, benzer bir adım İngiltere’de atılmıştır. Sir William Beveridge tarafından geliştirilen raporda, çağdaş bir ülke için yoksulluğun kabul edilemez olduğuna vurgu yapılmış, yoksulluğu bertaraf edilmesi için daha geniş kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemi tesis edilmiştir.⁷⁷

Tüm bu gelişmeler Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan işçi sınıfının daha fazla kâr güdüsüyle sömürülmesine karşı uzun süreli başkaldırıların sonucunda gerçekleşmiş ve

⁷² Bora Yenihan, “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme,” *Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences*, C. 15, sy. 30, 2017): 181; Şenocak, "a.g.m." 430.

⁷³ Yenihan, “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme,” 182.

⁷⁴ Şenocak, "Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi," 430.

⁷⁵ Yenihan, “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme,” s. 182

⁷⁶ “Historical Background And Development Of Social Security,” (Çevirimiçi) <https://www.ssa.gov/history/briefhistory3.html>, 9 Mart 2022.

⁷⁷ Yenihan, “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme,” s. 182.

birtakım sosyal güvenlik hakları kazanılmıştır. ABD başkanı Roosevelt ve İngiltere başkanı Churchill 1941 yılında “Atlantik Şartı” olarak isimlendirilen beyannamede, tüm insanlar için daha iyi çalışma koşullarının sağlanmasını ve sosyal refahın temini için sosyal güvenliğin hak olarak tanınması gerektiğini vurgulamışlardır.⁷⁸ Böylelikle sosyal güvenlik birçok uluslararası sözleşmelerle evrensel bir hak olarak kabul edilmiştir. Günümüzde sosyal güvenlik, başta İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labor Organization: ILO) sözleşmeleri olmak üzere pek çok uluslararası sözleşme ile temel bir hak olarak kabul edilmiştir.

1.3.2.Geçmişten Bugüne Emeklilik Sistemlerinin İşleyişi

Sosyal güvenlik sisteminde iki tür sigorta vardır: 1) yaşlılık, ölüm ve malullük gibi uzun vadeli risklere karşı sigorta ve 2) hastalık, analık, iş kazaları, meslek hastalıkları ve işsizlik gibi kısa vadeli risklere karşı sigortalar.⁷⁹ Uzun vadeli sigortalar sosyal güvenlik sisteminde en başından beri var olan sigorta türü iken kısa vadeli olanlar sosyal güvenlik sistemine sonradan dahil edilmiştir ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre uygulamada farklılık arz etmektedir. Emeklilik (yaşlılık) sigortası sosyal güvenlik sistemi içinde en büyük paya ve öneme sahiptir.⁸⁰ Nitekim sosyal güvenlik kurumundan gelir elde edenlerin %60-80’i emekli (yaşlı) aylığı kapsamındadır.⁸¹

Emeklilik sisteminin temeli nesiller arası dayanışma (*intergenerational contract*) esasına dayanmaktadır. Pay-as-you go (PAYG) denilen bu sistemde çalışan nüfus mevcut emekli aylıklarını finanse etmektedir. Çalışan nüfusun ödediği sosyal güvenlik primlerinden elde edilen gelir halihazırda ödenen emekli aylıklarının ödenmesinde

⁷⁸ Yenihan, “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme,” s. 182.

⁷⁹ Nurgün Kul Parlak, “Emeklilik Sistemlerinin Reformu ve Geleceği: Güney Avrupa ve Türkiye,” **Sosyal Siyaset Konferansları / Journal of Social Policy Conferences**, 71/2, 2016, s. 68.

⁸⁰ Yusuf Alper, **Sosyal Sigortalar Hukuku Türk Sosyal Güvenlik Sistemi**, Bursa: Dora Yayıncılık, 2015, s. 280.

⁸¹ Alper, **Sosyal Sigortalar Hukuku Türk Sosyal Güvenlik Sistemi**, s. 280.

kullanılmaktadır. Bugün aktif çalışan nüfusun emekli olduğunda alacağı aylık da o dönem aktif çalışanlar tarafından karşılanacaktır. Bu şekilde, nesiller arasında devam eden bir dayanışma hakimdir.

1.3.2.1.Emeklilik Sistemlerinin Ortak Özellikleri/Üç Sütunlu Yapı

Günümüzde emeklilik sistemi amacı, finansman yöntemi ve yapısına göre farklılık gösteren üç temel sütun (*three-pillar system*) üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki yukarıda da değinildiği üzere, devlet tarafından sağlanan ve miktarı belirli olan (defined benefit) zorunlu emeklilik sistemi (PAYG) olup temel ve zorunlu devlet yardımlarını kapsamaktadır. Emeklilere yapılan aylık ödemeler devlet garantisi altındadır.⁸²

İkinci sütun belirli bir mesleğin icrasına bağlı olarak işçi ve işverenin katılımıyla çalışanın emekliliğinde kullanılmak üzere bir tasarruf fonu oluşturulmasına dayanmaktadır. Çalışanların primleri maaşlarına göre belirlenmektedir ve yarısı çalışan yarısı da işveren tarafından ödenmektedir. Birinci ayaktan farklı olarak burada garanti sistemi yoktur. Son dönemde giderek yaygınlaşan bu sistem zorunlu özel emeklilik sistemi olarak adlandırılmaktadır.⁸³

Üçüncü sütunda sisteme dahil olmak için herhangi bir mesleğin icrası veya bir iş ilişkisi olma şartı yoktur. Bireyler kendi istekleri doğrultusunda herhangi bir sigorta koluyla (çoğunlukla hayat sigortası) sözleşme imzalamaktadır. Sözleşme imzalayanların ödedikleri primler bir havuzda toplanmakta, burada değerlendirilmekte ve zamanı geldiğinde emekli aylığı bu fondan karşılanmaktadır.⁸⁴ Bu uygulama Türkiye’de de

⁸² Burcu Gökçe Yılmaz-Akın, **Yaşlanma Sorunu Çerçevesinde Avrupa Birliği’nde Kamu Harcamalarının Sürdürülebilirliği**, Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2009, s. 37.

⁸³ Yılmaz-Akın, **Yaşlanma Sorunu Çerçevesinde Avrupa Birliği’nde Kamu Harcamalarının Sürdürülebilirliği**, s. 37-38.

⁸⁴ Yılmaz-Akın, **Yaşlanma Sorunu Çerçevesinde Avrupa Birliği’nde Kamu Harcamalarının Sürdürülebilirliği**, s. 37.

uygulanan isteğe bağlı özel emeklilik sistemidir. Bu üç farklı sistem farklı işlevlere sahiptir ve bu nedenle de birbirlerini destekleyici ve tamamlayıcı konumdadırlar.⁸⁵ Tablo 1.2’de emeklilik sistemlerinin üç sütunlu yapısı amaç, form ve finansman özellikleri açısından özetlenmiştir.

Tablo 1.2.Yaşlılık Sigortası.Emeklilik) Sistemleri

	Zorunlu Kamu Emeklilik Sistemi	Zorunlu Bireysel-Mesleki Emeklilik Sistemi	Gönüllü Bireysel Emeklilik
Amaç	Yeniden Dağıtım	Tasarruf, müşterek sigorta	Tasarruf, müşterek sigorta
Form	Asgari emeklilik maaşı garantisi	Kişisel tasarruf, mesleki plan	Kişisel tasarruf, mesleki plan
Finansman	Vergi	Tanzim edilmiş tam finansman	Tam finansman
Kaynak: World Bank, <i>Averting the Old Age Crisis</i> , New York: Oxford University Press, 1994, s. 15.			

1.3.2.2.Emeklilik Sistemlerinde Finansman Türleri

Emeklilik sistemlerinin finansmanı iki türlü olmaktadır. İlki “kuşaklar arası dayanışma” ya dayalı PAYG sistemi “yeniden dağıtım ilkesi” ile yaşlı bireylere güvence sunmaktadır. Bu modelde sistemde aktif olarak çalışan sigortalılar artık çalışamayan (pasif) bireylerin emeklilik ödemelerine kaynak sağlamaktadır. Diğer finansman türü ise fon biriktirme yöntemidir. Bu yöntemde her çalışanın ücretinden belirli oranda kesilen primler, bir fonda birikmektedir. Fonda biriken primler, hak sahiplerine ödeme yapılması

⁸⁵ Nurgün Kul Parlak, “Emeklilik Sistemlerinin Reformu ve Geleceği: Güney Avrupa ve Türkiye,” s. 68.

gerektiğinde kaynak olarak kullanılmaktadır. Bu yöntem, aynı zamanda bireysel tasarrufu teşvik etmektedir.⁸⁶

Emeklilik (yaşlılık) sigortası ilk uygulanmaya başladığında, PAYG sistemi rahatça uygulanmaktaydı. Zira dünya nüfusunda genç nüfusun oranı yüksek, emekli aylığı alacakların oranı ise düşüktü. Diğer bir ifade ile, aktif çalışanlardan elde edilen gelir, pasif durumda çalışmayanlara ödenecek miktarı çok rahat karşılamaktaydı. Ancak 1990’larda nüfusun yaşlanmasının büyük bir hızla ilerleyeceği öngörülmeye başlandı. Zamanla aktif-pasif dengesinin korunması ve nesiller arası sözleşmenin bütçe açığı vermeden devam etmesinin mümkün olmayacağını tahmin eden uluslararası kuruluşlar birtakım sosyal güvenlik reformları için adım atmaya başladılar.

Bununla ilgili ilk somut bildirilerden biri Dünya Bankası (World Bank)’nın 1994’te yayınladığı *Averting the Old- Age Crisis* (Yaşlılık Krizinden Kurtulmak) başlıklı bildirisi⁸⁷. Bu bildiri çalışmanın ilk bölümünde ele alınan nüfusun hızla yaşlanması olgusuna dikkat çekmektedir. Diğer taraftan en hızlı demografik yaşlanma, henüz gelişmekte olan ülkelerde beklenmektedir. 2030 yılına gelindiğinde dünya nüfusunun %80’i gelişmekte olan ülkelere yaşayacaktır. Öyle ki, nüfusun yarısından fazlasının Asya’da yaşayacağı, Çin’in tek başına dünya nüfusunun çeyreğine sahip olacağı öngörülmektedir. 2006 ile 2030 arasında az gelişmiş ülkelere yaşlı nüfusun %140 artması beklenmektedir.⁸⁸ Ekonomik olarak güçlü olmayan gelişmekte olan ülkeler için geleneksel sosyal güvenlik sistemleri uzun vadede sürdürülebilir görülmemektedir. Kamu bütçesi sürekli açık vermekte, aktüeryal dengenin bozulması emeklilik sistemlerinde reformu kaçınılmaz kılmaktadır.⁸⁹

⁸⁶ Nurgün Kul Parlak, “Emeklilik Sistemlerinin Reformu ve Geleceği: Güney Avrupa ve Türkiye,” s. 69.

⁸⁷ World Bank, *Averting the Old Age Crisis*, New York: Oxford University Press, 1994.

⁸⁸ Jason L. Powell ve Hafız T. A. Khan, “Ageing and Globalization: A Global Analysis,” *Globalistics and Globalization Studies*, 2014, s. 225.

⁸⁹ Estelle James, “Averting the Old-Age Crisis,” *Finance & Development*, June 1995, s. 4.

Diğer taraftan birçok gelişmekte olan ülkede kayıt dışı istihdam yüksek oranlardadır. Örneğin pek çok Latin Amerika ülkesinde işgücünün neredeyse yarısı kayıt dışı işlerde çalışmaktadır. Kayıt dışı istihdamın artması sosyal güvenlik sistemi açısından prim ödemekten kaçınmak anlamına gelmektedir ve hem ekonomiye hem de sosyal güvenliğin işleyişine zarar vermektedir.⁹⁰

Bir diğer önemli nokta, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan erken emeklilik sistemidir. Esasında, ilk başlarda yaşlı işgücünü bertaraf etmenin en etkili yolu erken emeklilik olarak görülmekteydi. İşverenler uzun yıllar yaşlı işgücünü verimliliğin düşmesi, yeni teknolojiye uyum sağlamakta zorlanma, yaşla birlikte zihnen ve fiziken yavaşlamanın maliyetine katlanmak gibi nedenlerle çalışanlarını erken emekliye ayırmayı seçmişlerdi. Ancak nüfusun hızlı yaşlanması ülkeler için sosyal güvenlik reformunu gerekli hale getirmiştir. 1980’lerde küreselleşmenin yükselmesiyle pek çok uluslararası kuruluş (IMF, World Bank, OECD ve WTO gibi) emeklilik sistemlerinin tekrar yapılandırılmasını ve nesiller arası dayanışmadan bireysel emeklilik şemalarına geçilmesini desteklemiştir. İlk olarak 1981’de Şili’de uluslararası kuruluşların yönlendirmesiyle emeklilik sistemi özel şirketler üzerinden bireysel emeklilik şemaları oluşturacak şekilde değiştirmiştir.⁹¹ Ardından bu reformlar birçok ülkeye yayılmış ve uygulanmaya devam etmiştir.

1.3.3.Nüfusun Yaşlanması ve Emeklilik Sisteminde Reform İhtiyacı

Dünya genelinde kamu sosyal güvenlik harcamaları bugüne kadarki en yüksek düzeye ulaşmıştır. Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) üyesi ülkelere ait veriler, 1990’dan 2013’e kadar GSYH içindeki emeklilik harcamalarının %2.5 arttığını göstermektedir.⁹² 2000 yılında emeklilik ödemeleri GSYH’nin % 6.6’sı iken, 2015’te

⁹⁰ James, “Averting the Old-Age Crisis,” s. 5

⁹¹ Powell ve Hafız T. A. Khan, “Ageing and Globalization: A Global Analysis,” s. 226.

⁹² OECD, **Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators**, Paris: OECD Publishing, 2017, s. 16

%8.0 olarak hesaplanmıştır. Kamu emeklilik maaşları, sosyal harcamaların tek başına en büyük kalemini oluşturmaktadır. 2015 yılında toplam kamu harcamalarının %18,4 gibi büyük bir oranını emekli aylıklarına yapılan ödemeler oluşturmaktadır.⁹³

Tablo 1.3. Kamu Emeklilik Harcamalarının GSYH'ye Oranı

	2015-2016	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060
Almanya	10.1	10.3	10.8	11.5	11.9	12.0	12.1	12.2	12.4	12.5
Fransa	15.0	15.0	15.3	15.4	15.3	15.1	14.4	13.8	13.1	12.5
İngiltere	7.7	7.7	8.0	8.0	8.4	8.6	8.3	8.3	8.6	8.9
İtalya	15.6	15.6	16.4	17.2	18.2	18.7	18.4	17.3	15.9	15.1
Japonya	10.2	9.5								
OECD	8.8	9.4								
AB28	10.3	10.0	10.0	10.2	10.4	10.6	10.7	10.7	10.8	10.7
Kaynak: OECD verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.										

Birçok ülkede artmaya devam eden sosyal güvenlik harcamalarının dünya genelinde artmaya devam etmesi beklenmektedir. Ancak en dikkat çekici artış Brezilya ve Suudi Arabistan'da görülmektedir. Brezilya 2015'te GSYH 'sının %9'unu emeklilik sistemine ayırmaktadır. 2050'de bu oranın %17 olması beklenmektedir. Suudi Arabistan'da ise emeklilik ödemelerine ayrılan bütçenin 2015'ten 2050'ye gelindiğinde GSYH'nin %2,7'sinden %9,4'üne çıkacağı tahmin edilmektedir.⁹⁴ Tablo 1.3'te Avrupa ve OECD ülkelerinde emeklilik harcamalarının GSYH'ye oranı gösterilmektedir. Genel olarak sosyal güvenlik sisteminin, özellikle de sosyal güvenlikteki en büyük paya sahip

⁹³ OECD, **Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators**, Paris: OECD Publishing, 2019, s. 198.

⁹⁴ A.e., s.202

emeklilik ödemelerinin bu zamana kadar en yüksek düzeye ulaşması, bir diğer deyişle kamu sosyal güvenlik harcamalarının GSYH içindeki payının giderek artması emeklilik sisteminde yeniden düzenleme ihtiyacının en önemli nedenidir.

Özetlemek gerekirse, giderek artan yaşlı nüfusun kamu bütçesi üzerindeki yükünü azaltmak ve değişen sosyo-ekonomik şartlara uyum sağlayacak bir sosyal güvenlik sistemi tesis etmek amacıyla yeniden düzenlemelere duyulan ihtiyaç 1990’larda dile getirilmeye başlanmıştır. Sosyal güvenlik sisteminde yeniden düzenlemelere ihtiyaç duyulmasının birçok nedeni vardır, bunlardan ilki refah devletinin güvenceli istihdam anlayışı ile hızla yükselen neo-liberal politikaların çatışmasıdır. Bununla birlikte işgücü piyasasında sanayi sektörünün payı azalmış, hizmet sektörünün yoğun olduğu bilgi toplumuna geçiş gerçekleşmiştir. Çalışma koşullarının değişmesi sosyal güvenliğe duyulan ihtiyacın ve işgücü piyasasında kalma süresinin değişmesine neden olmuştur. Emek-yoğun işlerin azalması ileri yaşta çalışmayı ve daha uzun süre işgücü piyasasında kalmayı mümkün hale getirmiştir. Diğer taraftan demografik dönüşümle birlikte toplumların yaş yapıları hızla değişmeye başlamıştır. Hızlı yaşlanan devletlerde yaşlı bağımlılık oranı da hızla artmaktadır. Japonya, İtalya, Almanya gibi çok yaşlı nüfusa sahip ülkelerde çalışma çağındaki iki kişiye bir bağımlı nüfus düşmektedir. Ancak 2050’den sonra her çalışma çağındaki kişiye bir bağımlı nüfusun düşmesi beklenmektedir.⁹⁵ Bağımlılık oranlarındaki bu hızlı artış, çalışan nüfusun oransal olarak azalması nedeniyle prim tahsilatını düşürmekte, elde edilen prim gelirleri giderek artan sayıda yaşlı aylığı ödenmesi için yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, emeklilik sistemi üzerindeki baskının en önemli nedenin nüfusun yaşlanması olduğu öne sürülebilir. Aşağıda bu faktörler daha detaylı ele alınacaktır.

⁹⁵ Selamet Yazıcı, “OECD Ülkelerinde Demografik Eğilimler ve Muhtemel Etkileri,” (Çevirimiçi) <https://www.mfa.gov.tr/oecd-ulkelerinde-demografik-egilimler-ve-muhtemel-etkileri.tr.mfa>, 09.03.2022.

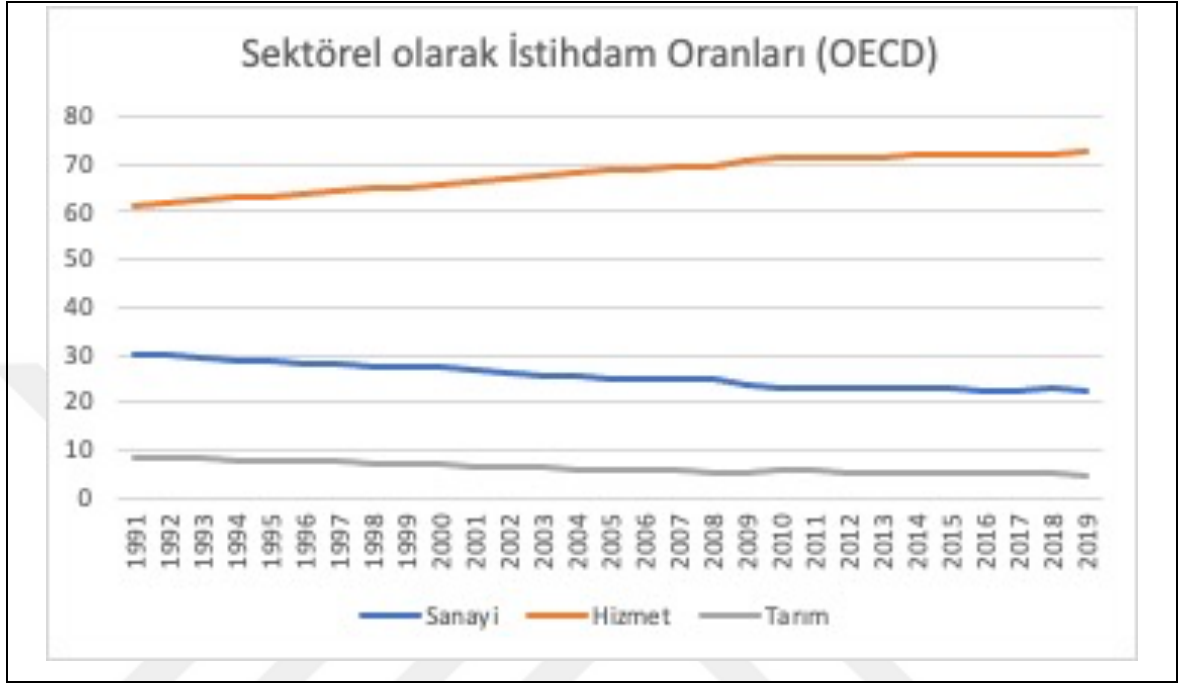
1.3.3.1.Emek Piyasasındaki Sektörel Dönüşüm

Daha önce de değinildiği gibi sosyal güvenlik sistemi ilk olarak sanayi devriminin getirdiği ağır çalışma koşullarına maruz kalan işçilere birtakım haklar sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sanayi toplumunun ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Fakat günümüz çalışma şartları ve toplumsal yapısında geçmişe göre birçok değişiklik olmuştur. Öncelikle sanayi toplumunda ailenin erkek bireyinin eğitimi tamamlayarak tam zamanlı bir işte tüm yaşamı boyunca çalışacağı, yasal emeklilik yaşını doldurduğunda çoğunlukla aynı iş yerinden emekli olacağı bir yaşam şekli yaygındır.⁹⁶ Fakat günümüzde gelişmiş toplumlarda imalat sanayii üretim, istihdam ve katma değer açısından önemini yitirmiştir.⁹⁷ Şekil 1.7’de görüldüğü üzere, İstihdamda sanayi sektörünün payı giderek düşerken, hizmet sektörü istihdamın büyük çoğunluğuna hâkim olmaktadır.⁹⁸

⁹⁶ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **On Birinci Kalkınma Planı: Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği**, Ankara: Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 5.

⁹⁷ Nurgün Kul Parlak, “Emeklilik Sistemlerinin Reformu ve Geleceği: Güney Avrupa ve Türkiye,” s. 72.

⁹⁸ Kalkınma Bakanlığı, **On Birinci Kalkınma Planı: Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği**, s. 5.

Şekil 1.7.İstihdamın Sektörlerdeki Dağılımı (OECD)

Kaynak: Worldbank veritabanından yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.3.3.2.Esnek Çalışma ve Neo-liberal Politikalar

Gelişmiş ülkelerde istihdamın hizmet sektörüne kayması imalat sanayiinin gelişmekte olan ülkelere kaymasına neden olmuştur. 1980’lerde neoliberal politikaların hâkim olmaya başlamasıyla refah devletinin temin ettiği güvenceli ve kalıcı iş koşulları yerini çalışma sürelerinin değişebildiği esnek çalışmaya bırakmıştır.⁹⁹ Belirli ve tam süreli çalışmanın yerini çalışma saatlerinin değişebildiği esnek çalışma almıştır. Buna bağlı olarak hayat boyu aynı işte çalışma ve aynı işyerinden emekli olmanın yerini kısa süreli, kesintili iş ve kısa dönemli, düşük ücretli çalışma almıştır. Bu değişimin emeklilik

⁹⁹ İzzettin Önder, “Küreselleşme ve Neoliberalizm,” Nilüfer Korkmaz ve Suzan Yazıcı, ed., **Küreselleşme ve Yaşlılık: Eleştirel Gerontolojiye Giriş**, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2014, s. 49.

sistemine etkisi, düşük ücret ve yarım çalışma nedeniyle primlerin düşmesi nedeniyle finansman açısından baskı olarak görülmektedir.

1.3.3.3.Demografik Dönüşümün Etkisi

Diğer taraftan emeklilik sistemlerini çıkmaza sokan en önemli gelişme demografik dönüşümdür. Daha önce de detaylı olarak ele alındığı gibi İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte büyük bir nüfus artışı başlamıştır. Demografik değişimle hızla artan nüfusun, emeklilik yaşına gelmesi, gelişen teknolojik ve tıbbi imkanlarla insan ömrünün uzaması, kadın başına doğum oranının gelişmiş ülkelerin neredeyse tamamında ve dünyanın büyük kısmında nüfus ikame oranının altında olması, kamu sosyal politikaları içerisinde en önemli kalemin yaşlılıkla ilgili olan politikalar olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda yaşlı nüfusun artması sosyal güvenlik sistemleri üzerinde ciddi baskı oluşturmaya başlamıştır. Buna ek olarak 1974 ve 1990'ların başında art arda iki ekonomik kriz yaşanması çalışma hayatını ve aile yapısını da etkilemiştir. Geçim endişesinin artması, ailelerin çocuk sahibi olmanın maliyetini karşılama noktasında karamsar bırakmış ve tüm dünyada doğum oranlarında ciddi düşüşler yaşanmıştır.¹⁰⁰

Nüfusun yaşlanması kamu emeklilik sistemlerini iki temel açıdan zorlamaktadır. Nüfus yaşlanırken hem emeklilerin sayısı artmakta hem de doğumda yaşam beklentisinin yükselmesine bağlı olarak emekli ödemelerinin daha uzun süre yapılması gerekmektedir. Daha önce de değinildiği gibi sanayileşme, teknolojik ilerlemeler ve tıptaki gelişmeler doğumda yaşam beklentisini yükseltmektedir. Yaşam beklentisinin artması, hem emekli aylıklarının daha uzun süre ödenmesini hem de yaşlanmayla artan sağlık harcamalarının kamu bütçelerindeki payını yükseltmektedir.

¹⁰⁰ Kalkınma Bakanlığı, **On Birinci Kalkınma Planı: Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği**, s. 6. Ayrıca bu tezin birinci bölümüne bakınız.)

Tablo 1.4. Yaşlı Nüfusun İki Katına Çıkması İçin Geçen Süre (Yaşlanma Hızı)

	60+ yaş üstü nüfusun toplam içinde %7 olduğu yıl	60+ yaş üstü nüfusun toplam içinde %14 olduğu yıl	Yaşlı nüfusun oranının iki katına çıkması için geçen süre
Fransa	1864	1979	115
Almanya	1932	1972	40
İngiltere	1929	1976	47
Japonya	1970	1994	24
Endonezya	2019	2042	23
Çin	2001	2027	26
Güney Kore	2000	2021	21
Kaynak: Priya Shetty, “Grey Matter: Ageing in Developing Countries” World Report , 379/9823, April 07, 2012, s.1285			

Diğer taraftan tekrar dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da nüfusun hızla yaşlanma süreci devam ederken, gelişmekte olan ülkelerde yaşlanma hızının daha yüksek olmasıdır. Her ne kadar gelişmiş ülkeler daha yaşlı nüfusa sahip olsalar da henüz tam sanayileşememiş ülkelerdeki hızlı yaşlanma daha büyük bir sorun teşkil etmektedir. Zira bu durum henüz ekonomik istikrar sağlayamadan ortaya çıkan bir krize dönüşmektedir.¹⁰¹ Tablo 1.3’te görüleceği üzere gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfus oranı iki katına uzun bir sürede çıkmışken, gelişmekte olan ülkelerde yaşlı nüfus oranı daha kısa sürede iki katına çıkmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde yaşlanmanın daha hızlı olduğu görülmektedir.¹⁰²

¹⁰¹ Özgür Arun, “Türkiye’de Yaşlanmak: Bir armağan ya da lanet?,” Özgür Arun, ed., **Yaşlanmayı Aşmak**, Ankara: Phoenix, 2018, 24-25.

¹⁰² WHO, **Ageing: A Policy Framework**, Madrid: WHO, 2002, s. 9.

Özetlemek gerekirse, tüm bu faktörlerin etkisi ile 1990’larda başlayan sosyal güvenlik reformu zamanla hız kazanmıştır. Ülkelerin demografik yapısını şekillendiren hızlı yaşlanma, yaşlı bağımlılık oranlarının artmasına neden olmakta, aktif nüfustan elde edilen primler yaşlılığı finanse etmekte yetersiz kalmaktadır. Diğer taraftan uzayan yaşam beklentisine bağlı olarak yaşlılık dönemi de uzamaktadır. Zaman içinde refahın artması, yaşlılıktaki sosyal ihtiyaç ve beklentileri de arttırmış, bu da kamu kaynaklarının büyük kısmının yaşlılığı finanse etmek için kullanılmasına neden olmuştur.¹⁰³

Emeklilik ödemelerinin kamu bütçesi üzerinde oluşturduğu baskıyı azaltmak amacıyla alınan tedbirlerin ilki emeklilik yaşını yükseltmektir. Bu amaçla OECD ülkelerinin yarısından çoğunda, yasal emeklilik yaşının 2060 yılına kadar aşamalı olarak 63.8’den 65.9’a çıkarılması planlanmaktadır.¹⁰⁴ Aynı şekilde dünyada pek çok ülkede, emeklilik yaşını kademeli olarak yükseltmeyi planlamaktadır.

Avrupa Birliği (AB)’ye üye ülkeler demografik dönüşümlerini erken tamamlamış, dolayısıyla 65 yaş üzeri nüfusun yüksek olduğu ülkelerdir. Bu nedenle yaşlanma ve yaşlanmaya bağlı sorunlarla birçok AB üyesi ülke daha erken karşılaşmış, sosyal güvenlik reformunu daha önce uygulamaya koymuşlardır. Nitekim bugün birçok Avrupa ülkesi emeklilik yaşını 65’in üzerine çıkarmayı planlamaktadır. Belçika ve Almanya, 65 yaş olan yasal emeklilik yaşını 2040’ta 67’ye; İngiltere ise 2020’de 66 olan emeklilik yaşını 2060’ta 68’e yükseltme kararı almıştır.¹⁰⁵

Bu amaçla öncelikle emekli yaşının yükseltilmesi, prim oranlarının artırılması ve yaşlılık aylıklarının azaltılması gibi tedbirlerle giderler azaltılmıştır. Diğer taraftan yaşlı çalışanları işgücü piyasasında daha uzun tutmak hem işgücü eksikliğinin giderilmesi hem

¹⁰³ Kalkınma Bakanlığı, **On Birinci Kalkınma Planı: Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği**, s. 8.

¹⁰⁴ OECD, **Pensions at a Glance 2019**, s. 199.

¹⁰⁵ European Commission, **Pension Reforms in the EU since the Early 2000's: Achievements and Challenges Ahead**, Discussion Paper 042: December 2016, s. 9

de emekliliğin ötelenmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu amaçla “esnek emeklilik planları” alternatif olarak değerlendirilmektedir. Bu plan, kişilere emekli olmak yerine daha az çalışma saatiyle istihdam edilme imkânı sunmaktadır.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Kalkınma Bakanlığı, **On Birinci Kalkınma Planı: Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği**, s. 8.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE VE İTALYA’DA NÜFUSUN YAŞLANMASI

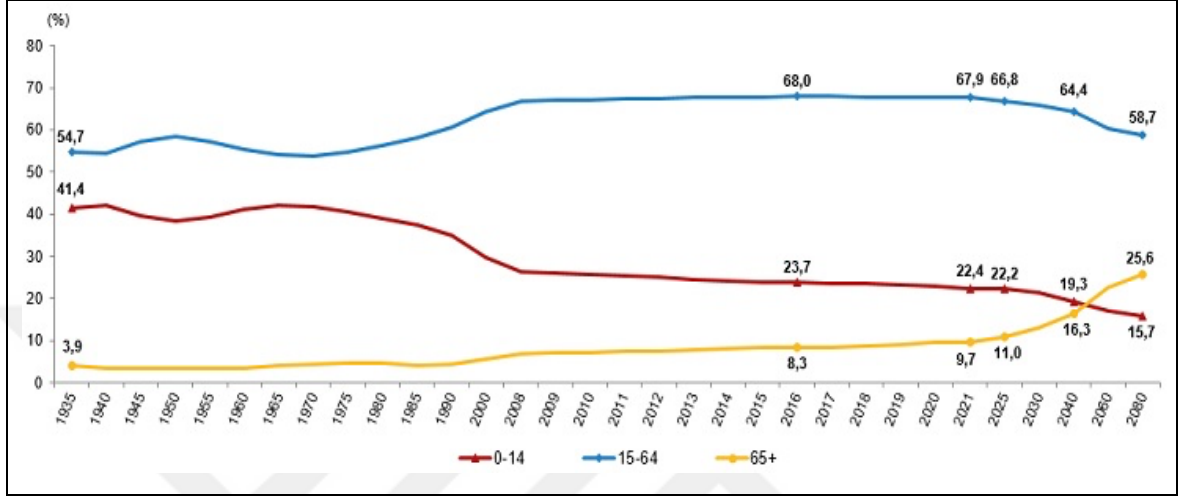
Nüfusun yaşlanması olgusunun ve demografik dönüşüm teorisinin genel olarak açıklanmasından sonra bu bölümde Türkiye’de ve İtalya’da nüfusun yaşlanma sürecine ve mevcut duruma bakılacaktır. İlk önce nüfusun yaşlanmasının belirleyicileri olarak yaşlı nüfus oranının, ortanca yaştan yükselmesinin ve bağımlılık oranının artmasının Türkiye ve İtalya’daki durumu analiz edilecektir. Sonrasında doğumda beklenen yaşam süresinin uzamasının, doğurganlık oranının düşüşünün ve göçlerin Türkiye ve İtalya’da nüfusun yaşlanmasını nasıl etkilediği incelenecektir. Son olarak Türkiye ve İtalya’da demografik dönüşümün aşamaları ele alınacaktır.

2.1. TÜRKİYE’DE NÜFUSUN YAŞLANMASI

2.1.1. Türkiye’de Nüfusun Yaşlanması Olgusu

Dünyadaki genel eğilime paralel olarak Türkiye’de de yaşlı nüfus artmaktadır. Şekil 2.1’de görüldüğü üzere, TÜİK verilerine göre Türkiye’de yaşlı nüfus oranı 2021’de %9,7’e yükselmiştir. Daha önce de değinildiği gibi toplam nüfus içerisinde 65 yaş üzeri nüfusun oranı %7’den fazlaysa nüfusu yaşlı bir toplum olarak kabul edilmektedir. Türkiye mevcut durumda yaşlı ve hızla yaşlanmaya devam eden bir toplum olarak kabul edilebilir. Nitekim, Şekil 2.1’de görüldüğü üzere, ileriye yönelik yapılan nüfus projeksiyonlarında yaşlı nüfusun oranı giderek artmakta, 2025 yılında %11,0, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı öngörülmektedir.¹

¹ TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2021,” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2021-45636>, 20.04.2022; ayrıca krş. TÜİK, “Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080,” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2018-2080-30567>, 23 Ekim 2021.

Şekil 2.1. Türkiye'de Yaşlı Nüfus Oranı

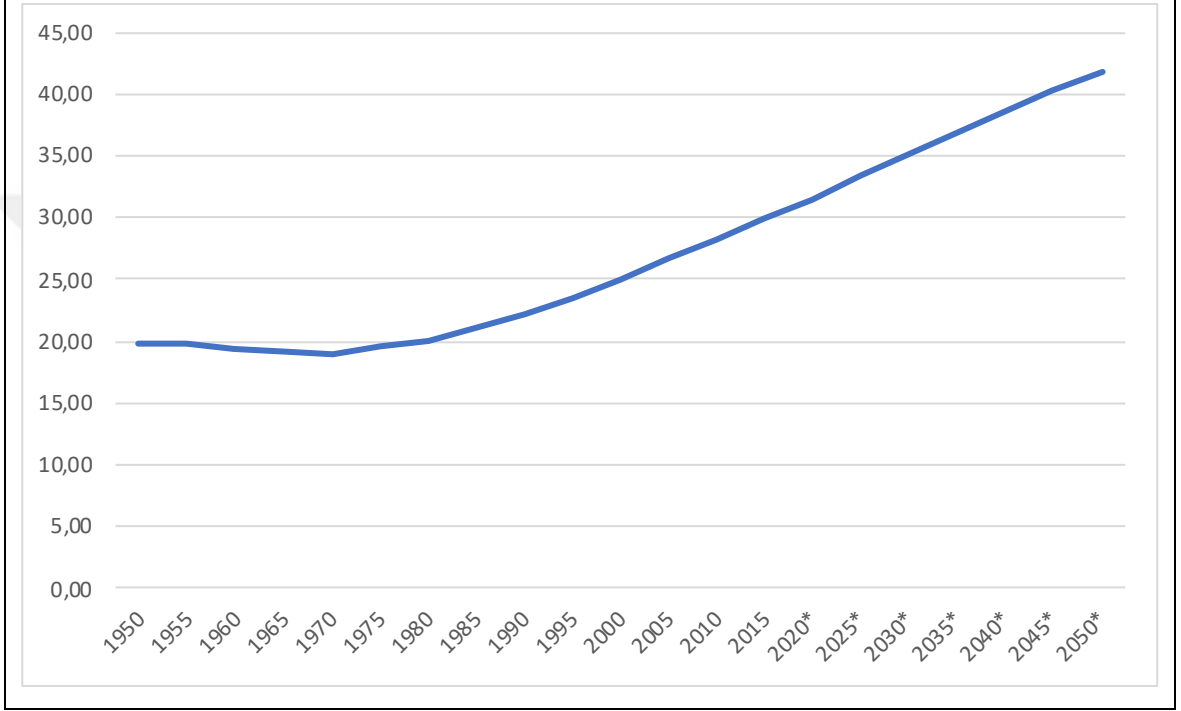
Kaynak: TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2021,” <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaslılar-2021-45636>, 20.04.2022.

Diğer taraftan, yaş gruplarına göre incelendiğinde yaşlı nüfusun çok büyük bir kısmının 65-74 yaş arasında olduğu gözlemlenmektedir. 2021 yılındaki istatistiklere göre yaşlı nüfusun %64,7'si 65-74 yaş arasındaki grup iken, %27,3'ü 75-84 yaş arasında olup %8'i ise 85 yaş ve üzerindeki grupta yer almaktadır.² Gelecekte yaşlı nüfusun oranının artacağı göz önünde bulundurulduğunda 75 yaş üzeri nüfusun toplam yaşlı nüfus içinde daha yüksek paya sahip olması beklenmektedir.

Nüfusun yaşlandığını gösteren diğer bir değer de ortanca yaşın yüksek olmasıdır. Toplam nüfusu yarısını kendinden genç yarısını da daha yaşlı olmak üzere ikiye bölen noktayı ifade eden ortanca yaş Türkiye'de son yıllarda hızlı bir şekilde artmaktadır. Şekil 2.2'de görüldüğü üzere, 1950'de 19,7 olan ortanca yaş 1980'e kadar durağan bir seyir izlemiş sonrasında sürekli artmıştır. 1980'de 20 olan ortanca yaş, 1990'da 22,1, 2000'de 24,9, 2010'da 28,3 olmuş ve 2020'de 32,7'ye ulaşmıştır. Şekil 2.2'te görüldüğü üzere

² TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2021.”

erkek nüfusun ortalanca yaşı 2020’de 32,1 2021’de ise 32,4 olmuştur. Kadın ortalanca yaşı ise 2020’de 33,4, 2021’de ise 33,8 olmuştur.

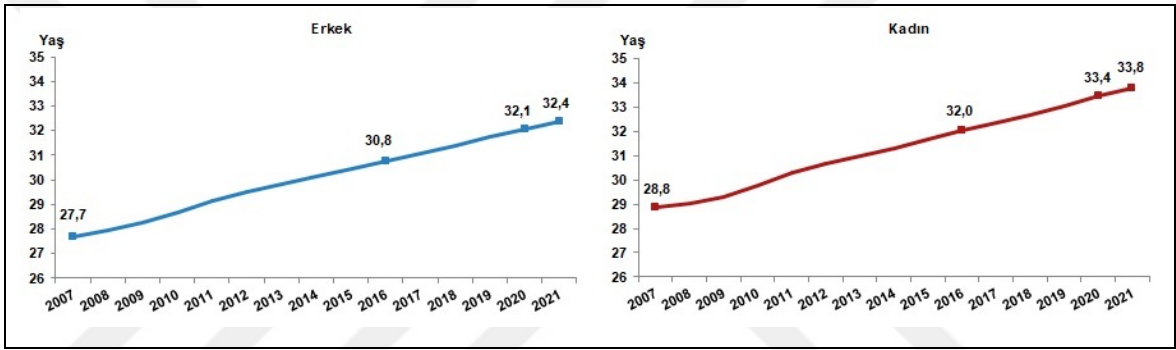
Şekil 2.2.Türkiye’de Ortanca Yaş

Kaynak: Statista verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (Çevirimiçi) (<https://www.statista.com/statistics/255480/median-age-of-the-population-in-turkey/#professional> , 23.04.2022.

Ortalanca yaşı ileriiki yıllarda da artması beklenmektedir. Yapılan projeksiyonlara göre 2025’te ortalama ortalanca yaşı 33,3’e, 2030’da 35’e, 2035’te 36,8’e, 2040’ta 38,5’e, 2045’te 40,2’ye ve 2050’de ise 41,7’ye ulaşması beklenmektedir. TÜİK nüfus projeksiyonlarına göre ortalanca yaşı 2040 yılında 38,5, 2060 yılında 42,3 ve 2080 yılında 45,0 olacağı tahmin edilmektedir.³

³ TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2021,” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2021-45636>, 20.05.2022.

Şekil 2.3'te görüldüğü üzere Türkiye’de kadınların ortalama yaş oranı erkeklerden biraz daha fazladır. 2007 yılında erkek ortalama yaş 27,7 iken kadınlarda 28,8 idi. Genel olarak aynı oranda artan ortalama yaş 2021 yılında erkeklerde 32,4 olup kadınlarda 33,8 olmuştur.⁴ Bu durum kadınların ortalama ömürlerinin daha fazla olması ile de bağlantılı olabilir. Gelecekte de kadınların yaşlı oranının daha fazla olması beklenmektedir.

Şekil 2.3. Türkiye’de Erkek ve Kadın Ortanca Yaşı

Kaynak: TÜİK, “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021,” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500>, 21.04.2022.

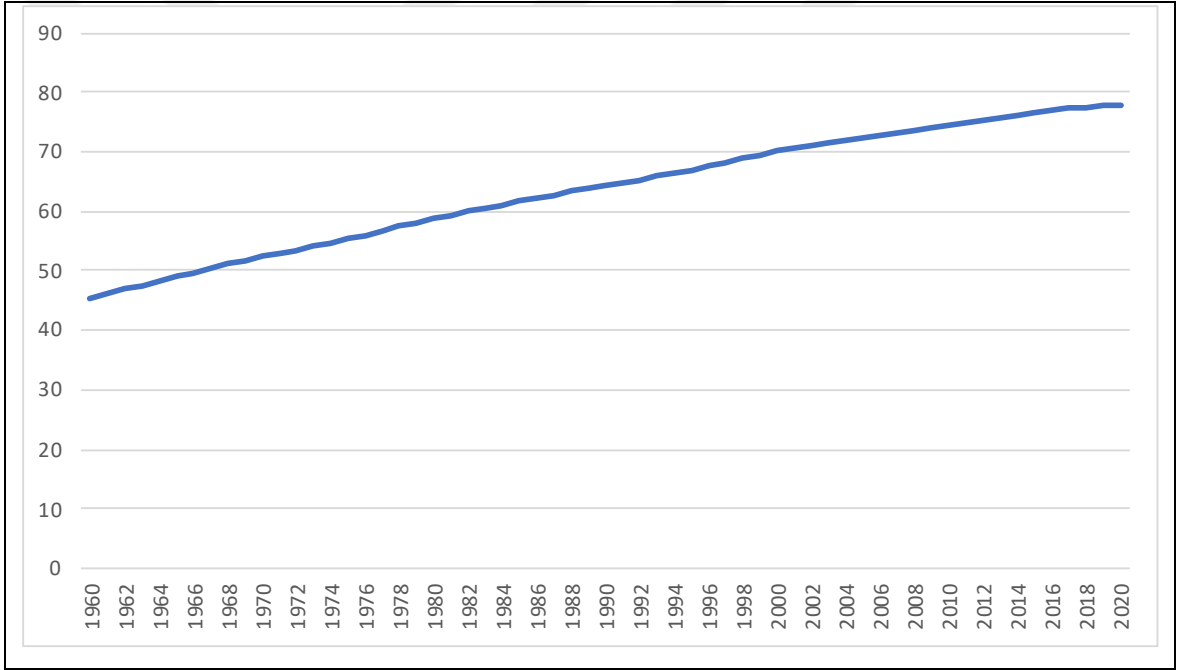
2.1.2. Türkiye’de Nüfusun Yaşlanması Nedenleri

Birinci bölümde nüfusun yaşlanması nedenleri ele alınmıştı. Nüfusun yaşlanması başlıca üç nedene dayanmaktadır; doğumda beklenen yaşam süresinin uzaması, doğurganlık oranının düşmesi ve göçlerin etkisi. Burada bu faktörlerin Türkiye’nin demografik yapısı üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu değerlendirilecektir.

⁴ TÜİK, “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021,” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500>, 21.04.2022.

2.1.2.1. Türkiye’de Doğumda Beklenen Yaşam Süresi

Doğumda beklenen yaşam süresi dünya genelindeki artış trendine uygun olarak Türkiye’de de artış göstermiştir. Şekil 2.4’te 1960-2020 yılları arasında doğumda beklenen yaşam süresindeki artış görülmektedir. 1960’ da 45,3 olan doğumda yaşam beklentisi 1983’te 69.5’e, 2000’de 70’e ve 2020’de 78’e yükselmiştir.⁵

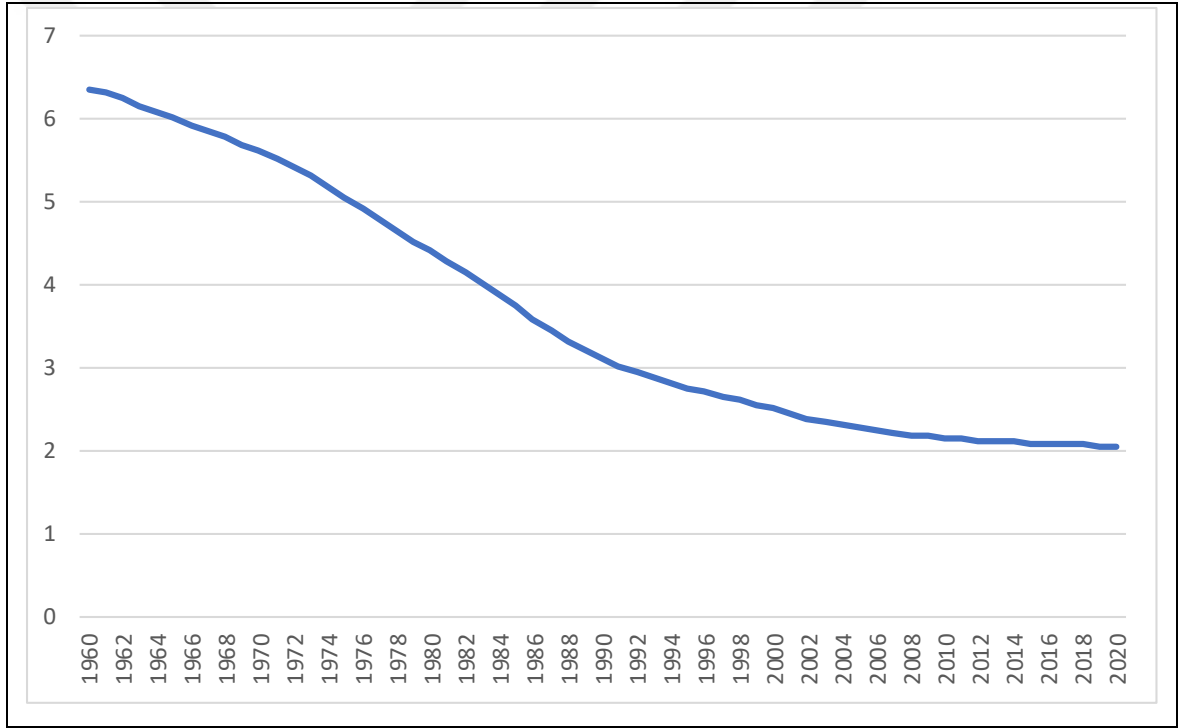
Şekil 2.4. Türkiye’de Doğumda Beklenen Yaşam Süresi

Kaynak: Worldbank Life Expectancy at Birth veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁵ Worldbank, "Life Expectancy at Birth, total (years)," (Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>, 21.05.2022.

2.1.2.2. Türkiye’de Doğurganlık Oranı

Daha önce de ifade edildiği gibi, doğurganlık oranı hem aile yapısının hem de toplumsal yapının değişmesi ile düşmeye başlamıştır. Özellikle kadının iş hayatına daha çok katılımı ve geniş aile yapısından çekirdek aileye geçilmesi gibi nedenlerle doğurganlık oranı düşmektedir.

Şekil 2.5. Türkiye’de Doğurganlık Oranı

Kaynak: World Bank Fertility Rate veri tabanında yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2.5’te Türkiye’nin yıllar içinde doğurganlık oranının değişimi gözlenmektedir. Türkiye’de doğurganlık oranı 1960’ta 6,3 iken 1980’de 4’e düşmüştür.

1990'da 3'e 2020'de ise 2.03'ye düşmüştür.⁶ 2021 yılında doğurganlık oranı tarihte ilk kez 1.7 ile nüfus yenilenme oranının altına düşmüştür.⁷ Mevcut araştırmalar kadının çalışma hayatına katılımının oransal olarak halâ çok düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Ancak Türk aile yapısındaki değişim de dikkat çekicidir. Bu değişim doğurganlık oranındaki düşüşün sebeplerindendir. Anne ve babadan oluşan çocuksuz aileler giderek yaygınlaşırken aile kurumunun sürdürülebilirliği de azalmaktadır. Nitekim araştırmalar 2009 yılına kadar evlenme hızının boşanma hızından yüksek olduğunu, ancak 2009 yılında tersine dönerek boşanma hızının evlenme hızının önüne geçtiğini göstermektedir.⁸ Boşanma hızının evlenme hızından yüksek olduğu, çocuksuz çekirdek aile modelinin giderek arttığı bir toplumda doğurganlık hızının düşmesi beklenen bir olgudur.

2.1.2.3. Türkiye'de Göçlerin Nüfusun Yaşlanmasına Etkisi

Kuruluşundan itibaren Türkiye Cumhuriyeti içinde hem iç göç hem de dış göç sürekli var olagelmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kırsal alanlardan kentlere göçler olsa da 1950 sonrasında iç göçler sürekli olarak artmış ve 2000'li yıllara gelindiğinde kentleşme oranı %90'ın üzerine çıkmıştır. Nitekim TÜİK verilerine göre 2020 yılında Türkiye'deki nüfusun %93'ü il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır.⁹ Türkiye'de iç göçlerin farklı ekonomik ve siyasi sebepleri olmakla birlikte, iç göçler nüfusun yaşlanması üzerinde dolaylı olarak etkilidir. Göçlerin demografik yapıya etkisi kentleşmenin artışı ile aile yapısındaki değişim, işgücüne katılımdaki değişim, yaşam

⁶ Worldbank, "Fertility rate, total (births per woman)," (Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>, 21.05.2022.

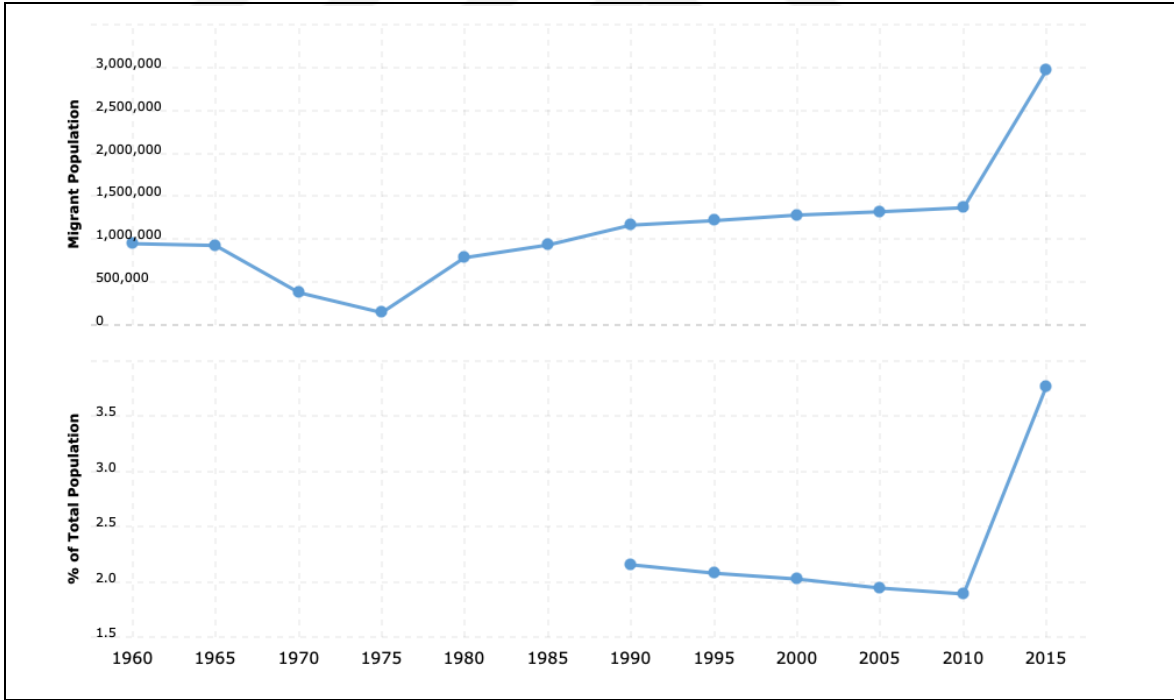
⁷ TÜİK, "Doğum İstatistikleri, 2021," (Çevirimiçi) "<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-İstatistikleri-2021-45547&dil=1>", 21.05.2022.

⁸ Alpaslan Çobanoğlu, "Türk Aile Yapısında ve Kültüründe Yakın Gelecekte Önem Kazanacağı Öngörülen Değişimler," *Journal of Social Sciences and Humanities* 4, 2020, s. 74.

⁹ TÜİK, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020," (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>, 12.05.2022.

sürelerinin uzaması ve doğurganlık oranının düşmesi gibi olgulara etkisi ile gerçekleşmektedir.¹⁰

Şekil 2.6’da Türkiye’ye gelen göçmenlerin demografik yapı üzerindeki etkisi görülmektedir. 1990’dan 2010’a kadar Türkiye’ye göç edenlerin oranı 1990’dan 2010’a kadar bir milyondan bir buçuk milyona yükselmiştir. Bu süreçte toplam nüfusun azaldığı görülmektedir. Ancak 2010’dan sonra göçmen sayısında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Suriye’deki iç savaşla Türkiye’ye gelen göçmenlerin ve son yıllarda Afgan mültecilerin sayısındaki ciddi artışın etkisi ile, toplam nüfusta da aynı yönde artış gerçekleşmiştir.

Şekil 2.6. Türkiye’ye Gelen Göçmenlerin Sayısı ve Nüfusa Oranı

Kaynak: Worldbank veritabanındaki verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

¹⁰ Yusuf Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, Ankara: Nobel, 2018, s. 33-48.

2.1.3. Türkiye'nin Demografik Dönüşümü

Demografik geçiş kuramı bütün toplumların doğurganlık ve ölüm hızlarının yüksek olduğu bir demografik yapıdan hem doğurganlığın hem de ölüm hızının düştüğü bir yapıya kaçınılmaz olarak geçeceğini iddia etmektedir. Temel olarak üç aşamadan oluşan bu dönüşümün ilk aşamada kaba doğum hızı ve kaba ölüm hızı yüksek; nüfus artış hızı düşüktür. İkinci aşamada ölüm hızı düşmüş, doğum hızı ise yüksektir. Buna bağlı olarak nüfus artış hızı da yüksektir. Bu aşamada toplumların doğum kontrolü uygulamaları ile kaba doğum hızı düşürülmektedir. Hem doğum hızının hem de ölüm hızının düştüğü ve böylelikle nüfus artış hızının düştüğü dönem ise üçüncü aşamadır. Bu aşama Avrupa ülkelerinde sanayileşme süreci ile birlikte ilerlemiştir. Sanayileşme süreci yaşam şartları iyileşmiş, kaba ölüm hızını düşürmüştür. Aynı dönemde doğum kontrolü, nüfus planlama ve aile planlaması kavramları da ortaya çıkmış, kaba doğum hızı da düşmüştür. Bunun sonucu olarak nüfus artış hızı da düşmüştür.¹¹

Türkiye'nin de tarihsel süreçte sosyo-ekonomik dönüşümü ile ilintili olarak demografik yapısı hızla değişmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında 13 milyon civarında olan Türkiye nüfusu bugün 83 milyona ulaşmıştır.¹² 1950'li yıllara kadar nüfusun dörtte üçü kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu bu yıllarda, kadın başına ortalama 6-7 canlı doğum gerçekleşmekteydi. Zaman içinde hızlı kentleşme ile tam tersi yöne doğru değişim olmuş, kentsel alanda yaşayan nüfus, nüfusun dörtte üçüne yükselmiştir. Kentleşme ile aile yapısı da değişmiş, kadının da ev dışında çalışmaya dahil olduğu bir modele geçilmiştir. Bu geçiş kadın başına doğum oranını da

¹¹ Mustafa Tözün, "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Bunun Türkiye Aile Yapısının Değişimine Yansıması," **Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Aile Dergisi**, C. 1, S.1, 2016, s. 2

¹² TÜİK, "Dünya Nüfus Günü, 2021," (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2021-37250>, 24 Ekim 2021; Cem Behar v.d., **Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**, İstanbul: Tüsiad, 1999, s. 35.

nüfusun ancak kendini yenileyebileceği değer olan 2'ye kadar düşürmüştür.¹³ Cumhuriyet'in ilk yıllarında doğumda yaşam beklentisi yaklaşık olarak 35 yıl iken bugün yaklaşık olarak 74 yıla yükselmiştir. Tüm bu değişimler, Türkiye'nin demografik dönüşümünü tamamlamaya çok yakın bir aşamada bulunduğunu göstermektedir.

Yukarıda ifade edilen bu demografik değişimleri kabaca üç aşamada dönemlendirmek mümkündür;¹⁴ Osmanlı Devletinden 1945'e kadarki dönem, 1945-2010 arası dönem ve 2010'lardan günümüze kadarki dönem. Bununla birlikte, literatürde konuyu ele alan diğer çalışmalar Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün önerdiği dönemlendirmeyi esas almıştır. Bu çalışmaya göre Türkiye'nin demografik dönüşümündeki ilk aşama 1955 yılına kadarki süredir. İkinci aşamayı 1955-1985; üçüncü aşama ise 1985'ten günümüze kadarki süredir. Bu tez çalışmamızda, sadece doğum ve ölüm oranlarındaki çalışmadan yola çıkarak yeni bir dönemlendirme yapılmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin demografik dönüşümünü anlatan iki farklı bakış açısı birlikte ele alınarak bir sentez oluşturulmuştur.

Türkiye'nin demografik dönüşümü Avrupa ülkelerine göre çok daha kısa sürede gerçekleşmiştir. Teorinin çıkış noktası olan ülkelerde 100-150 yıl süren dönüşüm, Türkiye'nin sanayileşmeye hızlı geçiş yapması ve buna bağlı olarak sosyo-ekonomik yapısının hızlı değişmesi ile 60 ila 70 yılda gerçekleşmiştir. Buna ek olarak, bu dönüşüm Türkiye'nin her bölgesinde aynı anda da yaşanmamıştır. Örneğin Türkiye'nin doğu bölgelerinde doğurganlık oranı çok daha uzun bir süre yüksek seyretmiş, buna karşın batı bölgelerinde daha erken düşmüştür. Batı bölgelerinde 1993 yılında yenilenme oranının (2.1) altına düşmüşken doğu bölgelerinde 2008'de 3.3 gibi yüksek bir oranda seyretmiştir.¹⁵ Benzer şekilde geçmişte Osmanlı Devleti'nin İstanbul, Bursa gibi büyük

¹³ İsmet Koç v.d., **Türkiye'nin Demografik Dönüşümü**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2010, s. 32-33.

¹⁴ Türkiye'nin demografik geçişini dört aşamaya ayıran çalışmalar da mevcuttur. Farklı dönemlendirmeler için bkz. Bilge Köksel, "Demografik Fırsat Penceresi'nden Türkiye'de İstahdam ve İşsizlik."

¹⁵ Fatih Aysan, "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar," s.71.

şehirlerinde doğurganlık oranı çok daha erken dönemlerde düşük rakamlara inmiştir. 1885 yılında yapılan nüfus sayımında doğurganlık hızı 3,5; 1907’de ise 3,8 olarak ölçülmüştür.¹⁶ İstanbul, Türkiye ortalamasının ancak 1980’li yıllarda geleceği seviyeye neredeyse 100 yıl önce gelmiştir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nde yapılan çalışma, bu illerde erkek ve kadınların ilk evlenme yaşının ortalamasının çok daha üzerinde olduğunu da göstermektedir.¹⁷

2.1.3.1.1945’e Kadarki Dönem

Yukarıda ifade edildiği gibi, Osmanlı döneminde demografik değişim, merkezi vilayetlerde çok daha erken başlamıştır. Bununla birlikte demografik değişimin başa baş gittiği kabul edilen modernleşmenin temelleri de cumhuriyetin ilanından çok daha önceye dayanmaktadır. 19. Yüzyıl Tanzimat Fermanı, Birinci ve İkinci Meşrutiyet modernleşme serüveninin önemli adımları olmuştur.¹⁸

Diğer taraftan, Balkan Savaşları, ardından Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile askeri ve toplumsal anlamda yıpranmış bir devlet devralınmıştır. Uzun süren savaşların sonunda özellikle erkek nüfus oldukça azalmıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyal ve ekonomik yapının yeniden inşa edilmesi için nüfusun artması elzem olmuştur. Zira, çalışma çağındaki erkek nüfusun azalması, kalkınma sürecinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmüştür. Cumhuriyetin ilanından dört yıl sonra ilk kez nüfus sayımı yapılmış olması, nüfusun canlandırılması için mevcut durumun tespit edilmesi ihtiyacını yansıtmaktadır.¹⁹

¹⁶ İsmet Koç v.d., **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü**, s. 55; Cem Behar v.d., **Türkiye’nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**, 46.

¹⁷ İsmet Koç v.d., **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü**, s. 55.

¹⁸ **A.e.**, s. 49.

¹⁹ **A.e.**, s. 49.

1927 yılında yapılan sayımda Türkiye'nin nüfusu 13,6 milyon olarak tespit edilmiştir. Kadın ve erkek nüfusun birbirine oranı ise, 100 kadın başına 93 erkek nüfus olarak sayılmıştır.²⁰ Bu dönemde, nüfusun sadece %20'si şehirde yaşarken, geriye kalan büyük kısmı ise, kırsalda tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlıyordu.²¹ Emek yoğun üretimde genç erkek nüfusun varlığı hane ekonomisi ve devletin kalkınması için büyük önem arz etmekteydi. Bu nedenle, cumhuriyetin ilk yıllarında, doğumu destekleyici pronatalist politikalar benimsenmiştir. Nüfus artışının gerek var olan kaynakların kullanılması gerekse de iş bölümünün artması ile uzmanlaşmayı destekleyeceği savunulmuştur.²²

Nüfusun canlandırılması için bu dönemde pek çok yeni uygulama yürürlüğe sokulmuştur. 1930 yılında Umumi Hıfzıssıha Kanunu doğumu teşvik eden, pronatalist politikaların ilk somut belgesi olmuştur. Bu yasayla doğumların kolaylaştırılması ve çocuk ölümlerinin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti) sorumluluğunda azaltılması hedeflenmiştir. 1929 yılında yürürlüğe giren yasa ile beşten fazla çocuğu olan aileler yol vergisinden muaf tutulmuş, 1930'da ise altı ve daha fazla çocuğu olan ailelere madalya verilerek teşvik sağlanmıştır. 1938 yılında kabul edilen yasa ile evlenme yaşı erkekler için 17'ye kadınlar içinse 15'e düşürülmüştür.²³

Bunlara ek olarak Türkiye'ye diğer coğrafyalardan Müslüman nüfusun göçü teşvik edilmiş, 1930'da yürürlüğe giren yasa ile göçmenlere Anadolu'da çeşitli yerlerden topraklar verilmiştir. Dışarıdan Anadolu'ya Müslüman göç desteklenirken, köyden kente göçler, köyün yoksulluğunun şehre taşınmasını engellemek adına desteklenmemiştir.²⁴ Nüfusu arttırmaya yönelik tüm bu adımlar sonucunda, 1927 ile 1940 arasındaki dönemde

²⁰ A.e., s. 49.

²¹ Fatih Aysan, "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar," s.73.

²² İsmet Koç v.d., **Türkiye'nin Demografik Dönüşümü**, s. 49.

²³ A.e., s. 50.

²⁴ Fatih Aysan, "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar," s.73.

kaba doğum hızı binde 40-45; kaba ölüm hızı ise binde 15 olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda nüfusun doğal artış hızı binde 25-30 seviyelerine yükselmiştir.²⁵

2.1.3.2.1945-1965: Pronatalist dönem

İkinci Dünya Savaşı döneminde erkek nüfusun tekrar askere alınmasının ve sağlık hizmetlerinin kötüleşmesinin de etkisi ile, pronatalist politikalar uygulanmaya devam etse de nüfustaki artma eğilimi durmuştur. Bu dönemde kaba ölüm hızı binde 30'lara yaklaşmıştır. Bu dönemi doğurganlık ve ölüm oranının neredeyse tersine çevrildiği bir geçiş dönemi olarak adlandırmak mümkündür.²⁶ Savaş sonrası dönemde nüfus politikalarında değişikliğe gidilmemiş, pronatalist politikalar uygulanmaya devam edilmiştir. 1923 yılında 13 milyon olarak hesaplanan nüfus, 1955'te 24 milyona yükselmiştir. Kadın başına doğum oranı ise 5,5 doğumdan 7,0 doğuma çıkmıştır.²⁷ “Bebek patlaması” olarak adlandırılan bu süreçte ailelerin doğumlarını savaş sonrasına ertelemesinin yanı sıra, devletin sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin topluma güven vermesinin de etkili olduğu savunulabilir.²⁸

2.1.3.3.1965-1982: Doğurganlığı Kısıtlayıcı (Antinatalist) Dönem

Doğumu destekleyen politikaların sıkı bir şekilde uygulandığı bu dönemin sonunda, anne ve çocuk sağlığı ile ilgili birtakım itirazlar başlamıştır. Diğer taraftan 1965'lere gelindiğinde genç neslin artmaya başlaması, istihdam, eğitim gibi hizmetler üzerinde baskı oluşturmaktaydı. Bu nedenlerle doğurganlığı düşürmeye yönelik politikalar gündeme gelmiştir. 1963-1967 arasında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından ilk kez hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı nüfus planlamasını ve buna ek olarak

²⁵ İsmet Koç v.d., **Türkiye'nin Demografik Dönüşümü**, s. 12-13.

²⁶ **A.e.**, s. 50.

²⁷ **A.e.**, s. 51.

²⁸ Fatih Aysan, “Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar,” s.74.

yurt dışına göçün teşvik edilmesini, böylelikle hızlı nüfus artışına bağlı ortaya çıkan sorunların giderilebileceğini öngörmüştür.

1965 yılında kabul edilen Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun, doğumu destekleyici politikalardan tam olarak vazgeçildiğinin resmi kanıtı olmuştur.²⁹ Bu kanunla daha önce doğumu destekleyici politikaların yasal zeminini oluşturan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve doğum kontrol yöntemlerine izin verilmiştir. Bu doğum kontrol yöntemlerini teşvik etmek amacıyla “nüfus planlaması klinikleri” kurulmuştur, ancak bu klinikler büyük şehir merkezlerinde olduğu için doğum kontrolü üzerinde beklenildiği kadar etkili olmamıştır. Kanun, doğurganlık oranının düşürülmesinin ile Türkiye’nin iktisadi olarak kalkınma sürecine katkı sağlayacağı düşüncesi ile çıkarılmıştır.³⁰ 1965-1980 arasında bu kliniklerin doğurganlığın düşmesi üzerinde %10 civarında etkisi olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur.³¹ Bu dönemde doğum hızındaki azalma daha önceden düşmeye başlayan ölüm oranlarındaki azalmadan daha az olmuştur. Bu nedenle 1955-1985 yılları arasında nüfus yine iki katına çıkmış, 24 milyondan 51 milyona yükselmiştir.³² Dönemin en dikkat çeken özelliği ise, artık şehirlerdeki nüfusun hızlı bir şekilde artmaya başlamasıdır.³³

1950’lerden 1960’ların sonuna kadar iç göç daha çok, tarımsal üretimin ve çiftçinin geçimini zorlaştıran itici faktörlerden kaynaklanmaktaydı. 1960’ların sonundan itibaren ise, şehrin kırsala göre daha çok gelir imkânı sağlaması, eğitim imkânlarının daha iyi olması gibi çekici faktörlere dayanmaya başladı.³⁴

²⁹ Murat Güvenç, “Nüfus Bilgisi ve Türkiye’de Demografik Değişim,” **Birikim**, no 101, Eylül 1997.

³⁰ Ferhunde Özbay, “Demografik Dönüşüm Sürecinde İktidar, Kadın ve Aile,” **Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?**, ed. Ulrike Dufner ve Semahat Sevim, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2013, s. 109.

³¹ Cem Behar v.d., **Türkiye’nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**, 44; Fatih Aysan, “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar,” s.75.

³² İsmet Koç v.d., **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü**, s. 54.

³³ A.e., s. 51.

³⁴ A.e., s. 51.

Demografik dönüşümün bu aşamasında kente göçlerin hızla artmasına bağlı olarak okur yazar kadın oranı %21'den %65'e yükselmiştir. Ekonomik ve sosyal yapı değişmiş, ithal ikameci politikalar etkili olmaya, hizmet ve sanayi sektörlerinin payı artmaya başlamıştır. Bununla birlikte, geleneksel geniş aile yapısı yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Bu değişimlerin sonucu olarak çocuk sahibi olma oranları da düşmüştür.

Bu dönemde bir diğer önemli göç hareketi ise, işsizlik oranını düşürmek ve işçi dövizini arttırmak amacıyla başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine yapılan dış göçlerdir. İşçi göçleri ile Almanya'daki Türk göçmen nüfusu yaklaşık yirmi yılda 6.700'den 1.5 milyona çıkmıştır.³⁵

Bu dönemdeki politikalar bağımlılık oranını düşürmeyi hedeflemiş olsa da istenilen sonuç elde edilememiştir. Bir taraftan genç nüfus halen yüksekti, yaşlıların oranı artmaktaydı, diğer taraftan ise dışa göçlerle çalışan nüfus azalmıştı. Dolayısıyla bağımlılık oranı yine yükselmeye devam etmiştir.³⁶

2.1.3.4.1983-2010: Küreselleşme ve İkinci Antinatalist Dönem

1980'li yıllar, ithal ikameci sanayileşme politikasından liberal ekonomi politikalarına geçilen, ihracata yönelik üretimle dünya pazarına entegre olmaya çalışılan yıllardır. Bununla birlikte nüfus politikaları açısından önemli bir gelişme, “aile planlaması” kavramının askeri darbe sonrası hazırlanan anayasada yer almasıdır. 1982 anayasasının 41. Maddesi şöyledir: “*Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.*” Anayasanın kabulünden kısa bir süre sonra birinci nüfus planlaması kanunu tekrar düzenlenmiştir. Daha önceden başlatılmış olan aile

³⁵ Fatih Aysan, “Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar,” s.76.

³⁶ Ferhunde Özbay, **Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus**, İstanbul: İletişim, 2015, 278-281.

planlaması merkezleri daha talep yanlı hizmet vermeye başlamış, gebeliklerin istemli olarak sonlandırılması izni gebeliğin onuncu haftasına kadar tanınmıştır. Bu çalışmalar neticesinde, 1990'lı yıllarda gebeliği önleyici uygulamaların kullanımı yüzde 63-64'e, 2000'lerde ise 71-73'lere yükselmiştir. Doğurganlığın azalması için birtakım önlemler alınırken, ölümlülük hızı da azalmaya devam etmiştir, fakat bu dönemde artık nüfus artış hızı azalmaya başlamış, binde 22 düzeyine düşmüştür.³⁷

Bu dönemde köyden şehre iç göç hareketi devam etmiştir. Ancak bu defa göç edenlerin çoğunluğunu Doğu ve Güneydoğu bölgesinden güvenlik nedeniyle göç etmek durumunda kalanlar teşkil etmiştir.³⁸ Bu aileler şehre geldiğinde daha zor şartlarla mücadele etmiştir. Zira büyük şehirler bölüşülmüş, rant sağlayan gecekondu alanları azalmıştı. Fakat yine de sağlık sisteminin iyileştirilmesi ile azalan bebek ölüm oranları ve sosyal hizmetlerin yerleşmesi bu dönemin kazanımları olmuştur.³⁹

Doğurganlık hızının nüfus yenilenme oranı olan 2.1'in altına düşmesi ve nüfus artış hızının durması, demografik dönüşümün tamamlanmak üzere olduğunu göstermektedir. Tam bu aşamada, doğurganlık hızla düşerek, 15 yaş altı nüfus azalırken, 15-65 arası çalışma çağındaki nüfusun ise en yüksek noktaya ulaşması daha önce değinilen, Barlow'un "demografik fırsat penceresi" olarak adlandırdığı döneme girildiğini göstermektedir. Doğurganlığın artması sonucu artan çalışma çağındaki nüfus oranının yaklaşık 2035-2040 yıllarına kadar devam etmesi beklenmektedir. Doğurganlığın düşmeye başladığı, nüfusun henüz yaşlanmadığı ve çalışma çağındaki nüfusun en yüksek seviyede olduğu bu dönemde artan işgücü arzı doğru istihdam politikaları ile desteklenir ve ekonomik kalkınma için fırsat olarak görülürse ülke için büyük bir kalkınma gerçekleşebilir.⁴⁰

³⁷ İsmet Koç v.d., **Türkiye'nin Demografik Dönüşümü**, s. 55.

³⁸ Fatih Aysan, "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar," s.77.

³⁹ A.e., s.78.

⁴⁰ İsmet Koç v.d., **Türkiye'nin Demografik Dönüşümü**, s. 57.

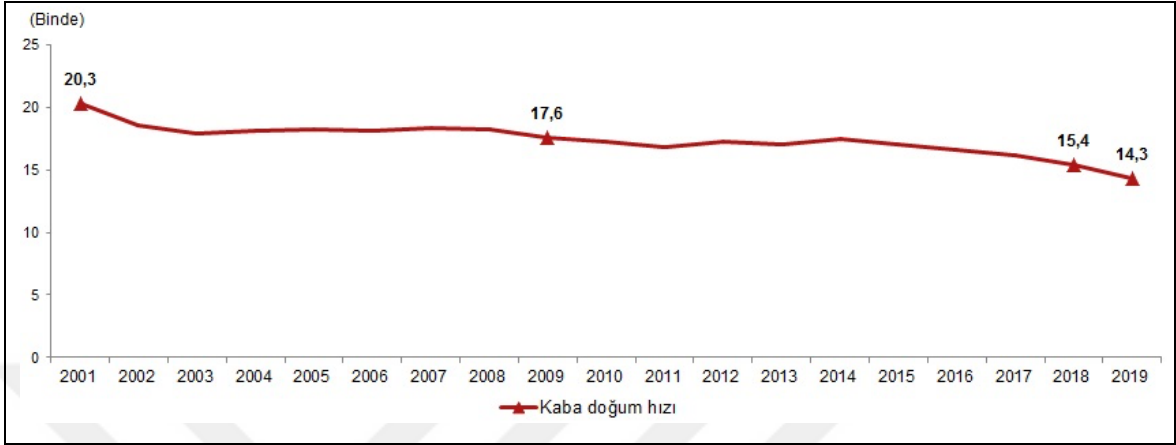
2.1.3.5. 2010 ve Sonrası: Yeniden Doğurganlığı Teşvik

Doğurganlık oranı ilk kez 2003 yılında 2,09 ile yenilenme oranının altında hesaplanmış, 2009'dan itibaren de bu oranın üzerine çıkmamıştır.⁴¹ Şehirleşme ile birlikte çocuk sahibi olmanın getirdiği ekonomik yük artmıştır. Zira çocuk, köy hayatında olduğu gibi ücretsiz işçi olarak aileye destek olmamakta; tam tersine şehir hayatında sanayi ve hizmet sektörünün payının büyük olması nedeniyle, eğitim önem kazanıp buna bağlı olarak çocuk sahibi olma maliyeti artmaktadır.⁴² Demografik dönüşümünü Türkiye'den önce tamamlamış Avrupa ülkelerinde nüfusun yaşlanmasının getirdiği ekonomik ve sosyal sorunların da etkisi ile Türkiye 2008'te doğumu teşvik eden politikalar üretmeye başlamıştır. Bu politikalar gerek Avrupa örneğinden hareketle ekonomik kaygılar, gerekse de doğurganlığın düşmesi ile aile yapısının da dönüştüğü ve toplumsal rollerin değiştiği düşüncesine dayanmaktadır.⁴³ Bu nedenle, 2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma Planı kadınların hem çocuk sahibi olup hem de çalışma hayatında yer alabilecekleri birtakım düzenlemeleri kapsamaktadır. Doğum izinlerinin uzatılması, esnek çalışma hakları, nakit desteği, bebeği olan annelere süt izni verilmesi bu haklardan bazılarıdır. Demografik çalışmalar ve nüfus projeksiyonları, Türkiye nüfusunun 2050 yılında 93,5 milyona ulaşacağını, sonrasında ise azalmaya başlayacağını öngörmektedir. 2050'de ortalama yaşın 43 olacağı ve 65 yaş üstünün toplam nüfusa oranının %20 olacağı tahmin edilmektedir.

⁴¹ Fatih Aysan, "Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar," s.78.

⁴² A.g.m.," s.79.

⁴³ Aylin Seçkin ve Patrick Georges, "Türkiye'de Nüfus Yaşlanmasının Ekonomik Sonuçları," Alan Duben, ed., **Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açıları**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 161.

Şekil 2.7. Türkiye’de Kaba Doğum Hızı

Kaynak: TÜİK, “Doğum İstatistikleri, 2019,” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2019-33706>, 24 Ekim 2021.

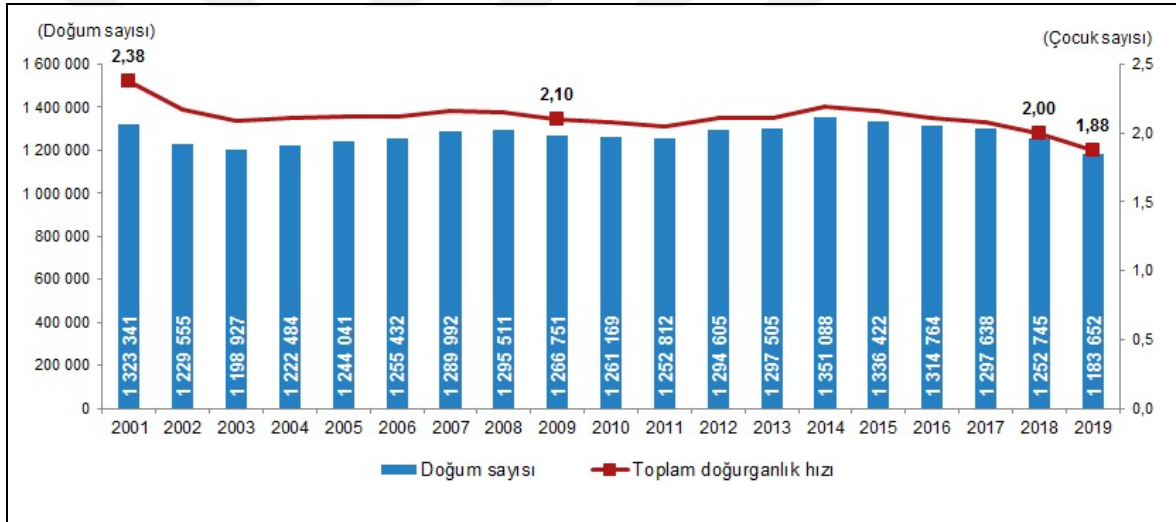
Şekil 2.7’de görüldüğü üzere, kaba doğum hızı 2001 yılında 20.3 iken, 2019’a gelindiğinde 14.3 olmuştur. Kaba doğum hızı, bin nüfus başına düşen canlı doğum sayısını gösterdiğine göre, 2001 yılında bin nüfus başına 20.3 doğum, 2019’da ise bin nüfus başına 14.3 doğum gerçekleşmiştir. 2001’de 2.38 olan toplam doğurganlık hızı 2019’a gelindiğinde 1.88 çocuk olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam, bir kadının doğurgan olduğu yıllar boyunca doğurabileceği ortalama çocuk sayısıdır. Doğurganlık hızı nüfusun yenilenme oranının altına düşmüştür.⁴⁴

Belli bir yaş grubunda bin kadın başına düşen ortalama canlı çocuk sayısına “yaşa özel doğurganlık hızı” denilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre 2001 yılında en yüksek yaşa özel doğurganlık hızı binde 144 ile 20-24 yaş arasındayken, 2019’da en yüksek hız binde 122 ile 25-29 arasına kaymıştır.⁴⁵ Adölesan doğurganlık hızı denilen, 15-19 yaş grubunda her bin kadına düşen canlı doğum sayısı 2001’de binde 49

⁴⁴ TÜİK, “Doğum İstatistikleri, 2019,” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2019-33706>, 24 Ekim 2021.

⁴⁵ A.y.

iken, 2019’da binde 17’ye düşmüştür. Doğum yapan annelerin ortalama yaşı ise 2001’de 26, 7 iken 2019’da 28,9 olmuştur.⁴⁶ Bu yaş yapısının zamanla daha ileri yaşlara kayacağı, doğurganlık hızının en yüksek olduğu yaş yapısının birçok Avrupa ülkesinin demografik dönüşüm sürecinde olduğu gibi, 30-34’e çıkacağını düşündürmektedir.⁴⁷ Doğurganlık hızının azalmasının bir sonucu olarak, 15 yaş altı nüfusun toplam nüfusa oranı da azalacaktır. Bu durum, nüfusun genç olma özelliğinin ortadan kalkması, yani yaşlanması anlamına gelmektedir.

Şekil 2.8. Türkiye’de Doğum sayısı ve Toplam doğurganlık hızı

Kaynak: TÜİK, “Doğum İstatistikleri, 2019,” (Çevirimiçi)

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2019-33706>, 24 Ekim 2021.

Nüfusun yaş yapısının değişmesi ile, Cumhuriyetin ilk yıllarında ön planda olan nüfusun nicel olarak büyümesi hedefi, yerini nüfusun daha nitelikli, sağlıklı ve eğitimli olarak var olması hedefine dönüştürmüştür. Zira yaşlanan nüfus başta sağlık ve sosyal güvenlik sistemi olmak üzere, istihdam, işsizlik, yatırımlar gibi pek çok politika alanında etkili olmaktadır.

⁴⁶ A.y.

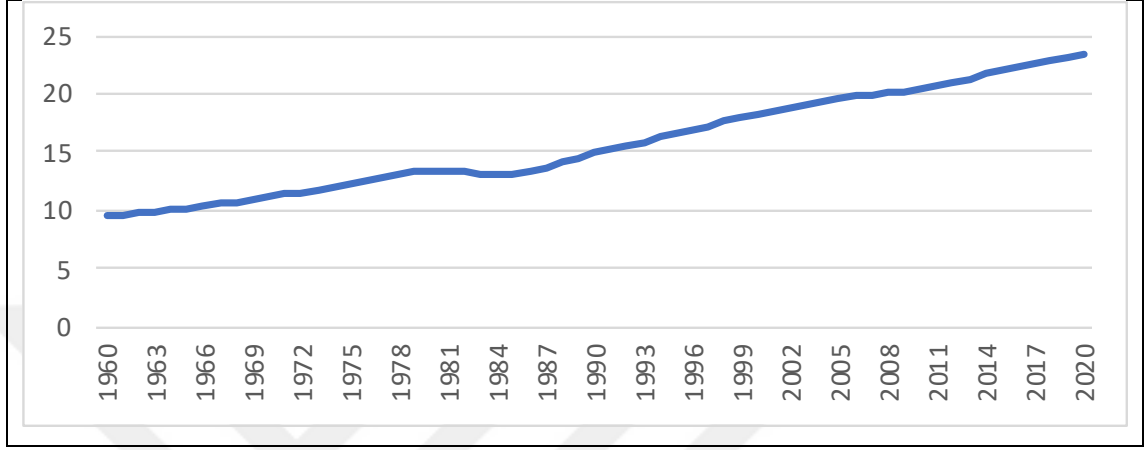
⁴⁷ İsmet Koç v.d., *Türkiye’nin Demografik Dönüşümü*, s. 57.

2.2. İTALYA'DA NÜFUSUN YAŞLANMASI

2.2.1. İtalya'da Nüfusun Yaşlanması Olgusu

İtalya, Monako ve Japonya'dan sonra en yüksek oranda yaşlı nüfusa sahip üçüncü ülke konumundadır. Şekil 2.9'da görüldüğü üzere 2020 yılında yaşlı nüfusun oranı %23,3 olup yakın bir zamanda %25'in üzerine çıkması beklenmektedir. Bununla birlikte İtalya'da nüfusun yaşlanması uzun zamandan beri var olan bir olgudur. Nitekim 1960 yılında %9,52'lik yaşlı nüfus oranı ile o zamanın demografik olarak yaşlı bir ülkesi durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Daha eski dönemlerde yaşlanma oranı düşük olan İtalya'da yaşlı oranındaki artışın esas olarak 1985'ten sonra hızlandığı gözlemlenmektedir.

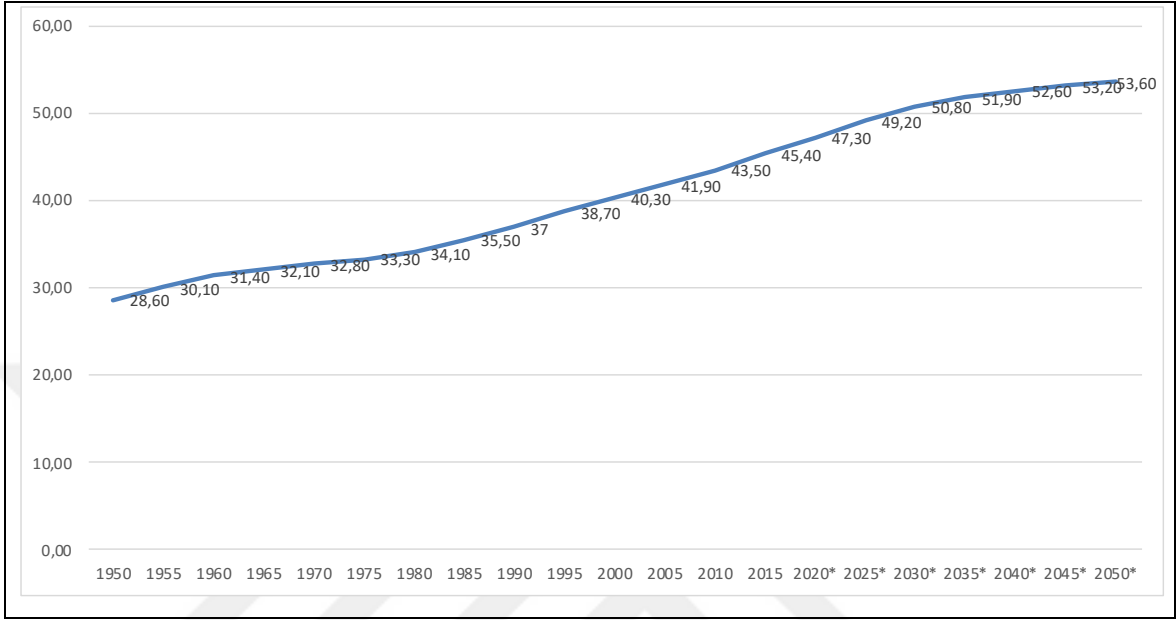
Şekil 2.9 İtalya'da yaşlı nüfusun yıllara göre değişimini göstermektedir. 1980 sonrası nüfusta yaşlı oranında büyük bir artış söz konusudur. Bu durum, aynı dönemlerde doğurganlık oranlarındaki ciddi düşüşle açıklanabilir. İtalya'nın demografik dönüşümü açısından 1980'li yıllar önem arz etmektedir. Bu dönemde doğurganlık oranlarında düşüşle birlikte yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı artmıştır.

Şekil 2.9. İtalya'da Yaşlı Nüfus Oranı.

Kaynak: Worldbank Population ages 65 and above (% of total population) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Nüfusun yaşlanması olgusunun bir başka göstergesi de ortalama yaşın yükselmesidir. İtalya'da ortalama yaşın önceden beri yüksek olduğu tespit edilmiştir. Nitekim 1950'de 28,6 olan İtalya'daki ortalama yaş günümüze kadar sürekli artmıştır. Şekil 2.11'deki verilere göre, 1960'ta 31,4 olan ortalama yaş, 1970'te 32,8, 1980'de 34,1, 1990'da 35,5, 2000'de 40,3, 2010'da 43,5 ve 2020'de 47,3 olmuştur. Yapılan projeksiyonlara göre İtalya'da ortalama yaşın yükselişi gelecekte de devam edecektir. Buna göre 2025'te 49,2'ye, 2030'da 50,8'e, 2035'te 51,9'a, 2040'ta 52,6'ya, 2045'te 53,2'ye ve 2050'de 53,6'ya ulaşması tahmin edilmektedir.

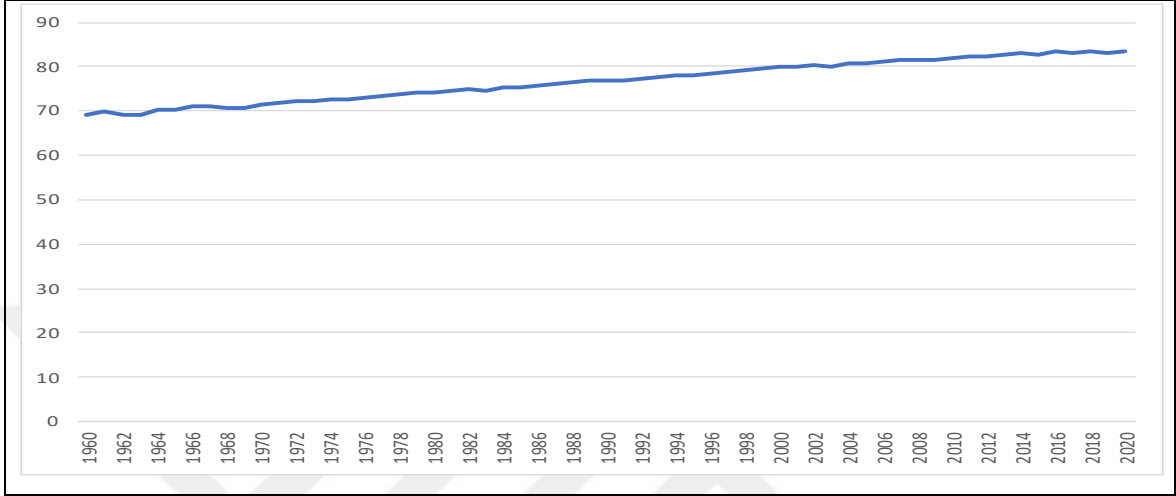
Şekil 2.10. İtalya’da Ortanca Yaş

Kaynak: Statista verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (Çevirimiçi) (<https://www.statista.com/statistics/275395/median-age-of-the-population-in-italy/#professional>, 21.04.2022).

2.2.2 İtalya’da Nüfusun Yaşlanmasının Nedenleri

2.2.2.1.İtalya’da Doğumda Beklenen Yaşam Süresi

Şekil 2.11’de İtalya’da 1960’tan 2020’ye kadar doğumda beklenen yaşam süresinin değişimi gösterilmektedir. 1960 yılında doğumda beklenen yaşam süresi 69.1’dir. Aynı yıl Avrupa Birliği üyesi ülkeler için doğumda beklenen yaşam süresi 69’dur. Bu benzerlik erken sanayileşmenin ve demografik dönüşümünü erken tamamlamanın bir sonucu olarak doğumda yaşam beklentisinin erken dönemlerden itibaren yüksek seyretmesi ile açıklanabilir.

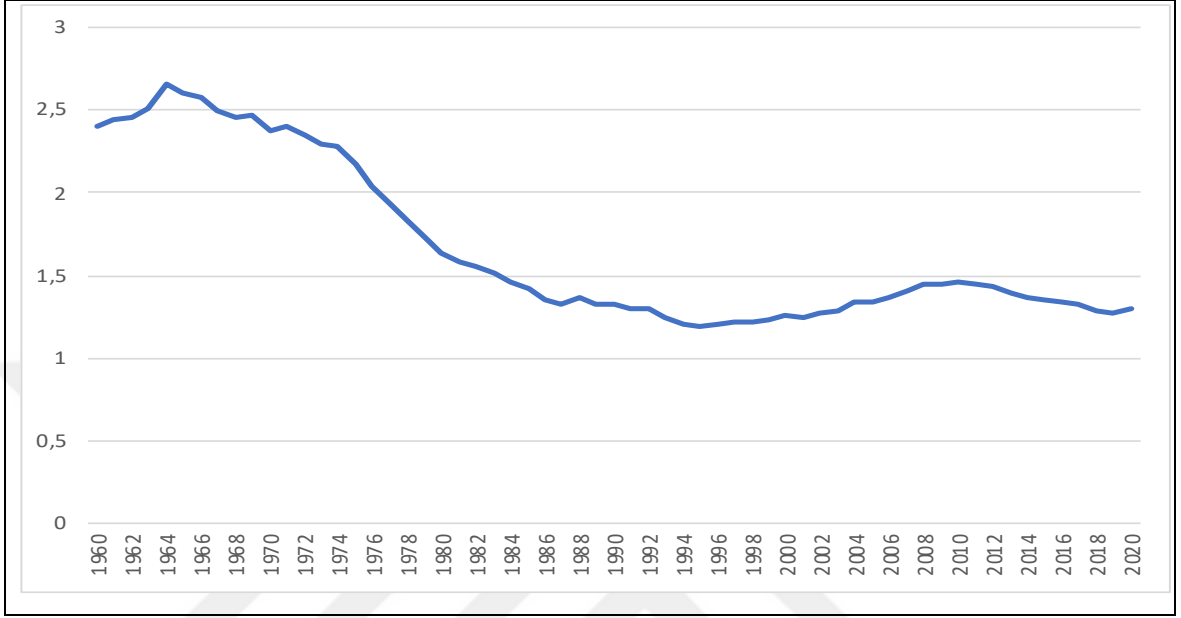

Şekil 2.11.İtalya’da Doğumda Beklenen Yaşam Süresi

Kaynak: Worldbank Life Expectancy at Birth veri tabanından yararlanılarak oluşturulmuştur.

2.2.2.2.İtalya’da Doğurganlık Oranı

Doğumda beklenen yaşam süresinin tersine, İtalya’da doğurganlık oranları 1960’tan beri düşük seyretmektedir. Şekil 2.12’te görülebileceği üzere kısa dönemler için küçük dalgalanmalar olsa da genel olarak düşme eğiliminde olan doğurganlık oranı; 1960’ta 2,3 iken 1976 gibi erken bir tarihten itibaren nüfus yenilenme oranının altına düşmüştür. Bu oran, 1996’dan 2010’a kadar yükselmiş fakat nüfus yenilenme oranının üzerine hiç çıkamamıştır. 2010’da küçük bir yön değiştirmeye 1.4’e çıkmış, fakat bu tarihten sonra yine düşmeye başlamıştır.

Şekil 2.12. İtalya’da Doğurganlık Oranı

Kaynak: World Bank Fertility Rate veri tabanında yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.2.2.3. İtalya’da Göçlerin Nüfusun Yaşlanmasına Etkisi

İtalya, bir ulus devlet olarak 1871’de kurulmasından itibaren dışarıya göç veren bir ülke konumunda olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında gözlemlenen tarımsal üretimdeki daralma ve sanayileşen ülkelerdeki emek talebi sebebiyle İtalya’dan birçok kişi dış ülkelere göç etmiştir. Ekonomik sebeplere dayanan ve 1970’lere kadar süren bu göçlerde temel olarak üç dönem göze çarpmaktadır. 1900’e kadarki birinci dönemde 7 milyon civarında İtalyan vatandaşı, Kuzey Avrupa’daki sanayileşmiş ülkelere göç etmiş; 1900-1928 arasındaki ikinci dönemde ise başta ABD, Brezilya ve Arjantin olmak üzere Avrupa dışı ülkelere göçler gerçekleşmiştir. 12 milyon İtalyan’ın göç ettiği bu dönem İtalya’nın dışarı en fazla göç verdiği dönemdir. 1945-65 arasındaki üçüncü dönemde ise İtalya’nın civarında yer alan Belçika ve Almanya gibi ülkelere göçler gerçekleşmiştir. Bu dönemde de yaklaşık 5 milyon İtalyan’ın ülkeden ayrıldığı

belirtilmektedir.⁴⁸ Dışarıya göçlerin temel nedeni ekonomik ve siyasi sebeplerdir. İtalya’da tarımsal üretimin ve sanayileşmenin yeterli olmaması iş gücünün dışarıya gitmesine neden olmuştur.

Bunun yanında İtalya’da iç göçler de demografik değişimi önemli ölçüde etkilemektedir. Yine ekonomik sebeplerle tarım yoğun güney İtalya’dan sanayinin yoğun olduğu kuzey İtalya kentlerine göçler yaşanmıştır. Özellikle Torino, Milano, Ceneviz gibi şehirler çekim merkezi olmuştur.⁴⁹ Bunun yanında 20. yüzyılda yaşanan yoğun kentleşme ile kırsal bölgelerden kent merkezlerine doğru iç göçler yaşanmıştır. Bütün bu göçler; genç nüfusun ülke dışına çıkması, kentleşme ve nüfus artışının giderek azalmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla 19. yüzyıldan beri yaşanan İtalya’dan dışarı göçler ülkenin yaşlanmasındaki en önemli faktörlerden biridir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra önceden dışarıya göç etmiş İtalyanların bir kısmı ülkeye geri dönmeye başlamıştır. Bu dönemde İtalya kentleşme ve sanayileşme açısından öne çıkmaya başlamıştır. 1970’lerden itibaren başlayan göçler 1980’lerde artmaya başlamıştır. Özellikle Libya ve Fas’tan gelenler olmak üzere İtalya’da işçi olarak çalışmak amacıyla Afrika ve Ortadoğu ülkelerinden İtalya’ya göçler giderek artmıştır. Ancak 1980’lerin sonlarında Soğuk Savaş’ın bitişi ile eski Sovyet bloku ülkelerinden İtalya’ya çok hızlı bir göç dalgası başlamıştır. Kitle halinde, genellikle gemilerle gelen Arnavutlar İtalya’nın nüfusunu ciddi oranda dönüştürmüştür. 2010 yılındaki verilere göre İtalya’daki yabancı göçmen nüfusu 4,5 milyondan fazla olup ülkenin toplam nüfusunun 7,5%’ini oluşturmaktadır.⁵⁰

Bu noktada 19. yüzyıldan beri İtalya’nın dışa çok göç vermesine rağmen son 40 yılda göç alan bir ülke olması nüfusun yaşlanmasına çözüm olabilir mi sorusunu gündeme

⁴⁸ Angelo Scotto, “From Emigration to Asylum Destination, Italy Navigates Shifting Migration Tides,” **The Online Journal of the Migration Policy Institute**, August 24, 2017.

⁴⁹ A.g.m.

⁵⁰ A.g.m.

taşımıştır. Son yıllarda istatistiklere dayalı olarak yapılan çalışmalar bu konuda göçlerin yaşlanmayı yavaşlatamayacağını ortaya koymaktadır.

Tablo 2.1.İtalya’da Net Göç

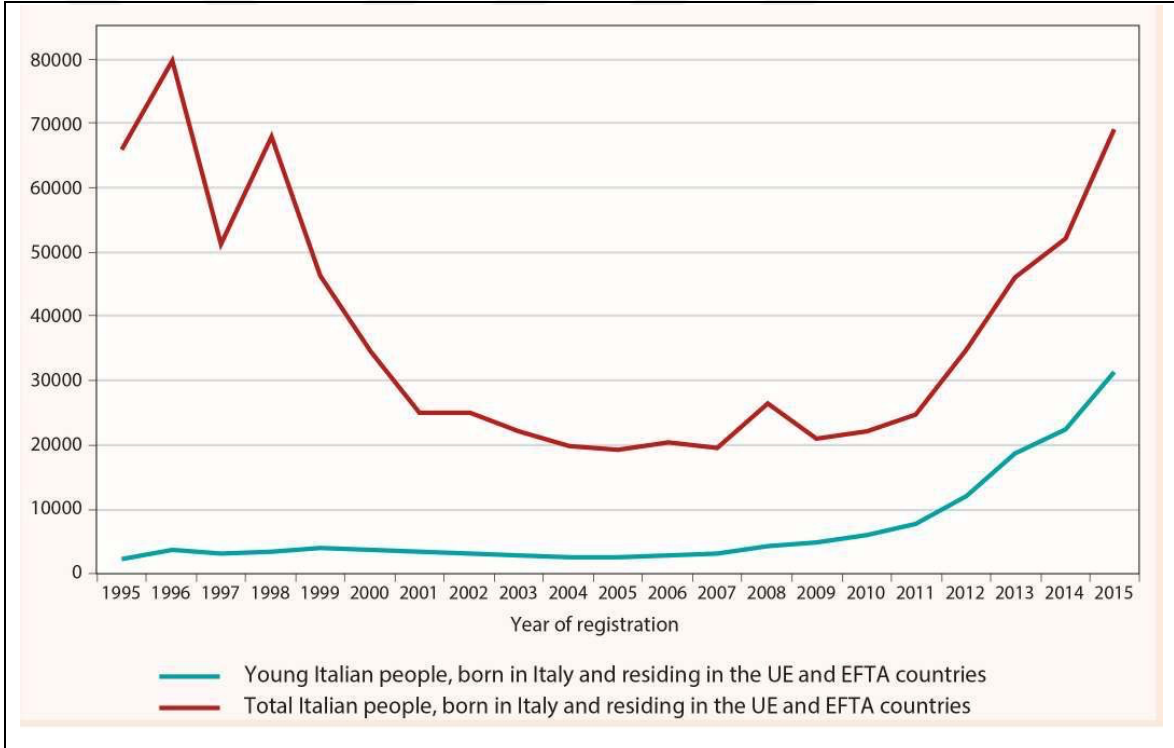
Yıllar	İtalya’ya Göç	Dışa Göç	Net Göç
2009	421.859	64.921	356.938
2010	447.744	67.501	380.243
2011	385.793	82.461	303.332
2012	350.772	106.216	244.556
2013	307.454	125.735	181.719
2014	277.631	136.328	141.303
2015	280.078	146.955	133.123
2016	300.823	157.065	143.758
2017	343.440	155.110	188.330
2018	332.324	156.960	175.364

Kaynak: ISTAT, “The Italians moving abroad increase while immigration decreases,” (Çevirimiçi) https://www.istat.it/it/files//2020/05/Migrazioni_EN.pdf, 08.05.2022.

1970’lerde yavaşlayan dışarı göçler 2011’de yaşanan Avro para bölgesi uygulamasının yaptırımlarına dayalı kriz sebebiyle yeniden artmaya başlamıştır. Veriler İtalya’nın yeniden dışarıya göç veren bir ülke olmaya başladığını göstermektedir.⁵¹ Tablo 2.1’den görülebileceği üzere İtalya’ya göç eden yabancı uyruklu kişilerin sayısı 2009’da 421.859 iken 2018’de 332.324 olmuştur. Bunun yanında İtalya’dan dışarıya göç edenlerin sayısı 2009’a 64.921 iken 2018’de 156.960 kişi göç etmiştir. Net göç 2009’da 356.938 iken 2018’de bu sayı 175.364’e düşmüştür. Dolayısıyla İtalya’nın aldığı göçün nüfusun yaşlanmasını geri döndürme olasılığı da azalmaktadır.

⁵¹ ISTAT, “The Italians moving abroad increase while immigration decreases,” (Çevirimiçi) https://www.istat.it/it/files//2020/05/Migrazioni_EN.pdf, 08.05.2022.

2016'daki veriler ışığında yapılan bir çalışmaya göre, genç İtalyanların Avrupa'daki sayıları giderek artmaktadır.⁵² Şekil 2.13'te görüldüğü üzere, 2010 yılından itibaren İtalya'da doğup ülke dışına çıkarak başka ülkelerde yaşamlarını sürdüren genç nüfusun sayısı giderek artmaktadır. Aynı çalışmaya göre, ülke dışında yaşayan genç İtalyan nüfusun yarısından fazlası bir işte çalışmaktadır.⁵³ Bu durum İtalya'nın çalışan genç nüfusunu her geçen yıl kaybettiğini göstermektedir.

Şekil 2.13. İtalya'da Doğup AB ve Baltık Ülkelerinde Yaşayan Genç ve Toplam Nüfus

Kaynak: Raffaele Ferrara, Gerardo Gallo and Armando Montanari, “Young Italians in European countries: social and economic perspective,” **Belgeo [Online]**, 3, 2018, s. 7.

⁵² Raffaele Ferrara, Gerardo Gallo and Armando Montanari, “Young Italians in European countries: social and economic perspective,” **Belgeo [Online]**, 3, 2018.

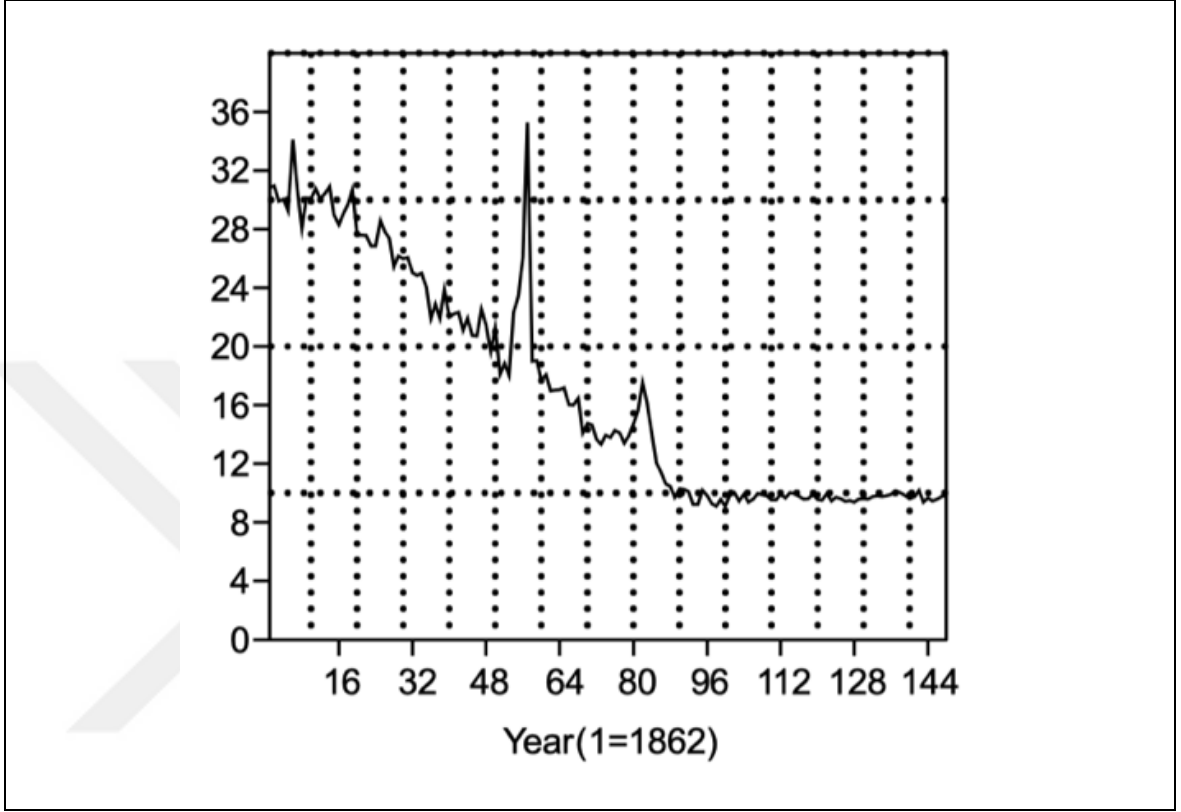
⁵³ A.g.m. s. 12.

2.2.3.İtalya’da Demografik Dönüşüm

İtalya’nın demografik dönüşümü Türkiye’ye kıyasla daha erken olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren azalan ölüm oranları ile nüfusun ortalama yaşamı artmış, ardından doğum oranlarında yaşanan düşüşlerle İtalyan nüfusu yaşlanmaya başlamıştır. Bu demografik geçiş süreci büyük oranda 20. yüzyılın ortalarında tamamlanmıştır. Ancak son 50-60 yıldır İtalya’da doğum oranlarındaki düşüşün devam ettiği gözlemlenmiştir. Bu durum uzmanların İtalya’da ikinci demografik dönüşümün yaşanmakta olduğu fikrini ortaya atmasına sebep olmuştur. Bu çerçevede İtalya’daki demografik dönüşümün aşamaları şu tarihsel çerçevede incelenebilir:

2.2.3.1. 1850-1950 Arası Dönem

İtalya’nın demografik dönüşümünde birçok ülkede görülen eğilimler 19. yüzyılda başlamıştır. Nüfus göstergelerine bakıldığında ölüm ve doğum oranlarının hızlıca düşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Ancak ölüm oranı daha hızlı düşmekte olup 1950’lerden itibaren dengeli bir durağanlık seviyesine dönüşmüştür. Şekil 2.14’da görüldüğü üzere ölüm oranı 1850’lerden itibaren sürekli düşmekte olup sadece dünya savaşları süresince ani yükselmeler yaşanmıştır. 1950’den sonra ise ölüm oranı stabil bir hale gelip 10/1000 kişi oranı ile sürmüştür. Ölüm oranının azalması sağlık alanındaki gelişmelerle alakalı olup hastalıkların tedavisinde ilerlemeler sayesinde daha az ölüm hadisesi yaşanmıştır.

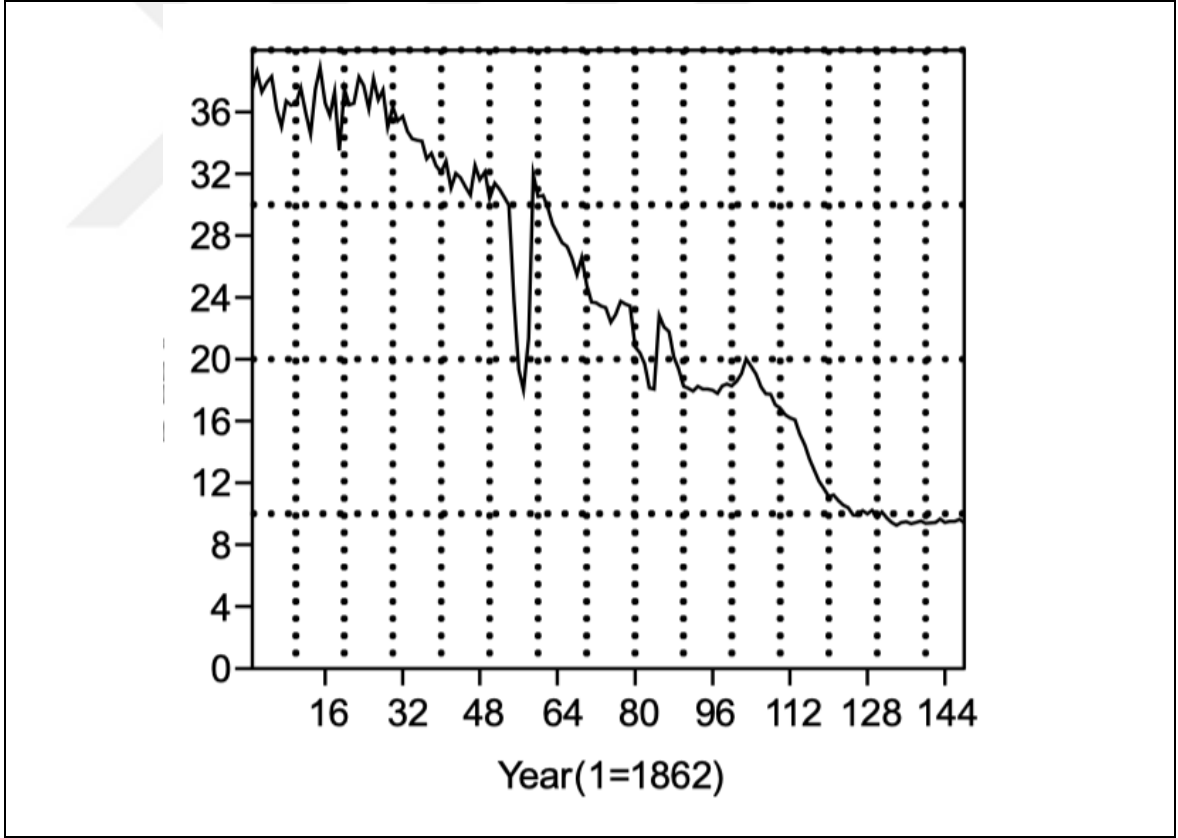
Şekil 2.14.İtalya’da 1852-2009 Arasında Ölüm Oranı

Kaynak: Luca Salvati v.d. “Demographic Transitions and Socioeconomic Development in Italy, 1862–2009: A Brief Overview,” **Sustainability**, C. 11, S. 242, 2019, s. 4.

Ancak, aşağıda ifade edileceği üzere bu süre boyunca İtalya’nın göç dengesi negatif olup sürekli dışa göç vermek suretiyle nüfus kaybetmiştir. Ortalama yaşam süresinin uzaması ile hızlı ölüm oranları düşüş göstermiş, ancak hem doğurganlık oranlarının erken tarihlerde nüfus yenilenme oranının altına düşmesi hem de İtalya’nın göç veren bir ülke konumunda olması nüfus artış oranının sınırlı kalmasına neden olmuştur.

2.2.3.2. 1950-1980 Arası Dönem

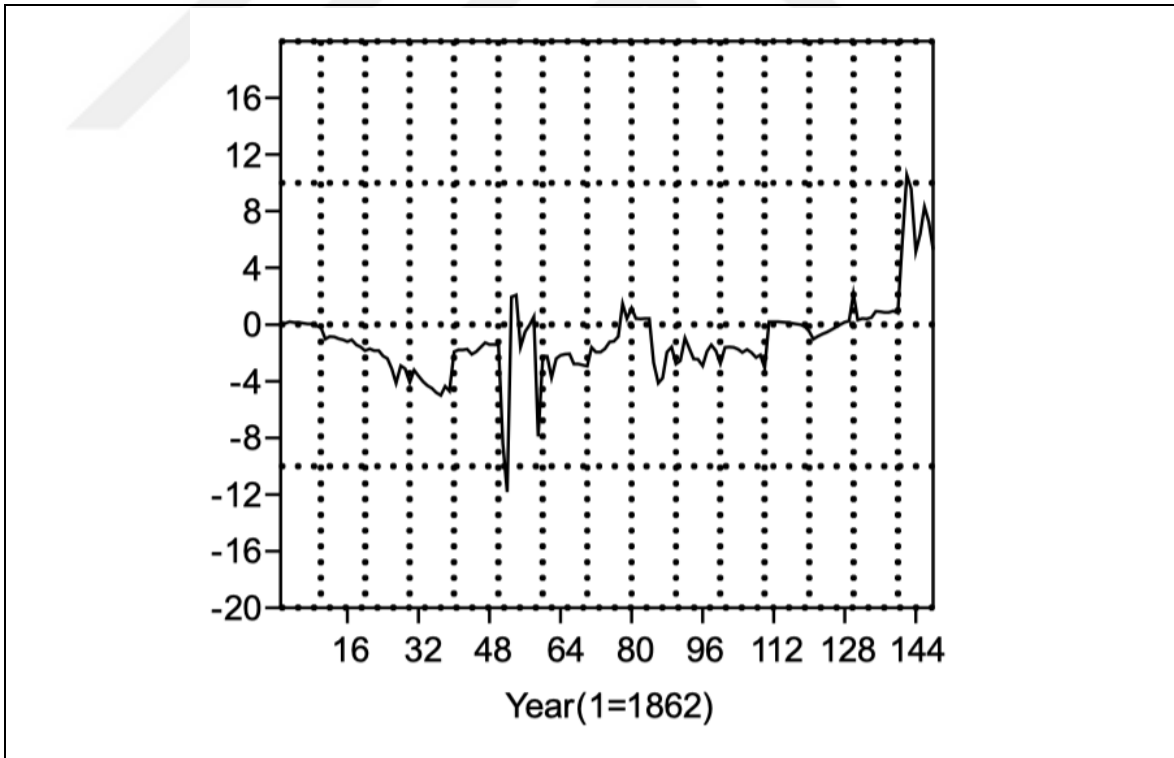
İtalya’da 19. yüzyılın ortalarından itibaren doğum oranı uzun bir süre ölüm oranından yüksek olmaya devam etmiştir. Şekil 2.15’te görüldüğü üzere, doğum oranı 1850’lerde 40/1000 kişi iken 1980’e gelinceye kadar sürekli azalarak 10/1000 kişi seviyesine düşmüştür. Dünya savaşları esnasında ani düşüşler olsa da savaşlardan sonra eski oranına dönmüştür. Fakat genel olarak doğum oranında düşüş 1980’e kadar devam etmiştir.

Şekil 2.15.İtalya’da 1852-2009 Arasında Doğum Oranı

Kaynak: Luca Salvati v.d. “Demographic Transitions and Socioeconomic Development in Italy, 1862–2009: A Brief Overview,” *Sustainability*, C. 11, S. 242, 2019, s. 4.

Baby boom dönemi olarak isimlendirilen bu dönemde İtalya’da reel olarak nüfus artışı gerçekleşmiştir. Ancak bu doğum oranındaki artıştan kaynaklanmamıştır. Nitekim doğum oranı azalmaya devam etmiştir. Fakat bu dönemde yurtdışına göç ile içe göç arasındaki dengenin negatiften dengeye gelmiş olması nüfus artışına katkı sağlamıştır. Şekil 2.16’da görüldüğü üzere 19. yüzyılın ortalarından itibaren İtalya sürekli dışarıya göç veren bir ülke konumundaydı. 1970’lere kadar bu dışa göçler içe göçlerden fazlaydı. Yukarıda göçler kısmında da açıklandığı gibi, İtalyanların başka ülkelere göçü 1950’lerden itibaren azalmaya başlayıp 1970’lerden sonra da İtalya içine gelen yabancı göçlerle denge durumuna gelmiştir. Bu sebeple doğum oranı azalsa da nüfus artmaya devam etmiştir.⁵⁴

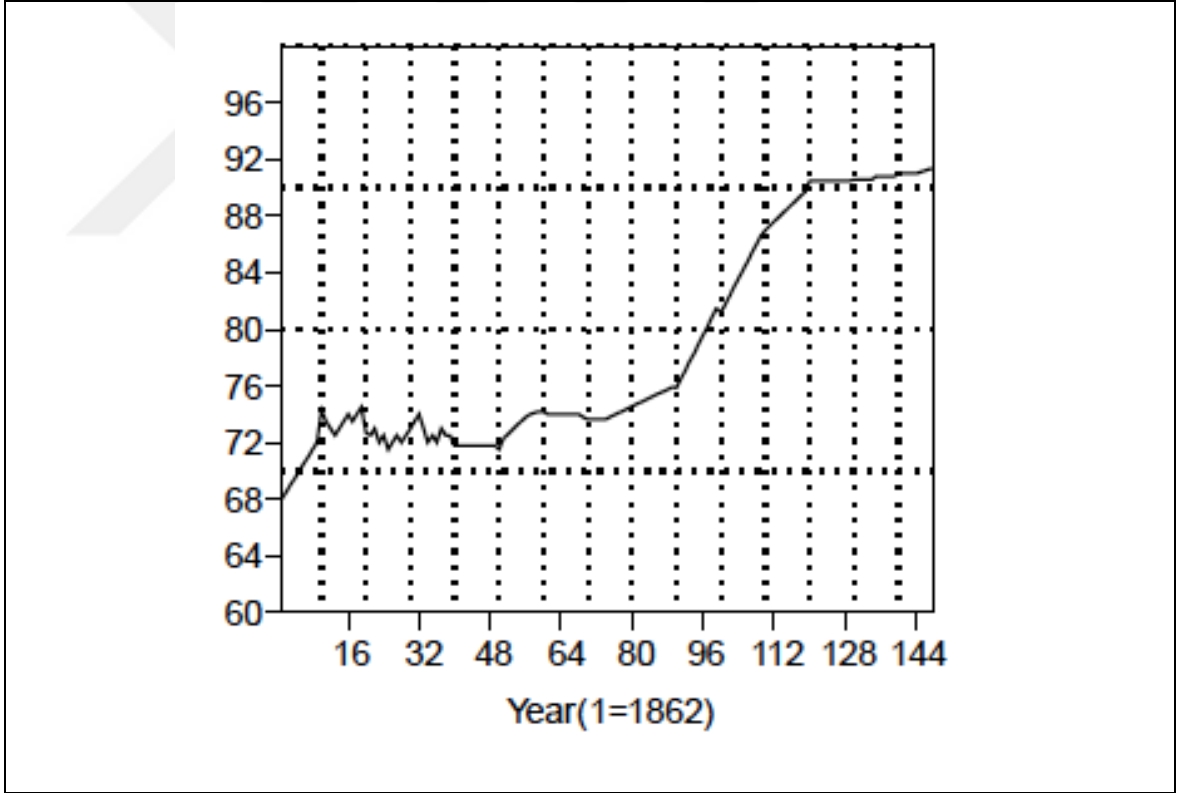

Şekil 2.16.İtalya’da Göç Dengesi

Kaynak: Luca Salvati v.d. “Demographic Transitions and Socioeconomic Development in Italy, 1862–2009: A Brief Overview,” *Sustainability*, C. 11, S. 242, 2019, s. 4.

⁵⁴ Luca Salvati v.d. “Demographic Transitions and Socioeconomic Development in Italy, 1862–2009: A Brief Overview,” *Sustainability*, C. 11, S. 242, 2019, s. 4.

1950-1980 arası dönemin bir başka özelliği ise hızlı kentleşmedir. Şekil 2.17’de görüldüğü üzere 19. yüzyılın ortalarından itibaren sanayinin gelişimine paralel olarak köylerden kentlere göç yaşanmış olsa da bu sınırlı bir oranda olmuştur. 1850’lerde %70 civarında olan kentleşme oranı 1950’ye kadar ancak %75’e çıkmıştı. Ancak 1950’lerden sonra kentleşme hızlı artmış ve 1980’e gelinceye kadar %90’ın üzerine ulaşmıştır.⁵⁵ Bu durum söz konusu dönem içinde nüfusun artışına paralel olarak kentleşme sürecinde de hızlı bir geçiş yaşandığını göstermektedir.

Şekil 2.17. İtalya’da Şehirleşme

Kaynak: Luca Salvati v.d. “Demographic Transitions and Socioeconomic Development in Italy, 1862–2009: A Brief Overview,” *Sustainability*, C. 11, S. 242, 2019, s. 4.

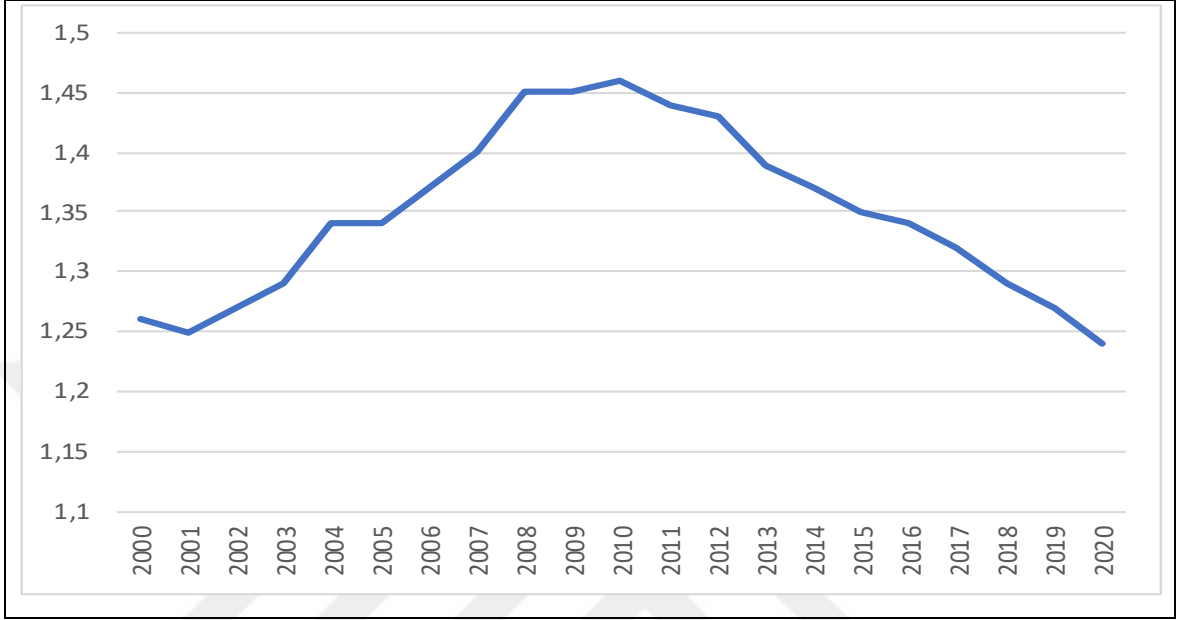
⁵⁵ A.g.m. s.4.

2.2.3.3. 1980-2010 Arası Dönem

1980'den sonra hem ölüm oranında hem de doğum oranında durağanlık gözlemlenmektedir. Demografik dönüşüm teorisinde ifade edilen üçüncü evredeki ölüm oranının ve doğum oranının düşük seviyelere ulaşması ile genç nüfus oranının azalıp yaşlı nüfus oranının arttığı dönemin özellikleri görülmeye başlanmıştır, 1980'den sonra İtalyan nüfusu giderek yaşlanma sürecine girmiştir.

2.2.3.4.2010 Sonrası Dönem

Demografik dönüşüm teorisi çerçevesinde üçüncü evreye ulaşan ülkelerin düşen ölüm ve doğum oranlarının belli bir dengeye ulaşp durağan hale gelmesi beklenir. İtalya'da ise 2010 yılından itibaren doğurganlık oranı yeniden düşmeye başlamıştır. Evlenmenin ertelenmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı birlikte yaşam (cohabitation) eğilimlerinin yaygınlaşması nedeniyle doğum oranı azalmaya devam etmiştir. Doğurganlık oranının düşmeye devam etmesi daha önce de değinildiği gibi ikinci demografik dönüşüm teorisini tekrar gündeme getirmiştir. Bu çerçevede düşünüldüğünde İtalya'daki doğurganlık oranının düşmesi daha öncesinde görüldüğü üzere işgücüne katılım, kentleşme ve çekirdek aile yapısına geçiş gibi nedenlerden ziyade evliliği geciktirme veya evlenmeme tercihlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

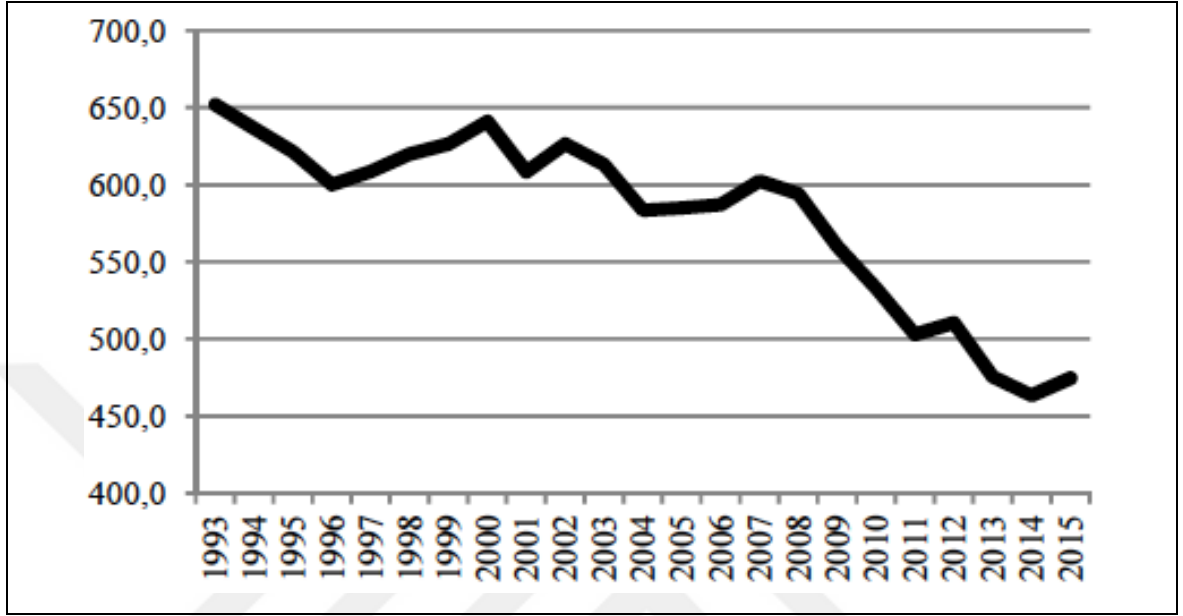
Şekil 2.18 İtalya’da Doğurganlık Oranı (2000-2020)

Kaynak: Worldbank Fertility rate, total (births per woman) veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2.18’de görüldüğü üzere 2010’a kadar az da olsa yükselme eğilimine giren doğurganlık oranı bu tarihten itibaren hızlıca düşmeye başlamıştır. Bu durum bir Katolik ülkesi olarak evliliğe önem veren İtalya’da evliliğin öneminin azalıp azalmadığı sorusunu akla getirmektedir.⁵⁶ Şekil 2.19’da görüldüğü üzere kadınların evlenme oranı son dönemde azalmaktadır. 1990’ların ilk yıllarında her 1000 kadından 650’si evlenirken 2015’te her 1000 kadından 475’i evlenmektedir.⁵⁷

⁵⁶ Alessandro Rosina ve Romina Fraboni, “Is Marriage Losing Its Centrality in Italy?” **Demographic Research** 11, (2004): 149–72.

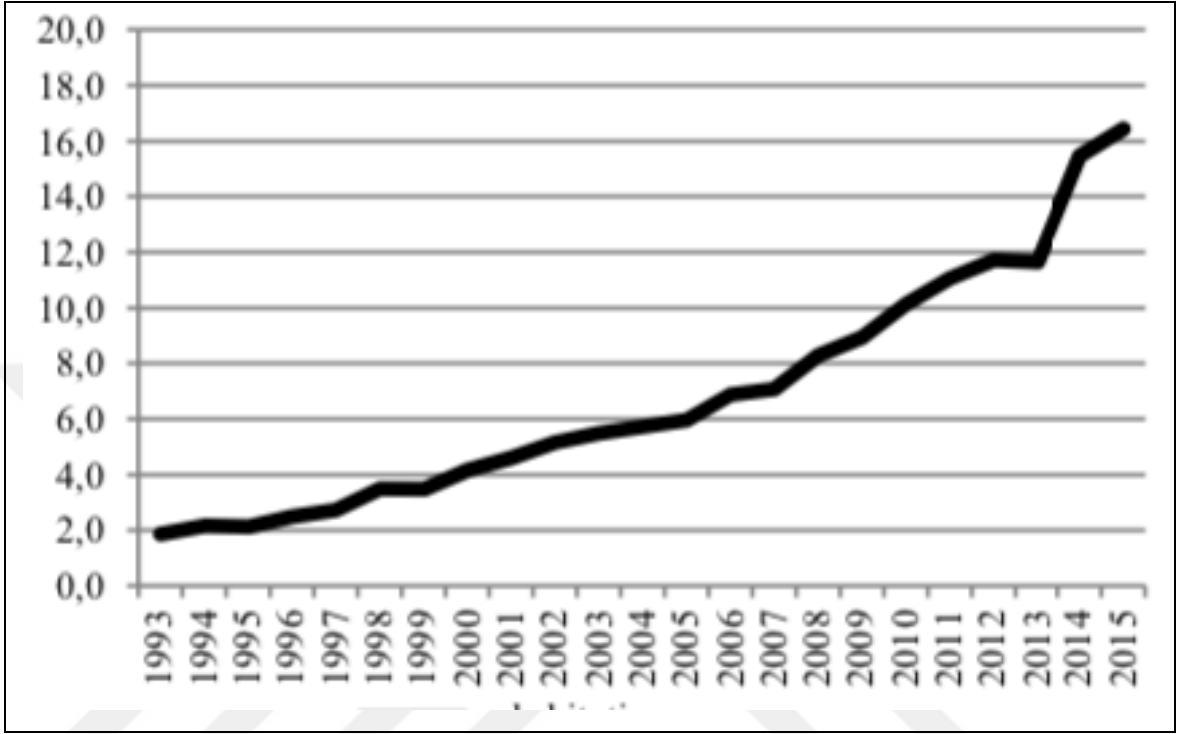
⁵⁷ A. Aassve, L. Mencarini, E. Pirani ve D. Vignoli, “Second Demographic Transition Invades Italy,” **Popdays 2019**, Nov 2018

Şekil 2.19.İtalya’da Her 1000 Kadın içinde Evlenme Oranı

Kaynak: A. Aassve, L. Mencarini, E. Pirani ve D. Vignoli, “Second Demographic Transition Invades Italy,” **Popdays 2019**, Nov 2018.

Buna paralel olarak evlilik dışı birlikteliklerin sayısında da artış gözlemlenmektedir. Şekil 2.20’de görüldüğü üzere 1990’ların başlarında evlilik dışı birlikteliklerin oranı %2’nin altındayken 2015’e gelindiğinde bu oran %17’ye yükselmiştir. Bu veriler İtalya’nın ikinci bir demografik dönüşüm yaşamakta olduğu fikrini desteklemektedir.

Şekil 2.20.İtalya’da Evlilik Dışı birliktelik (Cohabitation)

Kaynak: A. Aassve, L. Mencarini, E. Pirani ve D. Vignoli, “Second Demographic Transition Invades Italy,” **Popdays 2019**, Nov 2018.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE İTALYA’DA NÜFUSUN YAŞLANMASININ EMEKLİLİK SİSTEMİNE ETKİSİ

Tüm dünyada ‘mega trend’ haline gelen ve kaçınılmaz bir şekilde tüm toplumları etkileyen nüfusun yaşlanmasının ekonomik ve sosyal etkilerinden birçok ülke endişe duymakta ve bu durumun olası olumsuz etkilerini bertaraf etmek için birtakım politikalar geliştirmektedir. Özellikle bebek patlaması (*baby boomers*) kuşağının günümüzde 65 yaşa ulaşmasının emeklilik sisteminde oluşturduğu baskıdan duyulan endişeyi ifade etmek amacıyla “gümüş tsunami”, “gri tsunami” gibi metaforlar kullanılmakta, demografik yaşlanma bir nevi felaket olarak gösterilmektedir. Bu ifadeler içerisinde birçok önyargı ve genelleme barındırmakla birlikte, devletlerin tıpkı bir doğal afete karşı tedbir alır gibi ekonomik ve sosyal politikalarını yaşlanan bir toplum türüne göre şekillendirmeye başladıklarına da işaret etmektedir.

Türkiye ve İtalya özelinde nüfusun yaşlanmasının belirleyicileri ve nedenleri ikinci bölümde ele alınmıştı. Dünyada yaşlı nüfusun en fazla olduğu üç ülkeden biri olan İtalya ile yaşlanma hızı en yüksek ülkelerinden biri olan Türkiye için nüfusun yaşlanması olgusu istatistikler ve nüfus projeksiyonları çerçevesinde değerlendirildi. Çalışmanın son bölümünde ise yaşlanma olgusunun emeklilik sistemleri üzerindeki etkisi ve bu bağlamda uygulanan reformlar Türkiye-İtalya mukayesesi çerçevesinde tartışılacaktır. Bu doğrultuda Türkiye ve İtalya’da sosyal güvenlik sisteminin ortaya çıkışı ve gelişmesi ele alınacaktır; bununla birlikte Türkiye ve İtalya’da emeklilik sistemlerinde reform ihtiyacının nedenlerine değinilecek ve her iki ülkede emeklilik reformları incelenerek benzerlik ve farklılıklar gerekçeleriyle tartışılacaktır.

Nüfusun yaşlanması emeklilik sistemlerini iki türlü etkilemektedir; hem yaşlı aylığı alanların sayısı artmakta, hem de doğumda beklenen ömrün uzaması ile yaşlılar

daha uzun süre aylık almaya devam etmektedir. Bu durum, bütçede aktüeryal dengenin bozulmasına ve kamu politikalarının sürdürülebilirliğinin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, dünya genelinde gerçekleşen demografik yaşlanmanın ve hakim neo-liberal politikaların etkisiyle Türkiye’de ve İtalya’da eş zamanlı olarak sosyal güvenlik reformları uygulanmaya başlamıştır.

3.1.TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE EMEKLİLİK REFORMU

3.1.1.Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Gelişimi

Türkiye’de henüz cumhuriyetin ilan edilmediği, fakat meclisin kurulduğu dönemde ilk sosyal güvenlik kanunu Zonguldak ve Ereğli maden ocaklarında çalışan işçilerin haklarını korumaya yönelik kabul edilmiştir. “İhtiyat” ve “teavün” sandıkları kurularak işverenlerin bazı sağlıkla ilgili durumlarda işçilere yardım yapması kabul edilmiştir.¹ Cumhuriyetin ilanından sonra sosyal sigorta sisteminin kurulması ilk olarak 1946 yılında gerçekleşmiştir. Bu yılda yürürlüğe giren 4792 sayılı İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu sosyal güvenlik sisteminin alt yapısını oluşturmuştur. Daha sonraki gelişmeler ise şu sırayla gerçekleşmiştir:

- 1950 yılında 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu ile tüm kamu çalışanları aynı sosyal güvenlik çatısı altında toplanmıştır
- 1964 yılında 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile daha önce ayrı olarak düzenlenen işçi sigortaları kurumu Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) adını almıştır.

¹ Yenihan, “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme,” s. 189.

- 1972 yılında yürürlüğe giren kanunla Esnaf ve Zanaatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar da sosyal güvenlik sistemine dahil edilmiştir. (Bağ-Kur)

Böylelikle SSK, Emekli Sandığı ve BAĞ-KUR olmak üzere üç ayaklı ve primli rejime dayalı bir sosyal güvenlik sistemi inşa edilmiştir. Prim ödeme gücü olmayanları da sosyal güvenlik sistemine dahil etmek için sosyal yardımlar ve sosyal hizmet uygulamaları kurumsallaştırılmıştır (Çocuk Esirgeme Kurumu’nun kurulması, sosyal güvenliği olmayanların sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için yeşil kart kanununun hayata geçirilmesi gibi). Son olarak 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 Sayılı kanunla SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı Kanunları yürürlükten kaldırılmış ve hepsi tek çatı altında toplanmıştır.

3.1.2. Türkiye’de Emeklilik Reformunun Nedenleri

Türkiye dünyada yaşlı nüfus oranına göre sıralamada 167 ülke arasında 66. sırada yer almaktadır.² Diğer taraftan beklenen ömür de uzamaktadır; 65 yaşına ulaşan bir kişi için beklenen ömür 18 yıl olarak tahmin edilmektedir. 75 yaşındaki bir kişinin 11,0 yıl; 85 yaşındaki bir kişinin 6,0 yıl daha yaşaması beklenmektedir.³

Türkiye’nin de yakın gelecekte çok yaşlı toplumlar arasında yer alması kaçınılmazdır. Daha önce de değinildiği gibi demografik dönüşüm her toplumun tecrübe edeceği bir olgudur. Her toplum erken ya da geç demografik yaşlanmayı deneyimleyecektir. Fakat ayırt edici unsur toplumların yaşlanma hızıdır. Devletlerin yaşlı nüfusunun iki katına çıkması için geçen süre karşılaştırıldığında Türkiye için bu süre 15 yıl gibi çok düşük bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Oysa yaşlı nüfusun iki katına

² TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2020,” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2020-37227>, 09.03.2022.

³ A.y.

çıkması Fransa’da 115 yıla, İsveç’te ise 85 yıla yayılmıştır.⁴ Bu anlamda Türkiye, dünyada en hızlı yaşlanan ülkeler arasında Güney Kore’den sonra ikinci sırada yer almaktadır.⁵ Hızlı yaşlanan ve gelişmekte olan ülkelerde esas kaygı verici olan, ülkelerin zengin olamadan yaşlı topluma sahip olmalarıdır. Güçlü bir ekonomi olmadan yaşlı toplum evresine geçmek yaşlılıkla ilgili politikaların bütçede yükünü sürekli arttırmakta, giderleri dengeleyecek ekonomik gücün eksikliği sistemi daha da büyük bir çıkmaza sokmaktadır.

Bu çerçevede Türkiye’de yaşlanma olgusunun olumsuz etkilerini en verimli şekilde karşılayabilmek için emeklilik sisteminde reform yapılması gerekmiştir. Emeklilik sisteminde reform ihtiyacının üç temel sebebi vardır: 1) kamu emeklilik harcamalarının bütçe açığı vermesi, 2) yaşlı bağımlılık oranının artışı, 3) demografik fırsat penceresinden yararlanma imkânı.

3.1.2.1.Kamu Emeklilik Harcamaları ve Bütçe Açığı

Türkiye’de, 1990’ların başında SSK gelir-gider açığı vermeye başlamıştır. Zamanla BAĞ-KUR ve Emeklilik Sandığı da açık vermeye başlamış ve kamuoyunda uzun yıllar tartışılmıştır.⁶ Sosyal güvenlikteki bütçe açığını kapatmak için devlet bütçesinden transfer yapılması ise zamanla bütçe üzerindeki yükü arttırmıştır. 1970’lerde sosyal sigorta fonları toplam yurt içi tasarrufların %25’i kadarken, özellikle enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde fonlar doğru değerlendirilememiştir.⁷

Ancak her ne kadar bütçe açıkları erken dönemlerde başlamış olsa da, Türk sosyal güvenlik sisteminde reform, vaktinden önce gelen bir düzenleme ihtiyacı olarak

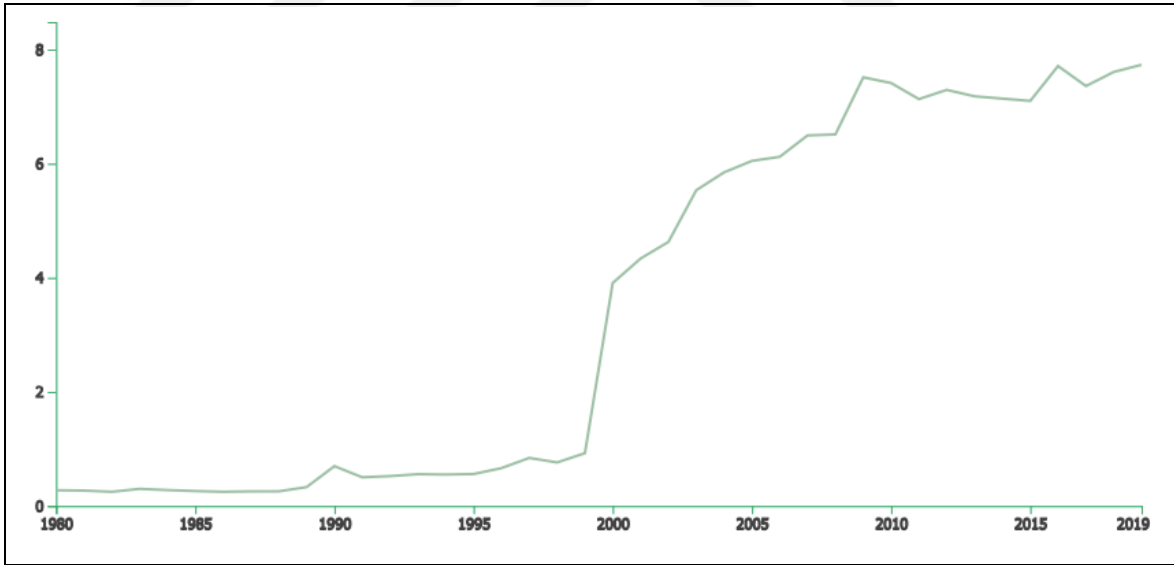
⁴ Kamuran Samar, “Türkiye genç nüfus avantajını kaybediyor; doğurganlık hızı ‘yenilenme düzeyi’nin altına düştü,” (Çevirimiçi) <https://tr.euronews.com/2020/01/11/dogum-orani-en-dusuk-seviyede-turkiye-nufus-yaslaniyor>, 16.02.2022)

⁵ Özcan Yıldırım ve Hande Canca, “Türkiye en hızlı yaşlanan ikinci ülke,” (Çevirimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-en-hizli-yaslanan-ikinci-ulke/101604>, 09.03.2022.

⁶ Ögütoğulları ve Akpınar, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacının Nedenleri ve Yapılan Düzenlemeler,” s.

⁷ Alper, *Sosyal Sigortalar Hukuku Türk Sosyal Güvenlik Sistemi*, s. 31

yorumlanmış, toplumsal değişikliklere cevap verememekten ziyade sistemdeki problemlerden kaynaklandığı düşünülmüştür. Örneğin, nüfusu daha erken yaşlanan ülkelerde görülen aktif/pasif sigortalı dengesi Türkiye’de çok daha erken ortaya çıkmıştır.⁸ Ayrıca, Türkiye’nin kamu emeklilik harcamaları ile sağlık harcamaları Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)’ya oranı orta gelir grubuna dahil ülkelerin yaklaşık olarak 2,5 katıdır. Türkiye, tüm sosyal güvenlik harcamaları bakımından orta gelirli ülkeler ile yüksek gelir grubuna dahil ülkeler arasında konumlandırılabilirken emeklilik harcamalarının GSYH’ya oranı bakımından gelişmiş ülkelere yakın olduğu söylenebilir. Bu durum erken emeklilik uygulamaları, ödenen prim ve çalışılan süreye göre yüksek emekli aylıklarının bağlanması Türkiye’nin emeklilik harcamalarını yaşlı nüfusun yüksek olduğu gelişmiş ülkelerin de üzerine çıkarmıştır.⁹

Şekil 3.1.Türkiye’de Emeklilik Harcamalarının GSYH’ya Oranı

Kaynak: "Top Countries in Public Pension Spending" verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. <https://www.nationmaster.com/nmx/ranking/public-pension-spending>, 22.06.2022)

⁸ A.e., s. 29.

⁹ Ögütoğulları ve Akpınar, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacının Nedenleri ve Yapılan Düzenlemeler,” s. 216

Şekil 3.1’de görüldüğü üzere kamu emeklilik harcamalarının GSYH’ya oranı 1990’ların ortalarından itibaren artmıştır. 2000’lerin başlarında bu oran %8 civarına çıkmıştır. Bu durum giderek emeklilik harcamalarının ülke bütçesine yükünün artmakta olduğunu göstermektedir. Söz konusu eğilimin sonraki yıllarda da artma eğiliminde olduğu düşünülürse ileride kamu emeklilik harcamalarının GSYH’nın önemli bir kısmını oluşturacağı ve bu durumun da ekonomik büyümeye ket vuracağı ön görülmüştür. Dolayısıyla emeklilik sisteminde gerçekleştirilecek reformlar ile kamu emeklilik harcamalarının yükünün azaltılması gerektiği anlaşılmıştır.

Özetlemek gerekirse, bir taraftan belirli aralıklarla ve sürekli uygulanan prim afları ve hizmet borçlanmaları diğer taraftan zaman zaman uygulanan erken emeklilik uygulamalarıyla neredeyse otuzlu yaşlarda emekliliğe imkân tanınması, emekli aylığı ödemelerinin de ödenen prime ve çalışılan süreye göre uzun olması sistemi uzun yıllar içinde çıkmaza sürüklemiştir.

Her ne kadar sosyal güvenlik harcamalarının GSYH’ye oranı yüksek olsa da, sosyal güvenliğin yoksulluğu önlemede yetersiz kaldığı da bir gerçektir. Kaynakların yerinde kullanılmamasından kaynaklanan bu durum T.C. Başbakanlık’ın yayınladığı *Sosyal Güvenlik Reformu* başlıklı raporda kısaca şu şekilde açıklanmaktadır:

“Sosyal güvenlik kurumlarının finansman açıklarını kapatmak için Genel Kamu Bütçesinden aktarılan kamusal kaynaklar, aslında çoğunlukla kayıt içinde çalışan ve emekli olan kesime aktarılmakta iken, emekli olmak için asgari prim ödeme sürelerini dolduramayan işsizlere, kayıt dışı çalışanlara, sigorta kapsamında olmayanlara yani toplumun yoksullukla karşı karşıya kalan kesimine aktarılamamaktadır.”¹⁰

Sosyal güvenlik sistemindeki bir diğer sorun sigortalı kapsamındaki yanıltıcı algıdır. Resmi olarak nüfusun %80’den fazlası sigortalı görünmektedir. Ancak TÜİK

¹⁰ Ögütoğulları ve Akpınar, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacının Nedenleri ve Yapılan Düzenlemeler,” s. 217.

verilerine göre 2021 Ocak ayında işgücüne katılım %39.9, kayıt dışı istihdam oranı ise %28 olarak hesaplanmıştır.¹¹ İşgücüne katılımın %40 civarında, kayıt dışılığın ise %28 olduğu bir durumda her prim ödeyen çalışanın kendi dışında üç kişiyi daha sosyal güvenlik kapsamına aldırması olduğunu göstermektedir. Bu durumda sigortalı sayısının %80 gibi yüksek bir oranda olması bağımlılık oranının yüksekliğinden kaynaklanan sözde bir başarı olarak yorumlanmaktadır.¹² Buna bağlı olarak sosyal güvenliğin kapsadığı nüfusun yetersiz kaldığı söylenebilir.¹³

Sonuç olarak tüm bu faktörler Türk emeklilik sisteminde reform ihtiyacının kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. 1990’larda bütçe açıklarının artmasıyla gelinen süreçte emeklilik sisteminde yeniden yapılandırma amacıyla yerli ve yabancı birçok uzmanın görüşü alınmış, raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlardan ilki 1996 yılında ILO tarafından Türkiye için hazırlanmış bir çalışmadır. Raporda emeklilik sisteminin sorunları ortaya konmuş ve yeniden yapılandırılmış dağıtım sistemi, zorunlu tasarruf sistemi ve gönüllü tasarruf sistemi uygulanması önerilmiştir. Ayrıca sağlık sigortası ve emeklilik sigortasının birbirinden ayrılması ve ödenen prim ile emekli aylığının miktarı arasında sıkı bir bağ kurulması ve emeklilik yaşının yükseltilmesi de tavsiyeler arasındadır.¹⁴ Aynı dönemlerde Avustralya Sağlık Komisyonu da Türkiye için benzer tavsiyeleri içeren bir rapor hazırlamıştır. Üçüncü olarak Dünya Bankası’nın hazırladığı “Yaşlılık Krizinden Kaçınmak” raporunun bir benzeri Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği (TÜSİAD) tarafından hazırlanmıştır. Atılan bu adımlar dünya genelinde giderek yaygınlaşan emeklilik reformlarını takip eder niteliktedir.

¹¹ TÜİK, “İşgücü İstatistikleri, Ocak 2021,” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2021-37486>, 09.03.2022.

¹² Alper, *Sosyal Sigortalar Hukuku Türk Sosyal Güvenlik Sistemi*, s. 30

¹³ Ögütoğulları ve Akpınar, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacının Nedenleri ve Yapılan Düzenlemeler,” s. 216.

¹⁴ A.g.m., s. 218.

3.1.2.2. Türkiye’de Yaşlı Bağımlılık Oranı

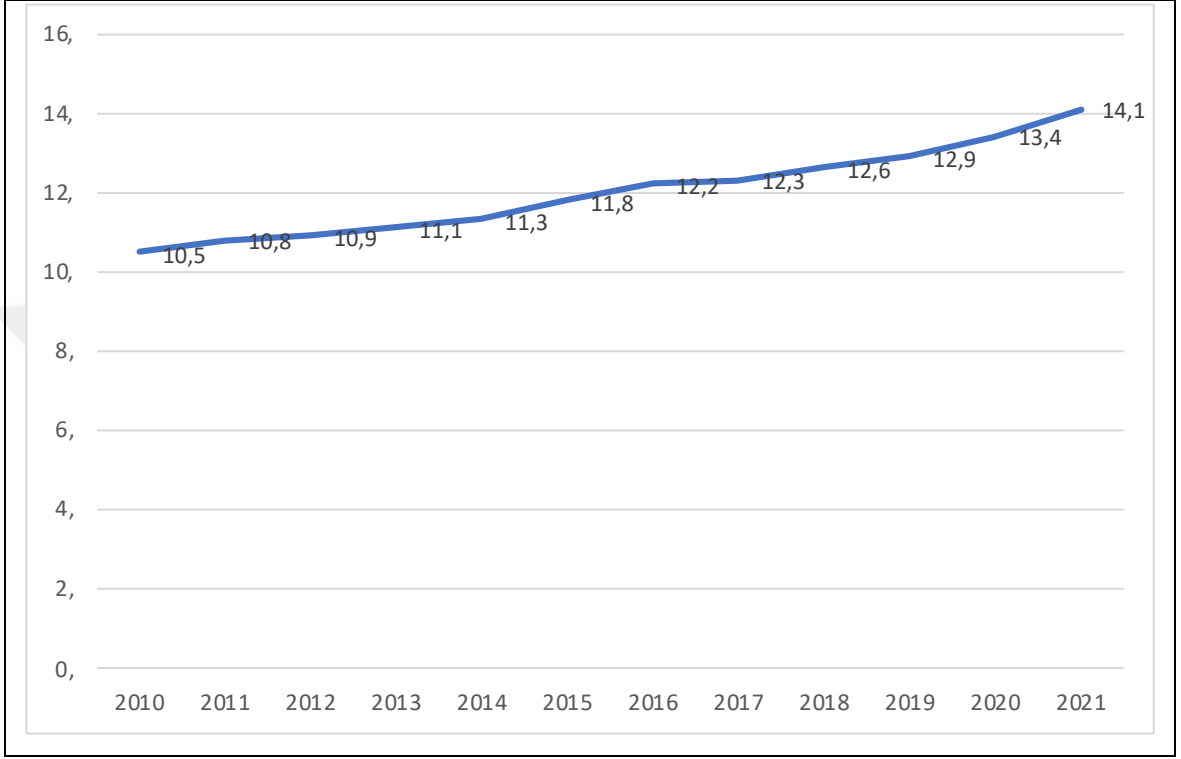
Nüfusun yaşlandığını gösteren değerlerden biri de yaşlı bağımlılık oranının yüksek olmasıdır. Daha önce değinildiği gibi, yaşlı nüfus çocuk nüfusuyla birlikte çoğunlukla toplumun üretime katılmayan kesimini oluşturmaktadır. Üretim-tüketim dengesinin devam etmesi toplumda çalışma çağındaki nüfus başına düşen yaşlı ve çocuk oranına bağlıdır. Diğer bir ifade ile, üreten kesim hem kendileri hem de üretime katılma imkânı olmayan bireylerin yerine çalışmaktadır. Bu nedenle yaşlı bağımlılık oranı denilen çalışma çağındaki her yüz kişiye düşen 65 yaş üzeri nüfusu gösteren değer ne kadar yüksek olursa nüfus o kadar yaşlanmış olarak kabul edilir. Şekil 3.2 Türkiye’de yaşlı bağımlılık oranının yıllara göre değişimini göstermektedir.

Şekil 3.2’te de görüldüğü gibi Türkiye’nin yaşlı bağımlılık oranı 2010 ila 2021 yılları arasında sürekli artmaktadır. 2010 yılında %10.5 iken 2020’de 13.4’e yükselmiştir. TÜİK verilerine göre de 2016 yılında yaşlı bağımlılık oranı %12.3 iken 2021’de % 14.3 olarak hesaplanmıştır.¹⁵

Birleşmiş Milletler verilerine göre 2050’ye gelindiğinde toplam bağımlılık oranının %45’ini yaşlı bağımlı nüfusun oluşturması beklenmektedir.¹⁶ Yaşlı bağımlılık oranlarının global düzeyde artması şüphesiz işgücü üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Üstelik uzun dönemde artık çalışma çağındaki nüfus azalmaktadır. Çalışmayan kesime bakacak nüfus oran olarak küçülmektedir. Buna ek olarak hükümetlere de verimliliği arttırmak için yeni politikalar üretme ihtiyacı doğmaktadır.

¹⁵ TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2021,” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2021-45636>, 21.5.2022.

¹⁶ Yücel Uyanık, “Nüfus Yaşlanmasının İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri,” **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 19, 2017, s. 84.

Şekil 3.2. Türkiye’de Yaşlı Bağımlılık Oranı

Kaynak: Eurostat, Old-age-dependency ration verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (Çevirimiçi)
<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00198/default/table?lang=en>,
21.04.2022.

3.1.2.3. Demografik Fırsat Penceresi

Türkiye hızlı yaşlanan bir ülke olmakla birlikte önümüzdeki 20 yıl bağımlı nüfusun azalacağı, çalışan nüfusun ise artacağı öngörülmektedir. Daha önce de değinildiği gibi, demografik fırsat penceresi olarak adlandırılan bu süreci iyi değerlendirmek, sosyal güvenlik reformunun başarıya ulaşması, istihdamın arttırılması ve kayıt dışılığın azaltılmasıyla mümkün olabilir. Eğer bu fırsat değerlendirilmezse ülke yaşlı nüfusa sahip

olacağı için giderleri artarken gelirleri azalacak ve yeni sosyal güvenlik krizleri kaçınılmaz olacaktır.¹⁷

Yapılan projeksiyonlara göre Türkiye’de demografik fırsat penceresi 2040 yılı civarında olacaktır. Türkiye’nin bu fırsattan yararlanabilmesi bazı temel adımlara bağlıdır. Buna göre çalışma çağındaki nüfusun artması ve işgücüne katılımın artması gerekmektedir. Bu çerçevede insan sermayesine yani eğitime yatırım yapılması ve verimliliğin artırılması gerekmektedir.¹⁸

Bu çerçevede, Türkiye’deki mevcut işgücüne katılım durumu Türkiye’nin demografik fırsat penceresinden yararlanabilmesine imkân sağlayabilecek midir? İşgücüne katılım oranı “işgücünün, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusa oranı” olarak tanımlanmaktadır.¹⁹ İşgücü, istihdam edilenler ve işsizlerin toplamıdır. Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise, “üniversite yurtları, yetiştirme yurtları, huzurevi, özel nitelikli hastane, hapisane, kışla vb. gibi yerlerde ikamet edenler dışında kalan, 15 ve üzeri yaştaki nüfustur”²⁰. TÜİK’in yapmış olduğu anketlere göre hesaplanan işgücüne katılım oranı, işgücü piyasasının genişliği hakkında fikir vermektedir.

Eğer işgücüne katılım oranı yüksekse, çalışma çağındaki nüfus işgücü piyasasına girme eğilimindedir. Fakat bu tek başına anlamlı değildir. Bir diğer deyişle, işgücüne katılım oranının yüksek olması, işgücü piyasasının verimliliğini göstermeyebilir. Çünkü, işgücü arzı potansiyelinin ne kadar değerlendirildiği ancak istihdam oranı ile birlikte anlamlı olmaktadır.²¹ Zira işgücüne katılım oranı yüksekken istihdamın düşük olması tek

¹⁷ Eren Ögütoğulları ve Teoman Akpınar, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacının Nedenleri ve Yapılan Düzenlemeler,” **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 Özel Sayı, 2020, s.216.

¹⁸ Aysıt Tansel, **2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış**, İstanbul: Tüsiad, 2012, s. 41-46.

¹⁹ Kalkınma Bakanlığı, **On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023): İşgücü Piyasası ve Genç İstihdamı**, Ankara: Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 42.

²⁰ A.e., s. 42.

²¹ A.e., s. 42.

başına bir anlam ifade etmeyeceği gibi, iş imkanları ve yatırımlar açısından olumsuz değerlendirilebilecektir. Bu ise başka bir çalışmanın konusudur. Burada daha çok işgücüne katılımın demografik dönüşümden nasıl etkilendiği ve bu bağlamda emeklilik sistemini nasıl etkilediği ele alınacaktır.

Nüfusun yaşlanmasının işgücü arzına etkisini konu alan çalışmalar öncelikle, azalan doğum oranlarından hareketle daha önce işgücüne katılma imkânı bulamayan kadınların işgücüne katılımının arttığını ifade etmektedir. Yaşlanan nüfusun işgücü piyasalarına ve dolayısıyla da ekonomik büyümeye etkilerini değerlendirmek için birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de Bloom ve arkadaşlarının 2001, 2009 ve 2011 yıllarında OECD ülkeleri özelinde yaptığı incelemelerdir.²² Bu çalışmalara göre, yaşlanma kısa dönemde işgücüne katılımı olumlu yönde etkilemektedir. Doğum oranlarının düşmesi ve yaşam beklentisinin artması ile 15-64 yaş aralığının toplam nüfus içindeki payı artmaktadır. Bu durumda genç bağımlılık oranı düştüğü için toplam bağımlılık oranı düşmektedir. 15-64 yaş aralığı toplumun çalışma çağındaki nüfusunu ifade etmektedir. Bu oran artar ve artan emek arzı istihdam edilirse, kişi başı üretimler de artacaktır. İkinci olumlu etkisi ise, kadınların da üretime daha fazla katılmalarıdır. Doğurganlık oranları azalırken çalışma çağındaki kadınlar işgücüne daha fazla katılma imkânı bulabilmektedirler. Kadınların eğitim düzeyinin artması ve toplumda çekirdek aile yapısının yaygınlaşması kadınları aile ekonomisine katkı sağlamaya teşvik etmekte ve böylece kadınların işgücüne katılımı artmaktadır.²³

Bu konuda yapılan çalışmadan biri de Bloom'un Canning, Fink ve Finlay ile 2007 yılında yaptığı çalışmadır. Çalışmada, Kore Cumhuriyeti özelinde, doğum oranlarındaki

²² Güler Günsoy ve Seda Tekeli, “Nüfusun Yaşlanması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine bir Analiz,” **Amme İdaresi Dergisi**, C. 48, S. 1, Mart 2015, s. 43.

²³ Güler Günsoy ve Seda Tekeli, “Nüfusun Yaşlanması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine bir Analiz,” s. 56.

azalma ile kadınların işgücüne katılımı arasındaki ilişki incelenmiş ve aralarında doğru orantı olduğu sonucuna varılmıştır.²⁴

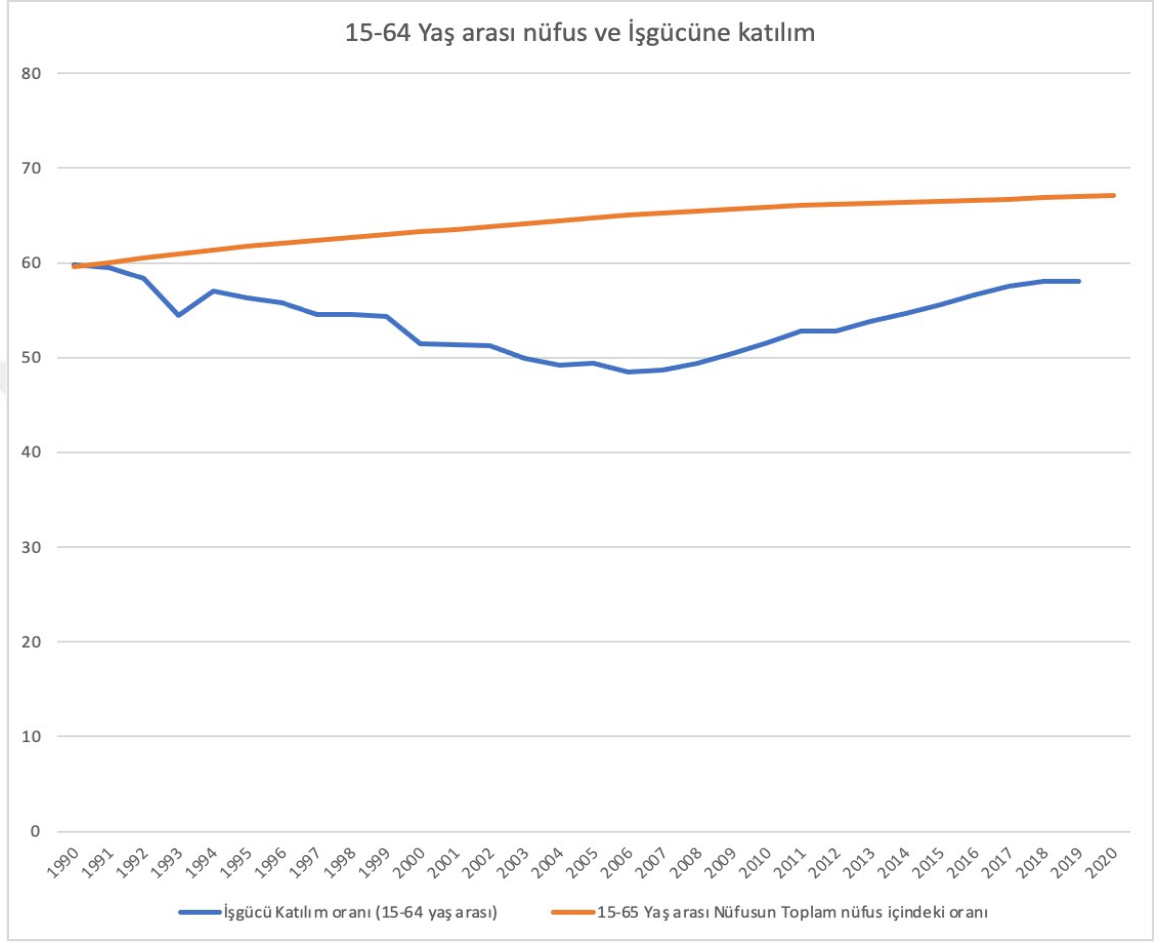
Yapılan çalışmalar kısa dönemde doğum ve ölüm oranlarının azalmasının emek arzına olumlu etkisi olduğunu göstermektedir. Şekil 3.3'te görüldüğü gibi Türkiye'de doğurganlık hızı 2020 yılında kadın başına 1.76 çocuk olarak hesaplanmıştır. Bu oran nüfusun yenilenme oranının (2.1) altındadır. Doğumda beklenen yaşam süresi ise, 78,6'ya yükselmiştir.²⁵ Nüfusun yaşlanma eğilimine girdiğini gösteren bu verilere göre, çalışma çağındaki nüfus olan 15-64 yaş aralığının nüfusa oranı artmış mıdır? Bir diğer deyişle, yukarıdaki çalışmada ifade edildiği gibi, nüfusun yaşlanması emek arzını ve işgücüne katılımı olumlu yönde etkilemiş midir?

Şekil 3.3. 1990-2020 yılları arasında Türkiye'de çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfusa oranını ve çalışma çağındaki nüfusun ne kadarının işgücüne katıldığını göstermektedir. Görüldüğü gibi 1990'dan bugüne dek çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içindeki payı artmaya devam etmiştir. İşgücüne katılım oranı ise 2006'ya kadar düşme eğilimindeyken, 2006-2020 arasında tekrar yükselme eğilimine geçmiştir. Dolayısıyla, nüfusun yaşlanması işgücünde yaşlı oranını artırmıştır ve bu da işgücünün yaşlanması anlamına gelmektedir. 15-64 yaş arası nüfusun işgücüne katılımı da azalma eğiliminde olmuştur.²⁶

²⁴ A.g.m., s.57

²⁵ TÜİK, "Hayat Tabloları, 2017-2019," (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2017-2019-33711>, 23.09.2021.

²⁶ Naci Gündoğan, "İşgücünün Yaşlanması ve İşgücü Piyasalarına Etkileri," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 56, S. 4, 2001, s. 99-101.

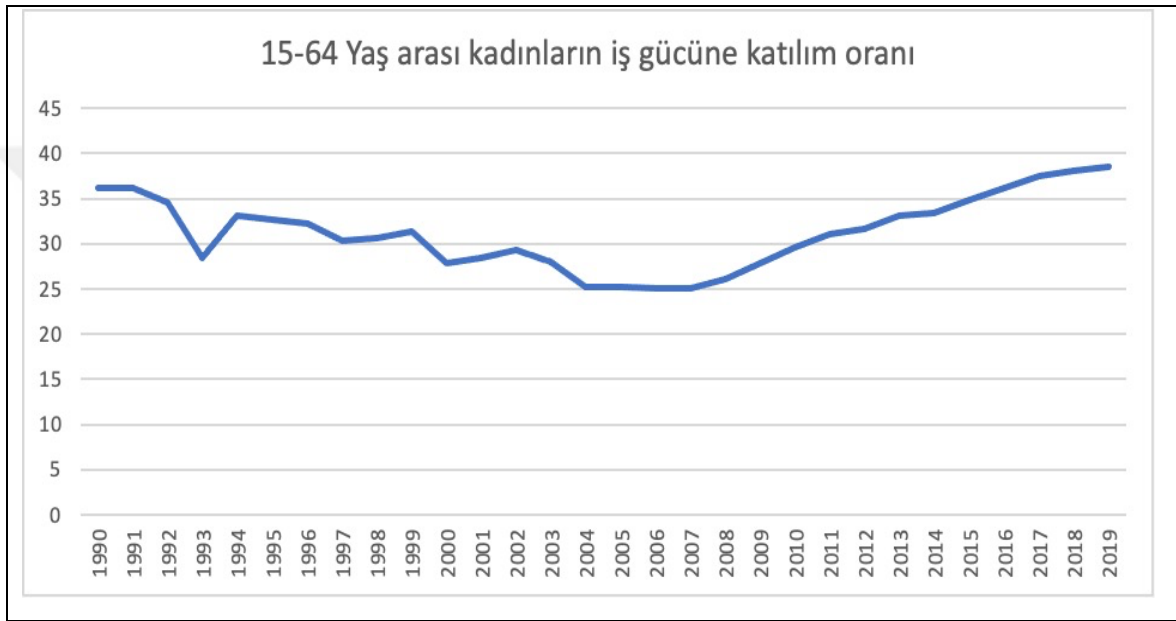

Şekil 3.3 Türkiye’de 15-64 Yaş Arası Nüfus ve İşgücüne Katılım Oranları

Kaynak: World bank verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır. Veriler için:
(Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.1564.TO.ZS?locations=TR>,
13.07.2022
(Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.ACTI.ZS?locations=TR>,
13.07.2022

Kadınların işgücüne katılım oranına baktığımızda 1990’dan 2003 yılına kadar dalgalı bir azalma eğilimindedir. 2007 yılından sonra artmaya başlamıştır. Çalışma çağındaki nüfus ve işgücüne katılım oranları artarken doğurganlık oranları sürekli düşme

eğilimindedir. Şekil 3.4'te de görüldüğü gibi doğurganlık 1970'lerden itibaren sürekli azalmıştır. Bu veriler kadınların iş gücüne katılımını sağlayabilecek bir eğilimin olduğunu göstermektedir.

Şekil 3.4. Türkiye’de 15-64 Yaş Arası Kadınların İşgücüne Katılım Oranı

Kaynak: World Bank verileri esas alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır. Veriler için: (Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.ACTI.ZS?locations=TR>

Özetlemek gerekirse, demografik dönüşüm bu süreci yaşamış birçok ülke gibi Türkiye’nin de tecrübe ettiği bir süreçtir. Bu süreç Türkiye’nin yaşlanmasına neden olmakta olup işgücüne katılım da buna bağlı olarak azalmaktadır. Demografik dönüşüm sürecinin bütününe düşünülünce Türkiye demografik fırsat penceresinden yararlanma imkanına hala sahiptir. Türkiye’nin elinde olan bu imkân 2035-40 arasında kaybolacağı tahmin edildiğinden,²⁷ işgücünden daha fazla yararlanma yönünde önlemler Türkiye’nin demografisi ve ekonomisi için faydalı olacaktır. Eğer işgücü katılımı genel olarak

²⁷ Faruk Taşçı, “Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye’nin Pozisyonu: “Yaşlı Algısı” Üzerinden Değerlendirmeler,” **İnsan ve Toplum**, C. 3, S. 5, 2013, s. 14-15.

artırılabilirse demografik fırsat penceresinden de yararlanma imkânı doğabilir. Bu durum da emeklilik reformunu gerekli hale getirmektedir. Zira emeklilik sistemi belirli bir yaşın üzerindeki nüfusun işgücüne katılımındaki en önemli engel olarak görülmektedir.²⁸

3.1.3.Reform Süreci

Türk sosyal güvenlik sisteminin reform sürecini 2006'ya kadar olan dönem ve 2006'ten günümüze devam eden dönemler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunun nedeni daha önce SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur olmak üzere üç ayaklı olan sosyal güvenlik sisteminin 2003 yılında tek çatı altında toplanmasıdır. Burada konu ile ilgili olarak yalnızca emeklilik sisteminde reform adımları ele alınacaktır.

Türk emeklilik sistemi 1970'lerden itibaren emeklilerde yaş şartı aranmaksızın yaşlı aylığı alma hakkı sağlamıştır. Bununla birlikte yirmi yıllık süre zarfında sosyal güvenlik sistemi fonlarının yanlış değerlendirilmesi, prim alacaklarının affedilmesi, erken emeklilik hakkı tanınması gibi sosyal güvenliğin temel prensipleriyle örtüşmeyen pek çok uygulama 1990'ların başında sosyal güvenliğin gelir-gider dengesinin bozulmasına sebep olmuştur.²⁹ Bu nedenle hem siyasi iktidarların programlarında hem de işçi ve işveren sendikaları ile birçok meslek kuruluşları sosyal güvenlikteki sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yapmış, raporlar hazırlamışlardır.

Bu anlamda en kapsamlı çalışma Dünya Bankası kredisi ile ILO uzmanlarına hazırlanmış, 1996 yılında kamuoyu ile paylaşılmış olan projedir. Bu rapor özellikle emeklilik programlarındaki halihazırdaki durumun tespitini yapması ve herhangi bir yeniden düzenleme yapılmaması halinde gelecekte (2005-2050 dönemi için)

²⁸ İrfan Usta ve Güven Murat, "İşgücü Piyasasında Yaşlılar ve Aktif Yaşlanma: Avrupa Birliği ve Türkiye Değerlendirmesi," *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 12, S. 2, Kış 2017, s. 219.

²⁹ Alper, *Sosyal Sigortalar Hukuku Türk Sosyal Güvenlik Sistemi*, s. 32

karşılaşılabilecek sorunları aktüeryal dengede beklenen değişimleri projeksiyonlarla ele alması yönüyle önem arz etmektedir.³⁰

ILO tarafından hazırlanan bu rapor herhangi bir düzenleme yapılmaması durumunda, 2050 yılına gelindiğinde sosyal güvenlik finansman açığının yıllık olarak GSYH'nin %10.1'i kadar olacağını, prim ödeyen her bir sigortalı kişiye karşılık aylık alanların SSK için 1.15, Emeklilik sandığı için 1.29 ve Bağ-Kur içinse 1.40 olacağını hazırladığı projeksiyonları referans alarak öne sürmüştür. Raporda dikkat çekilen bir diğer nokta yine 2050 yılı itibarıyla sosyal güvenlik finansman açığının kapanmasına yönelik tedbirlerdir. Bu amaçla prim oranlarının ücretin yüzdesi olarak hesaplanırsa SSK için %117, Emekli Sandığı için %107, Bağ- Kur için %84 olmak üzere toplam olarak %111 olması gerektiği ifade edilmiştir.³¹

3.1.3.1. Türkiye’de 1999 Emeklilik Reformu

ILO raporu emeklilik sistemindeki sorunları gidermeye yönelik farklı çözüm yolları sunmuştur. Bu reformları gerçekleştirmek amacıyla 1999 yılında 4447 sayılı “İşsizlik Sigortası Kanunu” yürürlüğe konmuştur. 4447 sayılı kanunun emeklilik sistemine getirdiği en büyük reform, emekliliğe hak kazanma yaşına yönelik düzenlemedir. O dönemde kamuoyunda 50-55 yaş beklentisi ağırlıklı iken, 58-60 yaşları, kademeli olarak geçişle yükseltmek koşuluyla yasal emeklilik yaşı olarak kabul edilmiştir.³² Kademeli olarak arttırarak 2036 yılında kadın ve erkek için yasal emeklilik yaşının eşitlenerek 65 yaşa yükseltilmesi kabul edilmiştir.³³

³⁰ A.e., s. 32.

³¹ A.e., s. 32-33.

³² A.e., s. 33

³³ Nurgün Kul Parlak, “Emeklilik Sistemlerinin Reformu ve Geleceği: Güney Avrupa ve Türkiye,” s. 90; Türker Topalhan ve Eren Ögütoğulları, “İleri Yaştaki İşsizler için İşgücü Politikaları Uygulamaları,” **Karatahta/İş Yazıları Dergisi**, S. 2, Ağustos 2015, s. 73-74.

Emeklilik yaşı, sosyal güvenlik uygulamalarında gelişmiş ülkelerle Türkiye arasındaki en önemli farklardan biridir.³⁴ Sosyal güvenlikteki finansal sorunların da nedenlerinden biri olan erken yaşta emeklilik, hem genç emeklilere uzun yıllar yaşlı aylığı ödenmesi yoluyla giderleri arttırıcı bir nedendir, hem de daha kısa çalışma süresi anlamına gelmektedir. Bu nedenle yasal emeklilik yaşında düzenleme büyük önem arz etmektedir. Erken emeklilik uygulaması tahsil edilen prim açısından mukayeseli olarak değerlendirilirse kurumlara daha kısa süre prim tahsilatı anlamına gelmektedir. Buna rağmen, daha uzun süre emekli aylığı ve sağlık hizmeti sunulmaktadır. Sosyal güvenlik kurumunun mali yapısının bozulmasına, bütçede gelir gider farkının açılmasına neden olmaktadır. Türkiye, OECD ülkeleri arasında değerlendirildiğinde uzun süreli emekli maaşı ödenen ülkeler arasındadır.³⁵

Tablo 3.1. OECD Ülkelerinde Emeklilikten Sonra Ortalama Yaşam Süresi

Table 1								
Ülkeler	2020	2030	2040	2050	2020	2030	2040	2050
Fransa	22,4	23,3	24,0	24,8	26,9	27,8	28,7	29,5
Almanya	17,9	18,7	19,5	20,3	21,7	22,6	23,5	24,4
Yunanistan	21,8	22,5	23,3	24,1	25,3	26,3	27,4	28,3
İtalya	21,7	19,4	20,1	20,9	26,3	23,7	24,6	25,5
Japonya	19,6	20,3	21,0	21,6	25,2	26,0	26,9	27,7
İspanya	19,0	19,9	20,6	21,4	22,8	23,6	24,4	25,1
İngiltere	17,7	17,5	17,2	16,9	21,2	21,1	22,0	21,9
ABD	17,3	16,8	17,2	17,7	20,2	20,1	21,0	21,9
Türkiye	28,4	24,5	21,0	22,5	34,7	30,9	27,2	23,2
OECD	18,9	19,2	19,6	20,3	23,2	23,4	23,9	24,6

Kaynak: Arpa, A. T. & Kolçak, M., “Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları.” **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5, 3, 2017, s. 664.

³⁴ Haluk Egeli ve Ahmet Özen “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Reform Sürecinin Değerlendirilmesi,” **Mevzuat Dergisi**, 12/142, 2009)

³⁵ Egeli ve Özen “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Reform Sürecinin Değerlendirilmesi.”

Tablo 3.1 bazı ülkelerin emeklilikten sonra ortalama yaşam süresini göstermektedir. 2020 yılı dikkate alındığında Türkiye’de emeklilikten sonra ortalama yaşam süresi yaşlı nüfus oranı daha yüksek olan ülkelere göre daha fazladır. Bu durumun nedeni Türkiye’nin doğumda beklenen yaşam süresinin mukayese edilen ülkelere göre daha uzun olması değildir. Daha genç yaşta emekliliğe ayrılan bireyler ortalama olarak emeklilikten sonra daha uzun süre yaşamaktadır. Bu dönemde emeklilik sisteminin yeniden düzenlenmesine yönelik adımlardan biri de bireysel emeklilik sistemine geçişle ilgili yasal düzenlemelerin tamamlanması olmuştur. Kanunla ilgili tüm çalışmalar 2003’te tamamlanmış ve ilk etapta on bir bireysel emeklilik sistemi hizmet vermeye başlamıştır.

3.1.3.2. Türkiye’de 2006 Reformu

Sosyal güvenlik sisteminde SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı’nın fiilen sona ermesi ve “Sosyal Güvenlik Kurumu” adıyla tek çatı altında toplanması 2006 yılında çıkan kanunla gerçekleşmiştir. Bununla birlikte sosyal güvenlikte yeni dönemin fiilen uygulanmaya başlaması 2008’de olmuştur. Buna ek olarak, 2006 yılında kabul edilen fakat üzerinde birçok değişiklik yapıldıktan sonra 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı Kanun ile, ödenen primlerle alınan emeklilik aylığı arasında sıkı bir bağ kurulmaya çalışılmış, ödenen emeklilik aylığının miktarının da düşürülmesi planlanmıştır.³⁶

Sosyal güvenlik sisteminde yapılan düzenlemelerle erken emekliliğin önüne geçerek kişilerin daha uzun süre çalışması yoluyla prim tahsilatını arttırırken bir yandan da emekli aylığını daha ileri yaşta ödemeye başlayarak ödenecek süreyi kısaltmaktadır. Bu anlamda düzenlemeler, emeklilik sistemindeki hem gelirleri azaltan hem de giderleri arttıran uygulamaların önüne geçmeyi hedeflemektedir.³⁷ Nüfusun yaşlanması ile artan

³⁶ Nurgün Kul Parlak, “Emeklilik Sistemlerinin Reformu ve Geleceği: Güney Avrupa ve Türkiye,” s. 90; Şenay Gökbayrak, “Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü,” **Çalışma ve Toplum**, 2010/2, s. 150.

³⁷ Ögütoğulları ve Akpınar, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacının Nedenleri ve Yapılan Düzenlemeler,” s. 217.

yaşlı bağımlılık oranının ve azalan çalışma çağındaki nüfusun ekonomi üzerindeki olumsuz etkisini bertaraf etmek için alınan tedbirlerden ilki olması açısından emeklilik reformu önem arz etmektedir.

3.2.İTALYA'DA EMEKLİLİK REFORMU

3.2.1. İtalya'da Emeklilik Sisteminin Gelişimi

İtalya'da emeklilik sistemi uygulaması Ulusal Sosyal Güvenlik Kurumu (Istituto Nazionale della Previdenza Sociale) tarafından ilk olarak 1919 yılında başlatılmıştır.³⁸ Reformların başlangıcı vergilerin katkısı ile işleyen emeklilik sistemi fonunun yüksek enflasyon sebebiyle hükümet harcamalarına kullanılmasıyla sistemin işleyemez hale gelmesi ile olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya 1952'de pay-as-you-go (PAYG) sistemine geçiş yapmış ve bu sistem ilk kurulduğu haliyle 1992'deki ilk emeklilik reformuna kadar değişmeden kalmıştır.

Reform öncesi İtalya'daki emeklilik sistemi temelde birinci sütuna dayalı olarak kamu yönetiminde işleyen bir sistemdir. Maaş bordrosundaki vergi matrahı üzerinden ödenerek oluşturulan emeklilik fonuna işveren 2/3 oranında işçi de 1/3 oranında katkı sağlamaktaydı. İtalyan emeklilik sistemine göre, asgari 15 yıl çalışma süresi olan erkekler 60 yaşında kadınlar 55 yaşında emekli olabilmekteydi. Ayrıca özel sektörde 35 yıl çalışan veya kamu sektöründe 20 yıl çalışan bir kişi minimum yaşa ulaşmamış olsa da emekli olabilmekteydi. Bu durum erken emekliliğe yol açmış olmakla birlikte İtalya'da yaşlı bağımlılık oranını da artırmaktaydı.³⁹ İtalyan emeklilik sistemine göre maaşlar

³⁸ Maurits Aben, **Overview of the Italian Pension System**, Report: Università degli Studi di Trenta, 2011, s. 11.

³⁹ Maurits Aben, **Overview of the Italian Pension System**, s. 12; Elza Jgerenaia v.d., "Pension System in Southern European Countries – Challenges and Opportunities," **International Affairs and Global Strategy**, C. 25, 2014, s. 12; Paolo Barbieri ve Stefani Scherer, "Retirement in Italy: Rising social inequalities across generations," Hans-Peter Bossfeld v.d., ed., **Aging Populations, Globalization and the**

tanımlanmış fayda (defined-benefit) esasına dayalı olarak son beş yıllık maaş seviyesinin ortalamasına göre belirlenmekteydi.⁴⁰

Temelde birinci sütuna dayalı bir emeklilik sistemi olan İtalya, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren cömert bir refah devleti tecrübesi yaşamıştır. Başka bir deyişle, İtalya'da emeklilik sistemi kamu harcamaları çerçevesinde yürüyen bir sistemdir. Refah devletinin cömert uygulamaları ile uygulanan erken emeklilik uzun süre emeklilik ücreti ödenmesi ile kamuya artarak çoğalan bir yük olmaktadır.⁴¹ Bununla birlikte İtalya'da bu süreçte gerçekleşen yaşlanma ve yaşlı bağımlılık oranının artması sonucu kamu maliyesi emeklilik yükünü karşılayamaz hale gelmişti. Ancak refah devletinin yapısal unsurları olan sendikalar ve hükümetler arasındaki denge emeklilik sisteminde reform yapmayı da zorlaştırmıştır.⁴²

1980'lerde emeklilik sisteminin reforma ihtiyacı belirgin hale gelmiştir. Ancak siyasi ve toplumsal yapı dengesi nedeniyle bu dönemde herhangi bir adım atılmamıştır. Demografik eğilimlerle yaşlı oranı artmış ve bu artışın devam edeceği tahmin edilmekteydi. Aktif nüfusun ise oranı azalmakta ve iktisadi bir daralma beklenmekteydi. Buna rağmen sendikaların direnmesi ile hükümetler emeklilik reformunda fazla ısrarcı olamamıştır.⁴³ Ancak 1990'larda yaşanan krize karşı önlemlerin daha fazla ertelenmemesi düşüncesi ile emeklilik sisteminde küçük bazı değişiklikler yapılmıştır.

Labor Market: Comparing Late Working Life and Retirement in Modern Societies, Cheltenham: Edward Elgar, 2011, s. 93.

⁴⁰ Maurits Aben, **Overview of the Italian Pension System**, s. 13; Paolo Barbieri ve Stefani Scherer, "Retirement in Italy: Rising social inequalities across generations," s. 93.

⁴¹ Faruk Taşçı, "Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri," **Çalışma ve Toplum**, S. 1, 2010, s. 193-195.

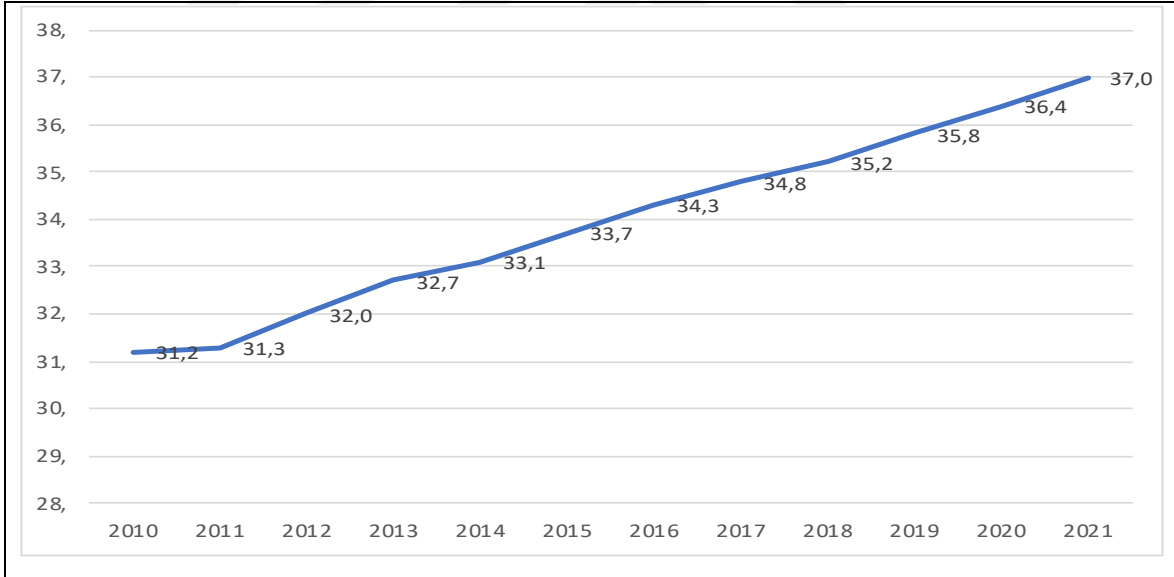
⁴² Franca Maino ve Stefano Neri, "Explaining Welfare Reforms in Italy between Economy and Politics: External Constraints and Endogenous Dynamics," **Social Policy & Administration**, C. 45, S. 4., 2011, s. 447.

⁴³ A.g.m., s. 446.

3.2.2. İtalya’da Emeklilik Reformunun Nedenleri

3.2.2.1. İtalya’da Yaşlı Bağımlılık Oranı

İtalya’da emeklilik reformunu gerekli hale getiren en önemli unsur yaşlı nüfusun artışı ve yaşlı bağımlılık oranının yüksek oluşudur. Şekil 3.5’te görülebileceği üzere, on bir yıl gibi kısa bir sürede yaşlı bağımlılık oranlarında dikkat çekici bir değişim gerçekleşmiştir. Şekil 3.5’te görüldüğü üzere 2010’da %31,2 olan yaşlı bağımlılık oranı 2021’de %37’ye yükselmiştir. OECD’nin yaptığı geleceğe yönelik projeksiyonlara göre İtalya’da yaşlı bağımlılık oranı 2025’te %45,6; 2050’de %72,4’e yükseleceği tahmin edilmektedir.⁴⁴

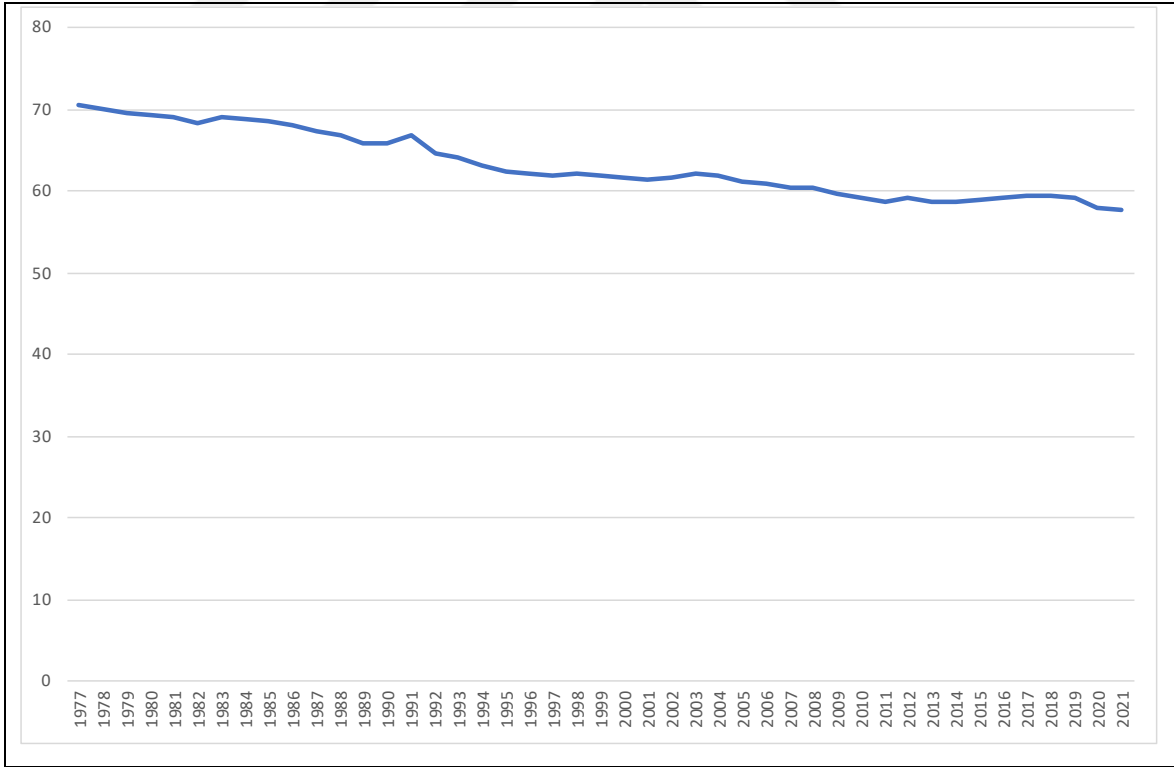

Şekil 3.5.İtalya’da Yaşlı Bağımlılık Oranı

Kaynak: Eurostat, Old-age-dependency ratio verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (Çevirimiçi)
(<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00198/default/table?lang=en>, 21.04.2022.

⁴⁴ OECD, *Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators*, Paris: OECD Publishing, 2017, s. 123.

İtalya’da yaşlı nüfus ve yaşlı bağımlılık oranının giderek yükselmesi ülke ekonomisinin stabil olarak devam etmesini tehdit etmektedir. Bağımlılık oranının bu şekilde seyretmesi aktif olarak çalışma çağında olanların işgücüne katılımlarını daha da önemli hale getirmiştir. İşgücüne katılım ne kadar yüksek olursa bağımlılık oranını o kadar tolere etme imkânı sunacaktır. İtalya’da ise 15 yaş üzeri nüfusun işgücüne katılım oranının giderek azalmakta olduğu gözlemlenmiştir. Şekil 3.6’da görüldüğü üzere 1977’de 15 yaş üzeri nüfusun işgücüne katılım oranı %70,5 iken 2020’de %57,8’e düşmüştür. Bu durumun erken emeklilik imkanları ve emekli olmanın bireylere getirdiği avantajların bir sonucu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla işgücüne katılımın artması için İtalyan emeklilik sisteminde reform yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

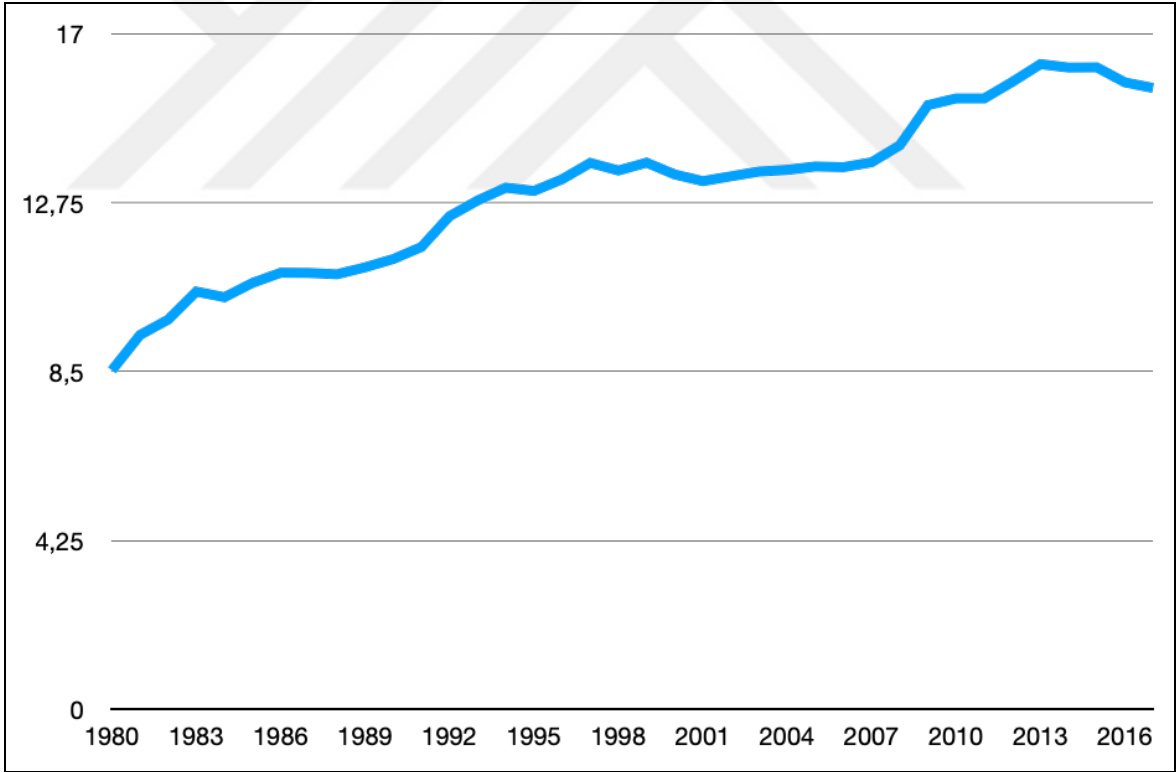

Şekil 3.6.İtalya’da 15 Yaş ve Üzeri Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı

Kaynak: World Bank, “Labor force participation rate, male (% of male population ages 15+) (national estimate)” verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.2.2.İtalyan Emeklilik Sisteminin Yapısal Sorunları

İtalya’da emeklilik reformunu gerekli hale getiren en önemli mesele nüfusun yaşlanması ve bununla bağlantılı olarak kamu emeklilik harcamalarının GSYH’ya oranının giderek yükselmesidir. Şekil 3.7’de görüldüğü gibi 1980’de İtalya’da GSYH’nın %8.53’ü kamu emeklilik harcamalarına ayrılmaktayken bu oran sürekli artarak 2013’te %16,24 ile şimdiye kadarki en yüksek noktasına ulaşmıştır. Halen OECD ülkeleri arasında %15,6 oranı ile GSYH’dan emeklilik ödemelerine en fazla harcama yapan ülke İtalya’dır.⁴⁵

Şekil 3.7.Kamu Emeklilik Harcamalarının GSYH’ya Oranı (İtalya)

Kaynak: OECD, “Pension Spending” verilerinden oluşturulmuştur. (Çevirimiçi)
<https://data.oecd.org/socialexp/pension-spending.htm>, 06.06.2022.

⁴⁵ OECD, “Pension Spending,” <https://data.oecd.org/socialexp/pension-spending.htm>, 06.06.2022.

Bu durum İtalya'nın refah devleti anlayışıyla cömertçe yaptığı harcamaların, nüfusun yaşlanması ve bununla bağlantılı olarak yaşlı bağımlılık oranının sürekli yükselmesiyle giderek artmasından kaynaklanmaktadır. İtalya'da emeklilik reformları temelde kamu harcamalarındaki yükü azaltmayı hedeflemiş olsa da reform süreci etkisini gösterememiş ve henüz kamu harcamalarında beklenen düşüş gerçekleşmemiştir. Nitekim hükümetlerin, sendikaların ve çalışanların her zaman uzlaşma imkânı bulamaması emeklilik reformlarında yapısal dönüşümlerin yapılmasına engel olmuş ve değişimlerin etkilerini de yavaşlatmıştır.⁴⁶

3.2.3. İtalya'da Emeklilik Reformları

3.2.3.1. Amato Reformu (1992)

Dönemin başbakanı Giuliano Amato ile anılan emeklilik reformu mevcut emeklilik sisteminde yapısal bir değişiklik getirmeyip bazı küçük düzenlemeler yapmıştır. Bu reformla dünya genelindeki emeklilik yaşının yükseltilmesi trendiyle uyumlu olarak, erkeklerde emeklilik yaşı 60'tan 65'e, kadınlarda 55'ten 60'a yükseltilmiştir. Bununla birlikte emekli aylıklarının miktarı da tekrar düzenlenmiştir. Emeklilik maaşının hesaplanması için 15 yıl çalışmış olan yaşlı çalışanların son 5 yıldaki maaş seviyesinden son 10 yıldaki maaş seviyesine bakılmasına karar verilmiştir. 15 yıldan az çalışma süresi olanlar için ise emeklilik maaşının kariyerlerindeki maaş ortalamalarına göre hesaplanması kabul edilmiştir. Bu düzenlemelere ek olarak daha önce sektörde çalışanların emekli olması için gerekli olan asgari 35 yıl çalışma süresi herkese uygulanacak şekilde standart hale getirilmiştir.⁴⁷

⁴⁶ Franca Maino ve Stefano Neri, "Explaining Welfare Reforms in Italy between Economy and Politics: External Constraints and Endogenous Dynamics," s. 446.

⁴⁷ Elza Jgerenaia v.d., "Pension System in Southern European Countries – Challenges and Opportunities," s. 12; Maurits Aben, Overview of the Italian Pension System, s. 14; Paolo Barbieri ve Stefani Scherer, "Retirement in Italy: Rising social inequalities across generations," s. 94; Marcello D'Amato ve Vincenzo Galasso, "Assessing the Political Sustainability of Parametric Social Security Reforms: The Case of

Amato reformunun asıl amacının emeklilik yaşının yükselterek işgücüne katılımı artırmak olduğu görülmüştür. Reform öncesinde İtalyan sosyal güvenlik sisteminde var olan haklar çalışanları erken emekliliğe teşvik etmekteydi. Bu reform ile emekliliği erteleyerek çalışanları işgücünde daha uzun süre tutmayı ve bu sayede kamudaki emeklilik harcamaları yükünü hafifletmeyi amaçlamıştır. Ancak reform ile beklenen etki gerçekleşmemiştir.

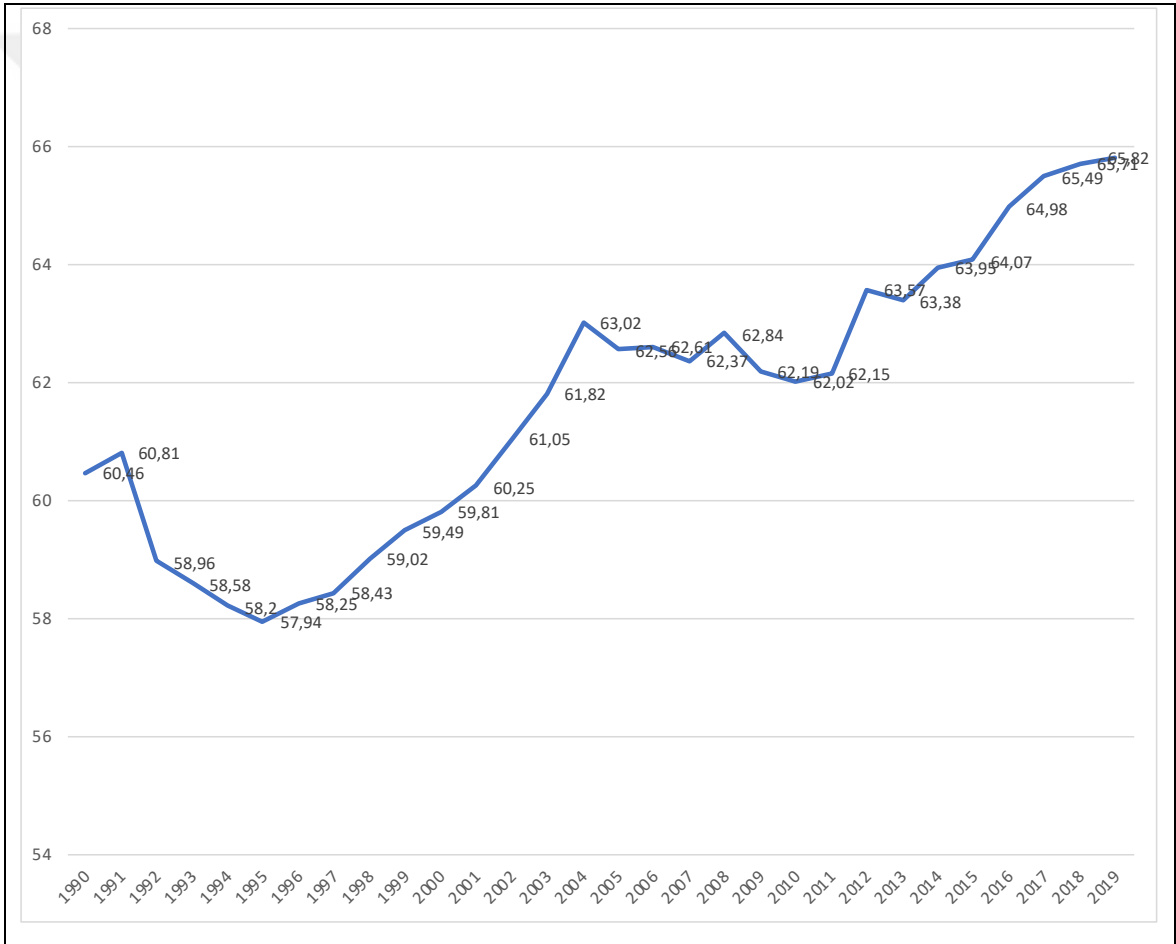
3.3.2.2.Dini Reformu (1995)

Amato reformundaki düzenlemelere rağmen kamu harcamaları içinde emeklilik aylıklarının ödemeleri sorun olmaya devam etmiştir. Özellikle OECD, IMF ve AB'nin baskıları İtalya'yı emeklilik sisteminde yapısal reformlar yapmaya zorlamaktaydı. Bu çerçevede dönemin başbakanı Lamberto Dini 1995'te yeni bir reforma öncülük etmiştir. Buna göre, 57-65 yaşları arasında emekli olabilmek için minimum çalışma süresi 5 yıla düşürülmüştür. Ancak kamu harcamalarının yükünü hafifletmek için tanımlı fayda (defined benefit) esasına dayalı emeklilik maaşı yerine katkı payına (notional defined contribution) ve GSYH'nin artışına endeksli emeklilik maaşı hesabına geçilmiştir. Buna göre PAYG sistemi değişmeden kalsa da maaşlarda çalışanın kariyeri boyunca sağladığı katkı oranı ve ülke gelirindeki artış ile orantılı olarak hesaplanması kabul edilmiştir. Bu sisteme 2012'den sonra başlanması öngörüldü.⁴⁸

Italy,” **Giornale degli Economisti e Annali di Economia** 61, Anno 115, S. 2, 2002, s. 177-178; OECD, **Ageing and Employment Policies: Italy**, Paris: OECD, 2004, s. 63.

⁴⁸ Elza Jgerenaia v.d., “Pension System in Southern European Countries – Challenges and Opportunities,” s. 12; Maurits Aben, **Overview of the Italian Pension System**, s. 12-13; Paolo Barbieri ve Stefani Scherer, “Retirement in Italy: Rising social inequalities across generations,” s. 94; Franca Maino ve Stefano Neri, “Explaining Welfare Reforms in Italy between Economy and Politics: External Constraints and Endogenous Dynamics,” s. 450; Marcello D’Amato ve Vincenzo Galasso. “Assessing the Political Sustainability of Parametric Social Security Reforms: The Case of Italy,” s. 178; OECD, **Ageing and Employment Policies: Italy**, s. 63.

1995 Dini reformu emekliliğe hak kazanan herkese sunduğu tanımlı faydalar yerine bireylere katkıları oranında emeklilik maaşı vermeyi hedeflemiştir. Bununla kamudaki yükün azalması öngörülmektedir. Ancak prim ödemelerine oranlı olarak maaş hesaplama sisteminin getirilmiş olması uzun vadeli bir geçiş dönemini gerektirmektedir. Bu nedenle Dini reformunun etkisi hemen görülmemiştir.⁴⁹

Şekil 3.8.İtalya’da 15-64 Yaş Arası İşgücü Katılım Oranı

Kaynak: World Bank, “Labor force participation rate, total (% of total population ages 15-64) (modeled ILO estimate) - Italy” verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁴⁹ OECD, *Ageing and Employment Policies: Italy*, s. 64

Dini reformunun etkileri hemen görülmese de uzun vadede etkileri belirgin olmaya başlamıştır. Öncelikle Dini reformunun yürürlüğe gireceği 2010’lardan itibaren 15-64 yaş arası aktif nüfusun işgücüne katılım oranının önemli ölçüde arttığı gözlemlenmiştir. Şekil 3.8’de görüldüğü üzere 1995’te %58 civarında olan 15-64 yaş arası grubun işgücüne katılım oranı bu tarihten itibaren artmaya başlamıştır. 2003-2010 arası %62-63 arasında seyreden bu oran 2010’dan itibaren yeniden yükselmeye başlamıştır. 2019’a geldiğinde ise %66’ya yakın bir orana ulaşmıştır. İşgücüne katılım oranının bu şekilde yükselmesinin erken emekli olmanın zorlaşması ve erken emekli olmanın avantajının kaybolmaya başlaması ile alakalı olduğu ifade edilebilir.

3.3.2.3.Prodi Reformu (1997), Berlusconi Reformu (2004) ve Sonrası

Başbakan Romano Prodi emeklilik reformlarını devam ettirmiş ancak büyük bir değişiklik getirememiştir. Temelde kamu ve özel sektörlerdeki emeklilik şartlarının birbirleri ile uyumu yönünde düzenlemeler yapmayı hedeflemiştir. Bireylerin emeklilik primlerine olan katkı oranlarında az bir miktar artırımı (%19’dan %20’ye) gerçekleştirmiştir. Bu nedenle Prodi reformu önceki reformların devamı niteliğinde olup eksik bırakılan alanlarda düzenleme yapamamıştır.⁵⁰

1990’larda yapılan reformların İtalya’nın uzun süredir var olan dengesiz refah devleti harcamaları problemini çözmeye yetmese de daha da kötüleşmesinin önüne geçtiği söylenebilir. 1990’ların sonunda İtalya reformlara rağmen OECD ülkeleri arasında emeklilik harcamalarının GSYH’ya oranı sıralamasında hala en başta yer almaktaydı.⁵¹ 2000’lerin başlarında başbakan Silvio Berlusconi hükümeti sendikalarla birlikte bir uzlaşa sağlayarak reform planı hazırlığındaydı. Fakat hem hükümetin önündeki kamu açığının

⁵⁰ Maino ve Stefano Neri, “Explaining Welfare Reforms in Italy between Economy and Politics: External Constraints and Endogenous Dynamics,” s. 450; OECD, **Ageing and Employment Policies: Italy**, s. 64.

⁵¹ Maino ve Stefano Neri, a.g.m., s. 450.

büyümesini kontrol etmek hem de sendikaların savunduğu emeklilik haklarının birlikte korunması mümkün görünmemekteydi. Bu yüzden 2000’lerde İtalya’da ciddi bir emeklilik reformu yapılamamıştır.⁵² 2004 yılında ve 2007 yılında uygulamaya konulan yasalarla farklı sektörlerde çalışanların sahip olduğu emeklilik şartları uzlaştırılmıştır.⁵³ 2007 reformu tedrici olarak emeklilik yaşını 59’dan 61’e çıkarmış ve 40 yıllık bir çalışma süresi olan bir çalışanın herhangi bir yaşta emekli olması kabul edilmiştir.⁵⁴

3.3. TÜRKİYE- İTALYA KARŞILAŞTIRMASI

Çalışmanın ikinci bölümünde nüfusun yaşlanması bağlamında Türkiye ve İtalya’nın demografik yapıları mukayese edilmiştir. İki ülke de demografik yapıları ile özel bir konumdadır. Türkiye, yaşlanma hızı bakımından dünyada ikinci sırada yer almaktadır. İtalya ise yaşlı ülkeler sıralamasında Monako ve Japonya’dan sonra üçüncü sıradadır. Bununla birlikte Türkiye’de yaşlı nüfusun iki katına çıkması 15 yıl içinde gerçekleşmiştir. Bu sürenin kısalığı başka ülkelere bakılarak anlaşılabilir. Örneğin Fransa için bu oran 115 yıl, İsveç içinse 85 yıldır. İtalya ise, %23,3 yaşlı oranı ile dünyada en yaşlı nüfusa sahip ülkelerdendir.

3.3.1.Nüfusun Yaşlanması ve Emeklilik Sistemlerinin Yapısı Bakımından Karşılaştırılması

Yaşlı nüfusun artış hızına bakıldığında Türkiye’nin yakın gelecekte çok yaşlı ülkeler arasında olması kaçınılmazdır. Bu nedenle, erken yaşlanmış ve yaşlanmaya devam eden bir ülke olarak İtalya örneği, Türkiye için hali hazırda içinde bulunduğu demografik fırsat penceresini daha iyi değerlendirmek ve gelecekte devam etmesi öngörülen yaşlı

⁵² A.g.m., s. 455-456.

⁵³ A.g.m., s. 456; Maurits Aben, *Overview of the Italian Pension System*, s. 15.

⁵⁴ Maurits Aben, *A.e.*, s. 15.

toplum yapısı ile sosyal güvenlik sistemini dengede tutabilme açısından önem arz etmektedir. İki ülke arasındaki emeklilik sistemi mukayesesinin bir diğer önemi iki ülkenin de Güney Avrupa refah modeli içinde yer alması ve benzer kültürel ve coğrafi özelliklere sahip olmasıdır.

Ülkelerin sosyal refahı sağlamak amacıyla yaptıkları harcamaları baz alarak yapılan sınıflandırmalardan en çok kabul gören Esping-Andersen'in yaptığı sınıflandırmadır. Ancak daha sonra bu sınıflandırma eksik kabul edilmiş (Leibfried, Petmesidou, Castles ve Ferrera gibi araştırmacılar tarafından) bazı özellikleri ile Kıta Avrupası ülkelerinin sahip olduğu refah devleti sınıfında değerlendirilemeyeceği ifade edilmiştir.⁵⁵ İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan, Kıbrıs, Malta ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu Güney Avrupa refah modeli, "korporatist devlet" modelinin temel özelliklerine sahiptir. Bu özellikler şu şekilde özetlenebilir:

Anayasalarında "sosyal devlet" ilkesi açıkça yer alan bu ülkelerin ortak birçok özelliği vardır. Dini kurumlar politik olarak da önemli bir yere sahiptir, erkek evin geçimini sağlamakla görevli ve dışarıda evin geçimi için çalışandır. Emek piyasalarında standart istihdam yapısı ağırlıklıdır, istihdam güvencesi katı yasalarla korunmaktadır. Bununla birlikte emek piyasasında katmanlı bir yapı hakimdir. Kamu-özel sektör, etnik köken ve cinsiyet gibi "katmanlı bir emek piyasası" mevcuttur.⁵⁶

İtalya'da 1970'lerin ortalarına kadar, Türkiye ise yakın bir zamana kadar tarım sektörü ağırlıklıydı. Bununla birlikte kadınların istidama katılma oranı düşük, kayıt dışılık ise oldukça yüksektir. Her ne kadar "sosyal devlet" ilkesi anayasal olarak benimsenmiş olsa da sosyal güvenlik yeterince gelişmemiştir ve parçalı bir yapıdadır. Kamu sosyal politikalarıyla birlikte aile ve dini kurumlar da sosyal korumada rol almaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye ve İtalya'nın birçok benzer özelliğe sahip olduğu söylenebilir.

⁵⁵ Nurgün Kul Parlak, "Emeklilik Sistemlerinin Reformu ve Geleceği: Güney Avrupa ve Türkiye," s. 74.

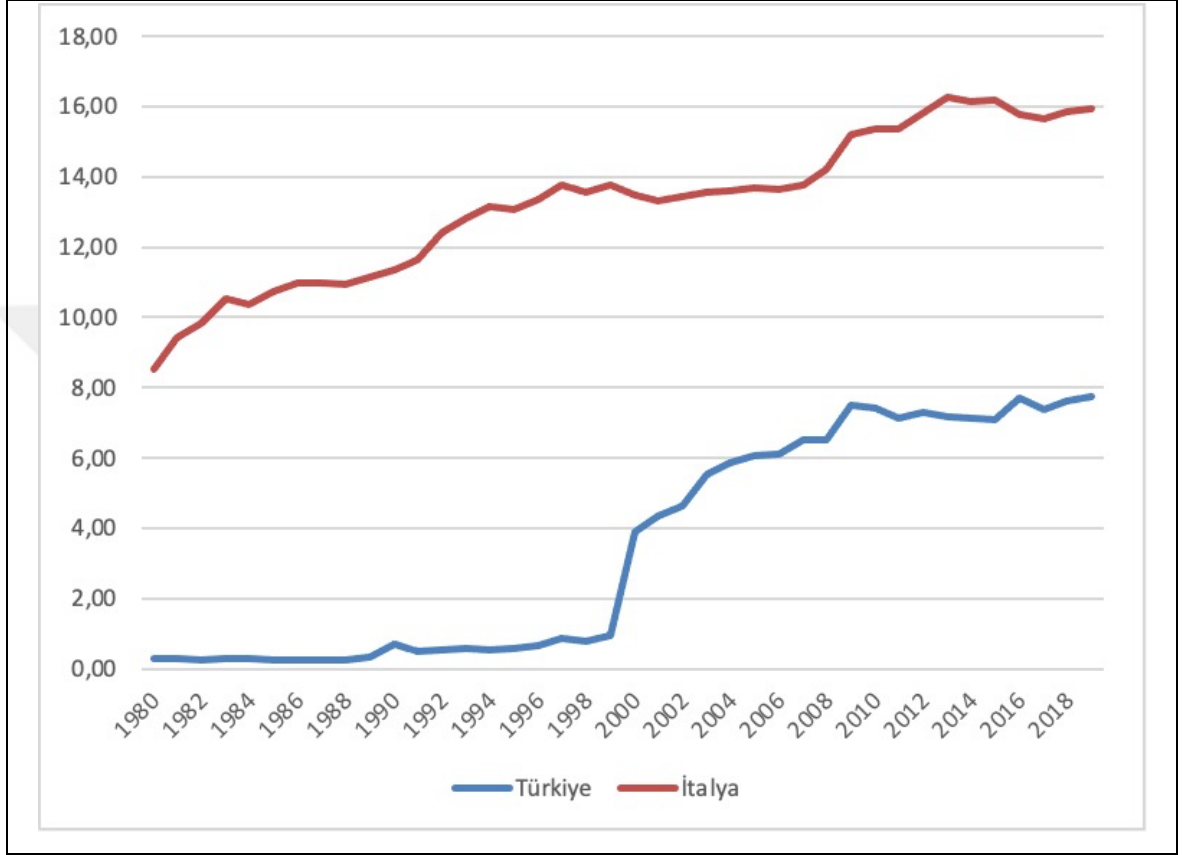
⁵⁶ A.g.m., s. 75.

Daha önce de değinildiği gibi İtalya’da emeklilik sistemi uygulaması 1919’da başlamış; 1952’de PAYG denilen sisteme geçilmiş ve bu uygulama 1992’deki ilk reform uygulamasına kadar devam etmiştir. 1992 yılında İtalya’da sosyal güvenlik reformunu gerekli hale getiren en önemli neden, demografik yaşlanma olmuştur. Emeklilik primlerinin ekonomik krizler nedeniyle iyi değerlendirilememesi ve nüfusun erken yaşlanması ile kamu emeklilik sistemi üzerindeki yükün giderek artması, 1980’lerden itibaren emeklilik sisteminde köklü reformlara ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur.

Türk sosyal güvenlik sistemi 1990’larda açık vermeye başlamıştır. İtalya ile kıyaslandığında nüfusun yaşlanması ile bağımlılık oranının hızlı yükselmesine bağlı olarak emeklilik reformunu zorunlu kılan bir demografik yapı Türkiye’de reform ihtiyacının konuşulmaya başlandığı 1980’lerde söz konusu değildir. Gittikçe artan yaşlı nüfusun ihtiyaçlarına cevap verememe durumu olmamasına rağmen iyi idare edilememiş kamu emeklilik fonlarının ve sistemden kaynaklanan sorunların etkisiyle aktif/pasif dengesi erken dönemlerde bozulmuştur. Bununla birlikte uluslararası kurum ve kuruluşlar demografik dönüşümün tüm devletler tarafından tecrübe edileceğini, nüfus yaşlanmadan sosyal güvenlikle tedbiren birtakım reformlar yapılmasını tavsiye etmiştir.

3.3.2.Kamu Emeklilik Harcamalarının Karşılaştırılması

Emeklilik sistemlerindeki reformların amacı kamu harcamalarındaki yükü hafifletmektir. Bu amaçla kamu emeklilik harcamalarının GSYH içindeki payını mukayese etmek kamu emeklilik harcamalarının oransal olarak yükünü iki ülke için de görmek açısından önemlidir. İtalya’nın kamu emeklilik harcamaları 2018 yılında GSYH’nın %16.2’sini oluşturmaktadır. OECD üyesi ülkelerin ortalaması ise %8’dir. Diğer bir ifade ile, İtalya OECD ülkeleri içinde kamu emeklilik harcamalarının GSYH’ye oranı en yüksek ülkesidir. Türkiye’de kamu emeklilik harcamaları benzer gelir grubuna dahil ülkelerin yaklaşık olarak 2,5 katıdır.

Şekil 3.9. Türkiye ve İtalya’da Emeklilik Harcamalarının GSYH İçindeki Oranı

Kaynak: "Top Countries in Public Pension Spending" verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. <https://www.nationmaster.com/nmx/ranking/public-pension-spending>, 22.06.2022)

Şekil 3.9’da de görüldüğü gibi İtalya’da kamu emeklilik sisteminin GSYİH içindeki payı 1980’de bile Türkiye ile kıyaslanamayacak kadar yüksektir. İtalya’da GSYH içinde emeklilik harcamalarına ayrılan payın bu kadar yüksek olması, reformların istenilen sonuca ulaşmadığını göstermektedir. Bununla birlikte 15-64 yaş aralığının işgücüne katılımının reformlardan sonra arttığı gözlemlenmektedir.

İtalya ve Türkiye’nin emeklilik sistemlerinde reform ihtiyacının bir diğer nedeni de iki ülkede de uygulanan erken emeklilik uygulamalarının sistemi sıkıntıya sokmasıdır.

Erken emeklilik uygulamaları sistemi iki açıdan etkilemektedir. Bir taraftan çalışanların iş piyasasından erken ayrılmaları nedeniyle prim tahsilatı düşmekte, diğer taraftan daha çok kişiye daha uzun süre aylık bağlanmaktadır. Bu bağlamda hem İtalya hem de Türkiye erken emeklilik uygulamalarıyla emeklilik sistemlerinde reform ihtiyacını hızlandırmışlardır.

3.3.3.Yaşlı Nüfusun Sosyo-Ekonomik Durumunun Karşılaştırılması

Buraya kadar emeklilik reformlarına neden ihtiyaç duyulduğuna ve nüfusun yaşlanmasının bu noktadaki etkisine iki ülke mukayesesi ile değinildi. Ancak emeklilik reformlarını değerlendirirken bireysel olarak kişilerin gelir durumu, çalışma dönemine göre nasıl değişmektedir sorusu da önem arz etmektedir. Bu amaçla, “ikame oranı” (replacement rate) denilen, net ve brüt olarak hesaplanan bir ölçü kullanılmaktadır.

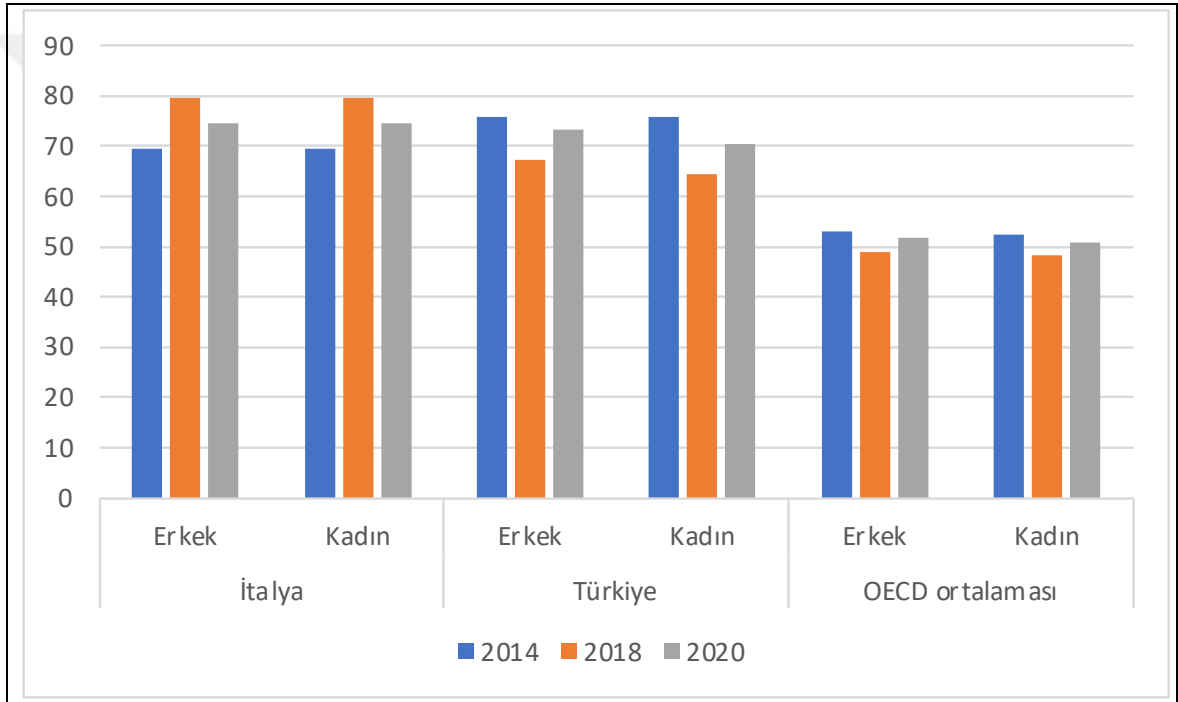
Net ikame oranı (net pension replacement rate), çalışanların ve emeklilerin ödediği gelir vergileri ve sosyal güvenlik primleri dikkate alınarak bireysel emeklilik kazançlarının emeklilik öncesi kazanca bölünmesiyle elde edilir.⁵⁷ Bu oran, bir emeklilik sisteminde emekli aylığının emeklilikten önceki ana gelir kaynağı kazançların yerine ne kadar etkin bir gelir imkânı sağladığını ölçmektedir.

Brüt ikame oranı ise (gross pension replacement rate) brüt emeklilik hakkının emeklilik öncesindeki brüt kazançlara bölümü olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ Emekli aylığının brüt ikame oranı emeklilikten önceki brüt gelir kaynaklarının yerine ne kadar etkin bir emeklilik sağladığını ölçmektedir. Cinsiyete göre hesaplanan bu gösterge emekli hayatının müreffeh geçtiğini göstermesi açısından önemlidir. Emekli aylığı ikame

⁵⁷ OECD, “Net pension replacement rates,” <https://data.oecd.org/pension/net-pension-replacement-rates.htm#indicator-chart>, 22.06.2022)

⁵⁸ OECD, “Gross pension replacement rates,” <https://data.oecd.org/pension/gross-pension-replacement-rates.htm#indicator-chart>, 22.06.2022)

oranının düşük olması çalışma dönemindeki gelir durumuna göre düşük emekli aylığı almak demektir. Bireylerin alıştığı yaşam standardını hayatın hassas bir döneminde sağlayamamaları mutsuzluk, güvensizlik gibi ruh hallerine neden olabilmektedir. Bir çok sosyal sıkıntıya sebep olabilecek bu durum ayrıca “yaşlı yoksulluğu” dediğimiz başka bir soruna da kapı aralayabilmektedir.

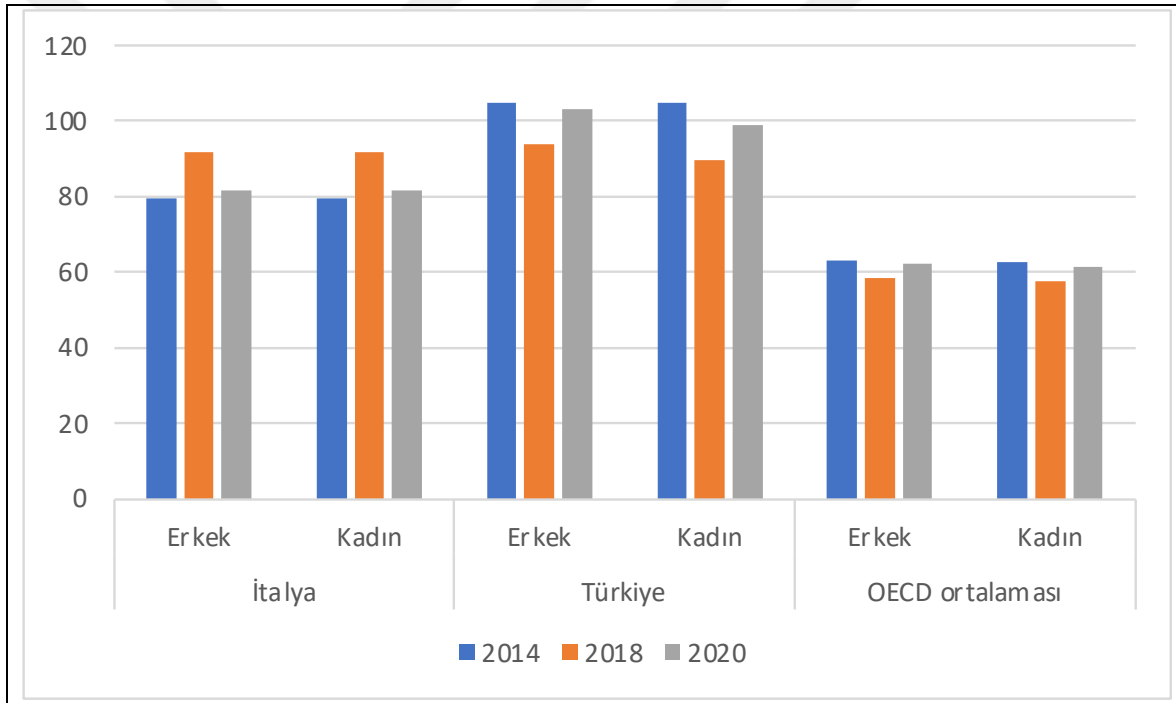

Şekil 3.10.Emeklilik Aylığı Brüt İkame Oranı

Kaynak: OECD, “Gross pension replacement rates,” verilerinden oluşturulmuştur. <https://data.oecd.org/pension/gross-pension-replacement-rates.htm#indicator-chart> (Son erişim 22.06.2022)

İtalya ve Türkiye’nin hayli cömert kabul edilebilecek emeklilik sistemlerine sahip olduklarından önceki bölümlerde bahsedilmişti. Net ve brüt emekli aylığı ikame oranları da bunu destekler niteliktedir. Şekil 3.10, İtalya, Türkiye ve OECD ülkeleri ortalaması için brüt emekli aylığı ikame oranlarını göstermektedir. Görüldüğü gibi hem İtalya hem de Türkiye OECD ortalamasının oldukça üzerindedir. 2020 yılında Türkiye’nin erkekler için brüt emekli aylığı ikame oranı %73.3, İtalya’nınki ise %74.6’dır. Kadınların emeklilik

öncesi gelirleri ile emekli aylıklarının etkinliğine bakıldığında Türkiye’de kadın çalışanların emekli olduktan sonra daha fazla gelir kaybına uğradıkları belirtilebilir. Nitekim Türkiye’de kadınların brüt emekli aylığı ikame oranı %70.3 iken İtalya’da %74.6’dır. Diğer bir ifade ile, İtalya’da emeklilikten sonra kişilerin uğradığı gelir kaybı kadın- erkek fark etmeksizin aynı oranda değişmektedir. Türkiye’de kadınlar erkeklere oranla %3’lük fazladan gelir kaybı yaşamaktadır.⁵⁹

Şekil 3.11. Emeklilik Aylığı Net İkame Oranı

Kaynak: OECD, “Net pension replacement rates,” verilerinden oluşturulmuştur. (Çevirimiçi) <https://data.oecd.org/pension/net-pension-replacement-rates.htm#indicator-chart>, 22.06.2022.

Net emekli aylığı ikame oranlarına bakıldığında 2020 yılı itibariyle, İtalya için %82, Türkiye için %103’lük bir oran görülmektedir. Kişilerin emeklilik öncesi gelirlerinin ne kadarını emekli aylığı olarak aldıklarını gösteren bu değerler, Türkiye’de

⁵⁹ A.y.

emeklilik sonrasında herhangi bir gelir kaybı olmadığını göstermektedir. İtalya’da ise emekli aylığı, emeklilik öncesindeki net gelirin %82’si kadardır. Bu durumda iki ülke de Şekil 3.11’de de görülebileceği üzere ortalama %60 civarında olan OECD ortalamasının çok üzerinde bir emeklilik aylığı sunmaktadır. Nüfusun yaşlanması bağlamında değerlendirildiğinde her yıl hızla artan sayıda emekliye benzer cömertlikte gelir sunmak bireysel olarak tatmin edici olsa da emeklilik sistemlerinin devamlılığı açısından sorun teşkil etmektedir.

Bu noktada tekrar ifade edilmesi gereken diğer bir nokta da emeklilik aylığı ikame oranlarının çok düşük olmasının yol açabileceği bireysel ve toplumsal sorunların mevcudiyetidir. Zira yaşlılık yaşamın hassas bir dönemidir. Bu dönemde, tüm hayatını çalışarak geçirmenin neticesinde maddi ve manevi rahatlık umulmaktadır. Emekli olduktan sonraki gelirde ciddi bir düşüş olması, alışılmış yaşam standartlarını karşılayamama halinde kişilerin güvensiz ve mutsuz hissetmesine sebep olabilir.

TÜİK’in gelir ve yaşam koşulları araştırmasının sonuçlarına göre “eş değer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60’ına göre hesaplanan yoksulluk oranı” yaşlı nüfus için 2016 yılında %16 iken 2020’de %16.7’dir. Yaşlı nüfus yoksulluğu cinsiyete göre incelendiğinde 2016’da kadınların yoksulluk oranı %17, erkeklerin %14.7’dir. 2020’de ise yaşlı nüfusu oluşturan kadınların yoksulluk oranı %17.6’ya, yaşlı erkek nüfusun yoksulluk oranı ise %15.6’ya yükselmiştir.⁶⁰ Bununla birlikte Türkiye’de yaşlı nüfusun %56.2’si mutlu olduğunu beyan etmiştir.

Sonuç olarak, emekli aylığı ikame oranının yüksekliği bireysel olarak ekonomik refahın emeklilikten önceki döneme göre çok değişmediğini göstermektedir. Bununla birlikte nüfusun yaşlanması ve bağımlılık oranının artması kamu emeklilik sistemlerinde artan yükü hafifleterek çözüm olabilecek reformlara gereksinimi ortaya koymaktadır.

⁶⁰ TÜİK, “İstatistiklerle Yaşlılar, 2021” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2021-45636>, 22.06.2022.

Bu doğrultuda hem İtalya’da hem de Türkiye’de birçok reform uygulanmıştır. Reformlar iki ülkede de kademeli olarak emeklilik yaşını yükseltirken ödenen primlerin de arttırılmasını esas almıştır. Ancak İtalya’da hükümetlerin sendikalar ve çalışanlarla uzlaşması her zaman mümkün olmamıştır. Sendikaların güçlü olması reformların yapısal birtakım dönüşümlere öncülük etmesini engellemiştir. Nitekim OECD verilerine göre, İtalya hükümeti yeniden yapılandırma kapsamında erken emeklilik seçeneğini tekrar uzatmıştır. Fazla  alışana sahip firma sendikaları ile hükümet yeniden özel anlaşmalar müzakere etmişse de 2023’e kadar normal emeklilik yaşından 7 yıl öncesine kadar emekli olma hakkı tanımışlardır.⁶¹

⁶¹ OECD, **Pensions at a Glance 2021: OECD and G20 Indicators**, Paris: OECD Publishing, 2021.

SONUÇ

Bu tezde nüfusun yaşlanması olgusunun emeklilik sistemleri üzerindeki etkisi Türkiye-İtalya mukayesesi çerçevesinde ele alınmıştır. Nüfusun yaşlanması, tüm toplumların deneyimlemekte olduğu bir olgudur. Her toplumun demografik dönüşüm teorisi çerçevesinde yaşlı topluma dönüşeceği kabul edilmektedir. İtalya, 1950'lerden itibaren yaşlı nüfusa sahip bir ülke konumundadır. Türkiye ise hızla yaşlanan bir ülkedir. Nüfusun yaşlanmasının ülkelere sosyal, ekonomik ve siyasi etkileri olmakla birlikte bu tezde genel olarak sosyal güvenlikteki özel olarak ise emeklilik sistemlerindeki etkisi incelenmiştir. Türkiye ve İtalya örneğinde nüfusun yaşlanmasının emeklilik sistemleri üzerinde oluşturduğu baskı ve emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla yapılan reformlar ele alınmıştır.

Mevcut literatür ve araştırmalar nüfusun yaşlanması olgusunu üç gösterge üzerinden değerlendirilmektedir; toplam nüfus içindeki yaşlı oranı, medyan yaş ve yaşlı bağımlılık oranı. Bir ülkede yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı %7 ila 10 olması durumunda o ülke yaşlı kabul edilmektedir. Yaşlı nüfusun oranı %10'un üzerinde olan ülkeler ise çok yaşlı toplum olarak isimlendirilmektedir. İtalya'da 1960'ta yaşlı nüfus %10'a yükselmiştir. 2020'de ise %23,3 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda İtalya 1960'tan beri çok yaşlı ülke konumundadır. Dünya sıralamasında Monako'dan sonra ikinci sıradadır. Türkiye ise hızla yaşlanmakta olan bir ülkedir. TÜİK verilerine göre 2021'de yaşlı nüfusun oranı %9,7 olarak açıklanmıştır. Dünyada yaşlanma hızı bakımından ikinci sırada yer alan Türkiye'nin nüfus projeksiyonlarına göre, 2080'de %25,6 oranında yaşlı nüfusa sahip olacağı tahmin edilmektedir.

Nüfusun yaşlanmasının bir diğer belirleyicisi olan medyan (ortanca) yaş, toplam nüfusu yarisını daha genç, yarisını ise daha yaşlı olacak şekilde ikiye bölen nokta olarak tanımlanmaktadır. Medyan yaş ne kadar yüksek olursa nüfusun yarisı bu yaştan daha yukarı olacağı için yaşlı nüfusun fazla olduğunu göstermektedir. İtalya'nın medyan yaşı 2020'de 47,3 olarak hesaplanmıştır. Nüfus projeksiyonlarına göre 2050'de 53,6 olması

beklenmektedir. Türkiye'nin medyan yaşı ise 2020'de 32.7 iken 2050'de 41.7 olması beklenmektedir. İtalya ile kıyaslandığında gerek medyan yaş gerekse de yaşlı nüfus oranı bakımından Türkiye'nin daha genç bir nüfusa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yaşlanma hızı bakımından değerlendirildiğinde Türkiye çok hızlı yaşlanmakta olan bir nüfusa sahiptir. Henüz gelişmekte olan ülkeler için asıl endişe verici olan da, nüfusun yaşlanma hızı ve gelişmişlik düzeyi arasındaki uyumsuzluktur. Türkiye'de yaşlı nüfusun iki katına çıkması için geçen süre 15 yıldır.

Son olarak bir toplumun yaşlı nüfusa sahip olduğunun bir göstergesi de yaşlı bağımlılık oranıdır. Çalışma çağındaki her yüz kişi başına düşen 65 yaş üzeri nüfusu gösteren yaşlı bağımlılık oranı toplumda çalışma çağındaki her yüz kişinin artık çalışamayan kaç kişi yerine de üretim yapması gerektiğini göstermektedir. İtalya'nın 2020'de yaşlı bağımlılık oranı %36,4 iken Türkiye'nin %13,4 olarak hesaplanmıştır. Bu göstergeler İtalya'nın uzun zamandır çok yaşlı ülke konumunda olduğunu, Türkiye'nin de hızla yaşlandığını göstermektedir.

Tezin ilk bölümünde bu veriler çerçevesinde yaşlı toplumun tanımı detaylı olarak değerlendirilmiştir. İkinci bölüm ise bu soruların cevaplarını İtalya ve Türkiye özelinde aramaktadır. Nüfusu yaşlandıran sebepler nelerdir? Yaşlanma toplumsal olarak da kaçınılmaz bir gerçeklik midir? Nüfusun yaşlanmasını gerçekleştiren durumlar hangileridir, sorularının cevabı aranmış, yaşlanmanın temel olarak üç nedeni olduğu sonucuna varılmıştır. Bunlar doğumda beklenen yaşam süresinin uzaması, doğurganlık oranlarının azalması ve göçlerdir. Doğumda beklenen yaşam süresinin uzaması ve doğurganlık oranlarının azalması nüfusun yaşlanmasının doğrudan nedenleri olarak kabul edilirken göçler nüfusun yaş yapısını dolaylı olarak etkilemektedir.

Teknolojik ilerlemeler ve tıptaki gelişmeler doğumda beklenen yaşam süresinin uzamasını sağlamıştır. İtalya'da doğumda beklenen yaşam süresi 1960 yılında 69 yıl iken 2020'de 83 olarak hesaplanmıştır. Türkiye'de ise doğumda beklenen yaşam süresi 1960'ta

45.3; 2020'de ise 78 olarak belirtilmiştir. Her iki ülkede doğumda beklenen yaşam süresi 2020 yılı itibarıyla 72.7 olan dünya ortalamasının üzerinde görülmektedir. Diğer taraftan doğurganlık oranları da hızla düşmesi genç nüfus oranının zamanla azalmasına ve yaşlanmanın artmasına sebep olmaktadır. Kadının çalışma hayatına katılımının artması, geniş aile yapısından çekirdek aileye geçişin ve hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak hem dünya genelinde hem de çalışmanın konusu olan İtalya ve Türkiye'de doğurganlık oranı hızla düşmektedir. İtalya'da doğurganlık oranı 1960'ta 2,3 iken 2020'de 1,3 olarak hesaplanmıştır. Türkiye'de ise 1960'ta 6,3 olan doğurganlık oranı 2020'ye gelindiğinde 2,03'e düşmüştür. Görüldüğü gibi, İtalya 1960'lardan itibaren yaşlı nüfusa sahip bir ülke olarak doğurganlık oranı da uzun yıllardır yenilenme oranı olan 2.1'e yakın seviyelerde seyretmektedir. Türkiye'de doğurganlık oranındaki düşüş hem sosyo-ekonomik gelişmeler hem de hükümetlerin aile planlaması uygulamalarıyla gerçekleşmiştir.

Nüfusun yaşlanmasının nedenlerinin bir diğeri de göçlerdir. Göç alan ülkenin nüfusu gençleşme potansiyeline sahip kabul edilmektedir. Zira göç eden nüfus çoğunlukla genç, çalışma çağındaki nüfustur. Göç veren ülkenin nüfusu göçten iki türlü etkilenmektedir; dışa göç hem çalışma çağındaki nüfustur hem de doğurganlık oranı yüksek kesimdir. İtalya tarımsal üretimdeki daralma ve sanayileşen ülkelerdeki emek talebine bağlı olarak 19. yüzyıldan beri dışa göç veren bir ülkedir. 1970'lerde İtalya'da sanayileşmesini tamamlamış ve dıştan göç almaya başlamıştır. Ancak yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle 2010'dan sonra dışa göç tekrar artmıştır. Bu nedenle İtalya için göç faktörü nüfusu daha da yaşlandıran bir etkiye sahiptir. Türkiye'de 1950 sonrası kırsaldan kente göçler sürekli artmıştır. 2000'lerde kentleşme oranı %90'ın üzerine çıkmıştır. Şehirleşmenin hızla artması geniş aile yapısından çekirdek aileye geçişi ve kadının da eğitim düzeyini ve çalışma hayatına katılımını arttırmıştır. 2010 sonrasında ise Suriye iç savaşının etkisi ile dört milyonun üzerinde göçmen Türkiye'ye sığınmıştır. Son yıllarda en büyük oranı Suriye'den olmakla birlikte Afgan mültecilerin sayısının artması da nüfusu arttırıcı etkisi olmuştur. Bununla birlikte göçler ve nüfusun yaşlanması arasındaki ilişkiyi

inceleyen çalışmalar glerin yaşlanma üzerinde belirleyici bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Birinci ve ikinci bölümlerinde nüfusun yaşlanmasının belirleyicileri ve nedenlerini İtalya ve Türkiye özelinde ele alan çalışmanın ikinci sorusu ise, bu iki ülkenin emeklilik sistemlerinin nüfusun yaşlanmasından nasıl etkilendiği üzerinedir. Daha önce ifade edildiği gibi, yaşlı nüfusun hızla artması sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Kamu emeklilik sistemlerinin hızla artan yaşlı nüfusun emekli aylıklarını ne kadar süre finanse edebileceği tartışılırken dünya genelinde tüm ülkeler emeklilik sistemlerini yeniden düzenlemeye başlamıştır. Türkiye’den çok daha önce demografik dönüşümünü tamamlamış olan İtalya’nın kamu emeklilik reformlarını incelemek önem arz etmektedir. Zira her iki ülke de uzun yıllar cömert emekli aylıkları ve erken emeklilik uygulamaları kamu emeklilik sistemlerini zorlamış, sistemin sürdürülebilir olması için erken dönemlerden itibaren reform ihtiyaı doğmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde sosyal güvenlik sistemlerinin doğuşu ve nüfusun yaşlanması ile emeklilik sistemleri arasındaki ilişki incelenmiştir. nc bölümde ise İtalya ve Türkiye’de sosyal güvenlik sistemlerinin doğuşu, gelişimi ve mevcut yapısı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Nüfusun yaşlanmasının emeklilik sistemleri üzerindeki etkisi yaşlı bağımlılık oranlarındaki değişim ve kamu emeklilik harcamalarının GSYH’ye oranı bağlamında değerlendirilmiştir. Nüfusun yaşlanması ile yaşlı bağımlılık oranları İtalya ve Türkiye için hızla artmaya devam etmektedir. Diğer taraftan, kamu emeklilik harcamaları bt içerisinde giderek daha fazla yer kaplamaktadır. Kamu emeklilik sistemlerinde sosyal güvenliğin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla uygulamaya konulan reformlar İtalya ve Türkiye özelinde detaylı bir şekilde incelenmiş ve reformların emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliği açısından yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- “Historical Background And Development Of Social Security,” (Çevirimiçi) <https://www.ssa.gov/history/briefhistory3.html>, 9 Mart 2022.
- Aassve, A., L. Mencarini, E. Pirani ve D. Vignoli: “Second Demographic Transition Invades Italy.” **Popdays 2019** (Nov 2018).
- Aben, Maurits: **Overview of the Italian Pension System**. Report: Università degli Studi di Trenta, 2011.
- Adıgüzel, Yusuf: **Göç Sosyolojisi**. Ankara: Nobel Yayınları, 2018.
- Alper, Yusuf: **Sosyal Sigortalar Hukuku Türk Sosyal Güvenlik Sistemi**. Bursa: Dora Yayıncılık, 2015.
- Altun, Fatih: “Üretken Bir Nüfus Grubu olarak Yaşlı Girişimciler,” **Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Yaşlılık**,ed.) Fatih Altun. Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
- Arltová, Markéta, Jitka Langhamrová: "Migration and Ageing of the Population of the Czech Republic and the EU Countries." **Prague Economic Papers**, Prague University of Economics and Business. vol.1. 2010.
- Arpa, A. T. ve M Kolçak: “Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları.” **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5. S.3. 2017.
- Arun, Özgür: “Türkiye’de Yaşlanmak: Bir armağan ya da lanet?.” Özgür Arun (ed.. **Yaşlanmayı Aşmak**. Ankara: Phoenix, 2018.
- Aysan, M. Fatih: “Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar.” **Türkiye’de Toplumsal Değişim**, İstanbul: Nobel, 2015.
- Aysan, M. Fatih: Türkiye’de Aile Yapısındaki Değişim ve Doğurganlığın Düşüşü”, **Türkiye Dördüncü Nufusbilim Konferansı (5-6 Kasım 2015): Tebliğ Metinleri Kitabı**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2016.

- Barbieri, Paolo ve Stefani Scherer: "Retirement in Italy: Rising social inequalities across generations." Hans-Peter Bossfeld v.d. (ed.). **Aging Populations, Globalization and the Labor Market: Comparing Late Working Life and Retirement in Modern Societies**. Cheltenham: Edward Elgar, 2011.
- Behar, Cem v.d.: **Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**. İstanbul: Tüsiad, 1999.
- Caldwell, John C.: "Toward a Restatement of Demographic Transition Theory." **Population and Development Review**. C. 2. S. ¾. Sep. - Dec., 1976.
- Ceylan, Harun: **Yaşlılık ve Refah Devleti: Bakım Hizmeti Alan Yaşlılar Üzerine Nicel Bir Araltırma -İsveç Örneği**. İstanbul: Açılım Kitap, 2015.
- Cliquet, R.: "The second demographic transition: Fact or fiction?," **Council of Europe Population Studies**, S. 23 (1991).
- Crampton, Alexandra: "Global Aging: Emerging Challenges," **The Pardee Papers**, S.6. August 2009.
- Cutler, David M. v.d.: "An Aging Society: Opportunity or Challenge." **Brookings Papers on Economic Activity**. no 1. 1990.
- Çobanoğlu, Alpaslan: "Türk Aile Yapısında ve Kültüründe Yakın Gelecekte Önem Kazanacağı Öngörülen Değişimler," **Journal of Social Sciences and Humanities** 4. 2020.
- D'Amato, Marcello ve Vincenzo Galasso: "Assessing the Political Sustainability of Parametric Social Security Reforms: The Case of Italy." **Giornale degli Economisti e Annali di Economia** 61. Anno 115. S. 2. 2002.
- Desiderio, Rene: "The Impact of International Migration on Fertility: An Empirical Study." **KNOMAD Paper** No 36, World Bank, Washington, DC., 2020.
- Diggs, Jessica: "Demographic Transition Theory of Aging." **Encyclopedia of Aging and Public Health**. 2008.
- Egeli, Haluk ve Ahmet Özen: "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Reform Sürecinin Değerlendirilmesi." **Mevzuat Dergisi**. 12/142. 2009.

- Erol, Mehmet Turgay: “Avrupa Birliği’nde Nüfusun Yaşlanması ve Sağlık Harcamalarına Etkisi.” **Sosyal Güvence**. C. 1. S. 1. 2012.
- European Comission: **Pension Reforms in the EU since the Early 2000's: Achievements and Challenges Ahead**. Discussion Paper 042: December 2016.
- Eurostat: “Old-age dependency ratio increasing in the EU” (Çevirimiçi) <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200713-1?inheritRedirect=true&redirect=/eurostat/en/news/whats-new>. 23.10.2021.
- Ferrara, Raffaele, Gerardo Gallo ve Armando Montanari: “Young Italians in European countries: social and economic perspective.” **Belgeo [Online]**. 3 2018.
- Gökbayrak, Şenay: “Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü.” **Çalışma ve Toplum**. 2010/2.
- Gül, İdil Işıl: “Yaşlı Bireylere İnsan Hak ve Özgürlükleri Perspektifinden bir Bakış,” **Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açıları**, ed. Alan Duben. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Günsoy, Güler ve Seda Tekeli: “Nüfusun Yaşlanması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine bir Analiz,” **Amme İdaresi Dergisi**. C. 48. S. 1. Mart 2015.
- Gündoğan, Naci. v.d.: **Çalışma Ekonomisi-I**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2016.
- Gündoğan, Naci: “İşgücünün Yaşlanması ve İşgücü Piyasalarına Etkileri.” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. C. 56. S. 4. 2001.
- Güvenç, Murat: “Nüfus Bilgisi ve Türkiye’de Demografik Değişim.” **Birikim**. S. 101. Eylül 1997.
- Ilgar, İsmail: **Yaşlı Adam Avrupa**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Ingham, Barbara, Andrejs Chirjevskis, “Implications of an increasing old-age dependency ratio: The UK and Latvian experiences compared,” **Pensions: An International Journal** 14. 2009.

- ve Fiona Carmichael:
ISTAT: “The Italians moving abroad increase while immigration decreases.” (Çevirimiçi)
https://www.istat.it/it/files//2020/05/Migrazioni_EN.pdf. Son erişim: 08.05.2022.
- James, Estelle: “Averting the Old-Age Crisis.” **Finance & Development** (June 1995).
- Jgerenaia, Elza v.d.: “Pension System in Southern European Countries – Challenges and Opportunities.” **International Affairs and Global Strategy**. C. 25. 2014.
- Juster, F. Thomas v.d.: **Preparing for an Aging World, Panel on a Research Agenda and New Data for an Aging World**. Washington, D.C.: National Academy Press, 2001.
- Kalkınma Bakanlığı: **On Birinci Kalkınma Planı: Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği**. Ankara: Kalkınma Bakanlığı, 2018.
- Kalkınma Bakanlığı: **On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023): İşgücü Piyasası ve Genç İstihdamı**. Ankara: Kalkınma Bakanlığı, 2018.
- Kirk, Dudley: “Demographic Transition Theory.” **Population Studies**. Vol. 50, S. 3. Nov., 1996.
- Koç, İsmet v.d.: **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2010.
- Köksel, Bilge: “Demografik Fırsat Penceresi’nden Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik.” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**. C. 9, S. 43. 2016.
- Kurnaz, Zeynep: “Yaşlılıkta Çalışma Yaşamı ve Sosyal Dışlanma,” **Yaşlılık, Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler**, ed.) Prof. Dr. Velittin Kalınkara. Ankara: Nobel, 2016.
- Kurtkapan, Hamza: “Türkiye’de Demografik Dönüşümün Sosyal Yansımaları ve Yaşlılık.” **Sosyal Güvence Dergisi**, C. 7. S. 15. 2019.
- Lesthaeghe, Ron: “The second demographic transition, 1986– 2020: sub-replacement fertility and rising cohabitation—a global update,” **Genus**, C. 76, S. 10. 2020.

- Lesthaeghe, Ron: "The Unfolding Story of the Second Demographic Transition." **Population and Development Review**. C. 36, n.2. June 2010.
- Maino, Franca ve Stefano Neri: "Explaining Welfare Reforms in Italy between Economy and Politics: External Constraints and Endogenous Dynamics." **Social Policy & Administration**. C. 45. S. 4. 2011.
- OECD: **Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators**. Paris: OECD Publishing, 2019.
- OECD: "Gross pension replacement rates." (Çevirimiçi) <https://data.oecd.org/pension/gross-pension-replacement-rates.htm#indicator-chart>. 22.06.2022.
- OECD: "Net pension replacement rates." (Çevirimiçi) <https://data.oecd.org/pension/net-pension-replacement-rates.htm#indicator-chart>. 22.06.2022.
- OECD: "Pension Spending." (Çevirimiçi) <https://data.oecd.org/socialexp/pension-spending.htm>. 06.06.2022.
- OECD: **Ageing and Employment Policies: Italy**. Paris: OECD, 2004.
- OECD: **Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators**. Paris: OECD Publishing, 2017.
- OECD: **Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators**. Paris: OECD Publishing, 2019.
- OECD: **Pensions at a Glance 2021: OECD and G20 Indicators**. Paris: OECD Publishing, 2021.
- Öğütoğulları, Eren ve Teoman Akpınar: "Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacının Nedenleri ve Yapılan Düzenlemeler." **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**. 6 Özel Sayı (2020).
- Önder, İzzettin: "Küreselleşme ve Neoliberalizm." Nilüfer Korkmaz ve Suzan Yazıcı (ed., **Küreselleşme ve Yaşlılık: Eleştirel Gerontolojiye Giriş**. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2014.
- Özbay, Ferhunde: "Demografik Dönüşüm Sürecinde İktidar, Kadın ve Aile." **Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?**. ed. Ulrike Dufner ve

- Semahat Sevim. İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2013.
- Özbay, Ferhunde: **Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus.** İstanbul: İletişim, 2015.
- Parlak, Nurgün Kul: “Emeklilik Sistemlerinin Reformu ve Geleceği: Güney Avrupa ve Türkiye.” **Sosyal Siyaset Konferansları / Journal of Social Policy Conferences.** 71/2 (2016).
- Powell, Jason L. ve Hafız T. A. Khan: “Ageing and Globalization: A Global Analysis.” **Globalistics and Globalization Studies** (2014).
- Puschmann, Paul ve Koen Matthijs: “The demographic transition in the Arab world: The dual role of marriage in family dynamics and population growth.” **International Population Studies, Beyond the Demographic Divide: Population Change in Europe, the Middle-East and North Africa.** (ed.) Koen Matthijs v.d. Farnham: Ashgate, 2015.
- Ritchie, Hannah ve Max Roser: “Age Structure,” (2019) <https://ourworldindata.org/age-structure> . Son Erişim 20.05.2022.
- Rosina, Alessandro ve Romina Fraboni: “Is Marriage Losing Its Centrality in Italy?.” **Demographic Research.** 11 (2004).
- Rosset, Edward: **Aging Process of Population.** London, Pergamon Press, 1964.
- Şahin, Dilek: “Doğumda Yaşam Beklentisinin Belirleyicilerinin Analizi: APEC Ülkeleri Örneği,” **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** C. 11, S. 1 (2018).
- Salur, Gülüstü: “Yaşlılık ve Bilişsel Süreçler,” **Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açıları,** ed. Alan Duben. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Salvati, Luca v.d.: “Demographic Transitions and Socioeconomic Development in Italy, 1862–2009: A Brief Overview.” **Sustainability.** C. 11, S. 242 (2019).
- Samar, Kamuran: “Türkiye genç nüfus avantajını kaybediyor; doğurganlık hızı 'yenilenme düzeyi'nin altına düştü.” (Çevirimiçi) <https://tr.euronews.com/2020/01/11/dogum-orani-en-dusuk-seviyede-turkiye-nufus-yaslaniyor>. 16.02.2022.

- Scotto, Angelo: “From Emigration to Asylum Destination, Italy Navigates Shifting Migration Tides,” **The Online Journal of the Migration Policy Institute**. August 24, 2017.
- Seçkin, Aylin ve Patrick Georges: “Türkiye’de Nüfus Yaşlanmasının Ekonomik Sonuçları.” Alan Duben. ed.. **Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açıları**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Şenocak, Hasan: “Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi.” **Sosyal Siyaset Konferansları / Journal of Social Policy Conferences**. 0/56. Ekim 2010.
- Steinführer, Annett ve Annegret Haase: “Demographic Change as a Future Challenge for Cities in East Central Europe.” **Geografiska Annaler. Series B, Human Geography**. C. 89, S. 2. 2007.
- Suzuki, Emi, Tariq Khokhar ve Neil Fantom: “What does "life expectancy at birth" really mean?,” (Çevirimiçi) <https://blogs.worldbank.org/opendata/what-does-life-expectancy-birth-really-mean>. 23 Ekim 2021.
- Tansel, Aysıt: **2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış**. İstanbul: Tüsiad, 2012.
- Taşçı, Faruk: “Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye’nin Pozisyonu: “Yaşlı Algısı” Üzerinden Değerlendirmeler.” **İnsan ve Toplum**. C. 3. S. 5. 2013.
- Taşçı, Faruk: “Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri.” **Çalışma ve Toplum**. S. 1. 2010.
- Tekin, Çiğdem Samancı ve Fatih Kara: “Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılık,” **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)**, 3, 2018.
- Tokol, Aysen ve Yusuf Alper: **Sosyal Politika**. Bursa: Dora, 2018.
- Topalhan, Türker ve Eren Öğütoğulları: “İleri Yaştaki İşsizler için İşgücü Politikaları Uygulamaları.” **Karatahta/İş Yazıları Dergisi**. S. 2. Ağustos 2015.
- Tözün, Mustafa: “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü ve Bunun Türkiye Aile Yapısının Değişimine Yansıması.” **Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Aile Dergisi**. C. 1, S.1. 2016.

- TÜİK: “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020.” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>. 12.05.2022.
- TÜİK: “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021.” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500>. 21.04.2022.
- TÜİK: “Doğum İstatistikleri, 2019.” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2019-33706>. 24.10.2021.
- TÜİK: “Doğum İstatistikleri, 2021.” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2021-45547&dil=1>. 21.05.2022.
- TÜİK: “Dünya Nüfus Günü, 2018.” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2018-27589>. 24 Ekim 2021.
- TÜİK: “Dünya Nüfus Günü, 2021.” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2021-37250>. 24.10.2021.
- TÜİK: “Hayat Tabloları, 2017-2019.” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2017-2019-33711>, 23.09.2021.
- TÜİK: “İşgücü İstatistikleri, Ocak 2021.” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2021-37486>. 09.03.2022.
- TÜİK: “İstatistiklerle Yaşlılar, 2020.” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2020-37227>. 09.03.2022.
- TÜİK: “İstatistiklerle Yaşlılar, 2021.” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2021-45636>. 22.06.2022.

- TÜİK: “Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080.” (Çevirimiçi) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2018-2080-30567>. 23.10.2021.
- United Nations: “Ageing,” (Çevirimiçi) <https://www.un.org/en/global-issues/ageing>. 14.09.2021.
- United Nations: **World Population Ageing 2019: Highlights**. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. ST/ESA/SER.A/430. 2019.
- Usta, İrfan ve Güven Murat: “İşgücü Piyasasında Yaşlılar ve Aktif Yaşlanma: Avrupa Birliği ve Türkiye Değerlendirmesi.” **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**. C. 12. S. 2. Kış 2017.
- Uyanık, Yücel: “Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus ve Sosyal Politika”, **İş ve Hayat**, c.3, S.5. 2017.
- Uyanık, Yücel: “Nüfus Yaşlanmasının İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri.” **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** 19. 2017. S. 72-94.
- Vatandaş, Selim: “AB Nüfusunda Yaşlanma Sorunu ve Çözüm Seçenekleri.” **Avrupa Çalışmaları: Bilgesam Analiz/Avrupa**. S. 5001. 12 Şubat 2013.
- WHO: **Ageing: A Policy Framework**. Madrid: WHO, 2002.
- World Bank: “Fertility rate, total (births per woman.” (Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>. 21.05.2022.
- World Bank: "Life Expectancy at Birth, total (years)," (Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>. 20.05.2022.
- World Bank: “Age dependency ratio, old (% of working-age population),” (Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.DPND.OL>. 23.10.2021.

- World Bank: “Life Expectancy at Birth, total (years).” (Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>. 21.05.2022.
- World Bank: “Population ages 65 and above (% of total population).” (Çevirimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS>. 25 Ağustos 2021.
- World Bank: **Averting the Old Age Crisis**. New York: Oxford University Press, 1994.
- World Population Review: “Median Age 2021.” (Çevirimiçi) <http://worldpopulationreview.com/countries/median-age/>. 23 Ekim 2021.
- Yazıcı, Selamet: “OECD Ülkelerinde Demografik Eğilimler ve Muhtemel Etkileri.” (Çevirimiçi) <https://www.mfa.gov.tr/oecd-ulkelerinde-demografik-egilimler-ve-muhtemel-etkileri.tr.mfa>. 09.03.2022.
- Yenihan, Bora: “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme.” **Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences**. C. 15. S. 30. 2017,
- Yıldırım, Özcan ve Hande Canca: “Türkiye en hızlı yaşlanan ikinci ülke.” (Çevirimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-en-hizli-yaslanan-ikinci-ulke/101604>. 09.03.2022.
- Yıldız, Yasin: “Yaşlanma ve Göç Boyutuyla AB ve Türkiye Emek Piyasaları İlişkisi.” Doktora Tezi: İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Yılmaz-Akın, Burcu Gökçe: “Avrupa Birliği’nin Yaşlanma Sorununa Bir Çözüm Olarak Türkiye’nin Üyeliği”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, c.8, no:1. 2009,
- Yılmaz-Akın, Burcu Gökçe: **Yaşlanma Sorunu Çerçevesinde Avrupa Birliği’nde Kamu Harcamalarının Sürdürülebilirliği**. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2009.
- Yücesahin, M. Murat: “Küresel Bir Süreç Olarak Demografik Dönüşüm: Mekânsal Bir Değerlendirme.” **Coğrafi Bilimler Dergisi**, S. 9. 2011.

